

JAARVERSLAG 2023

jaar
verslag
2023

Voorwoord

In dit jaarverslag legt het bestuur van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM verantwoording af over het gevoerde beleid en de financiële resultaten in 2023.

Bij het opstellen van dit jaarverslag kijkt het bestuur terug naar 2023, en ook vooruit naar de toekomst. Het jaar 2023 stond namelijk in hoge mate in het teken van de veranderingen die zich aandienen, het nieuwe pensioenstelsel voorop. Zowel het reguliere werk ("run") als veranderingen ("change") vroegen veel van alle betrokkenen bij het fonds.

Financiële positie en indexatie

Het pensioenfonds profiteerde in 2023 van een goed beleggingsjaar, met een totaalrendement van 6,6%. Het totaal belegd vermogen, voor risico fonds plus voor risico deelnemers, groeide in 2023 van 9,81 miljard naar 10,33 miljard euro. De financiële positie van het pensioenfonds (gemeten als dekkingsgraad) was met 158,4% meer dan voldoende om aan onze verplichtingen te kunnen voldoen.

Bescherming financiële positie

In 2023 hebben we een vervolg gegeven aan het onderzoek naar het beschermen van de goede financiële positie. Bij dit onderzoek heeft het bestuur rekening gehouden met de intenties van arbeidsvoorwaardelijke partijen voor het toekomstig pensioen. In december 2023 hebben we besloten om minder risico te nemen in de beleggingsportefeuille, om het risico op negatieve schokken te verlagen. Dit zorgt naar alle waarschijnlijk tot een voldoende goede financiële positie op het moment dat we overgaan naar het nieuwe pensioenstelsel.

Fatsoenlijk beleggen

Verder heeft het bestuur in 2023 niet alleen gekeken naar de risico's in de beleggingsportefeuille, maar hebben we onze deelnemers in een onderzoek ook gevraagd hoe zij aankijken tegen maatschappelijk verantwoord beleggen. ESG (environmental, social en governance) factoren werden al meegenomen in het beleggingsbeleid, en we hebben ze nu explicieter en concreter gemaakt en vastgelegd in de herijkte Missie, Visie en Strategie van het fonds.

Robuuste uitvoering

In maart 2023 werd de vacature in het bestuur, die was ontstaan in 2022, ingevuld. Met een bestuur op volle sterkte en het eigen bestuursbureau profiteerden we optimaal van onze organisatorische opzet van het fonds. Dat was ook nodig gegeven de hoeveelheid werk uit "run" en "change" samen.

De robuustheid uit zich ook in een veilige digitale omgeving voor zowel het pensioenfonds als haar pensioenuitvoerder Blue Sky Group. Deze digitale omgeving heeft in 2023 nadrukkelijk de aandacht gekregen.

Nieuw pensioenstelsel

Het pensioenfonds en de arbeidsvoorwaardelijke partijen hebben de ambitie om per 1 januari 2026 over te gaan naar het nieuwe pensioenstelsel. Deze "change" vergde in 2023 veel inzet, energie en rekenwerk. De arbeidsvoorwaardelijke partijen hebben inmiddels een transitieplan opgesteld. Daarbij hebben ze de input meegewogen van de gepensioneerden, die gebruik hebben kunnen maken van hun hoorrecht. Het bestuur toetst het transitieplan op onder meer evenwichtigheid, en heeft - conform de statuten - ook de deelnemers geraadpleegd over de verdeling van het aanwezige vermogen. Uit deze raadpleging bleek draagvlak onder de deelnemers voor de voorgenomen ambitie en plannen.

We hebben de deelnemers niet alleen via de raadpleging meegenomen bij de transitie naar het nieuwe stelsel. Er is een compleet "vliegplan" opgesteld om deelnemers te informeren over de route naar het nieuwe pensioenstelsel. Onderdeel van het vliegplan zijn een webinar-reeks, een online scholingsplatform en focusgroepsessies. In deze sessies gaan bestuursleden in gesprek met verschillende deelnemersgroepen over risico en zekerheid bij het beleggen voor hun pensioen. Dit doen we om duidelijk te geven aan de uitkomsten van het risicopreferentieonderzoek dat in de zomer van 2023 is gehouden.

Het bestuur is verheugd over de grote belangstelling die deelnemers tonen voor de transitie naar het nieuwe stelsel en onze communicatie hierover.

Tot slot

We zijn inmiddels 2024 begonnen zoals we 2023 zijn geëindigd: er blijft veel te doen in termen van zowel “run” als “change”. Onze deelnemers zijn geïnteresseerd en waarderen het werk dat wij doen. De inzet van alle betrokken is hoog en van hoge kwaliteit. Als bestuur mogen we ons gelukkig prijzen met beide facetten. Via deze weg dankt het bestuur daarom dan ook allen die zich in 2023 voor het pensioenfonds hebben ingezet. We zien, ook in deze turbulente tijden, de toekomst dan ook met vertrouwen tegemoet.

Amstelveen, 12 juni 2024

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

Johan Bank

Vicevoorzitter

Arthur van den Hudding

Vicevoorzitter

INHOUD

Voorwoord	2
Kerncijfers	6
Bestuursverslag	9
1 Missie, visie, strategie	10
1.1 Missie	10
1.2 Visie	10
1.3 Strategie	11
2 Organisatie	13
2.1 Rechtsvorm	13
2.2 Bestuursmodel	13
2.3 Uitbesteding	14
2.4 Accountant en actuaris	15
2.5 Geschiktheid	15
2.6 Pensioenfederatie	15
2.7 Beloning	15
2.8 Extern toezicht	16
3 Financiële markten in 2023	17
4 Financiële positie	18
5 Balansmanagement	24
5.1 Inleiding	24
5.2 Pensioenregelingen	24
5.3 Verplichtingen	27
5.4 Beleggingen	28
5.5 MVB-beleid	31
5.6 Risicohouding	34
5.7 Ontwikkelingen deelnemersbestand	35
6 Risicomanagement	36
6.1 Risicomanagementmodel	36
6.2 Risicomanagementorganisatie	37
6.3 Risicomanagementproces	37
6.4 Belangrijke risicothema's en aandachtsgebieden in 2023	40
6.5 Klachten	41
6.6 Procedures	41
6.7 Incidenten en datalekken	41
6.8 Compliance en privacy	41
6.9 Sancties	42
6.10 Organisatie van Openbaar Belang	43
7 Kosten	44
7.1 Kosten pensioenuitvoering	44

7.2	Kosten vermogensbeheer exclusief transactiekosten	45
7.3	Transactiekosten	47
7.4	Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen	48
7.5	Verhouding rendement en kosten	49
8	Communicatie	51
9	Vooruitblik 2024	53
10	Ontwikkelingen na balansdatum	55
11	Verslag raad van toezicht	56
12	Verslag verantwoordingsorgaan	60
Jaarrekening 2023		
	Balans per 31 december	66
	Rekening van baten en lasten	67
	Kasstroomoverzicht	68
	Toelichting algemeen	69
	Toelichting op de balans	80
	Risicobeheer	94
	Toelichting op de rekening van baten en lasten	106
	Overige gegevens	124
	Bijlagen	139
	Personalia (stand per 31 december 2023)	139
	Deelnemersbestand	143
	Code Pensioenfondsen	145
	Ontwikkelingen 2014-2023	150

Kerncijfers

	2023	2022
Deelnemers		
Aantal actieve deelnemers	3.228	3.118
Aantal gewezen deelnemers	87	83
Aantal pensioengerechtigden	2.434	2.442
Totaal	5.749	5.643
Pensioenactiviteiten		
Reguliere premie voor risico pensioenfonds	96,9	122,8
Extra premie voor risico pensioenfonds	4,7	0,0
Premie voor risico deelnemers	24,7	22,6
Kostendekkende premie	121,6	145,4
Gedempt kostendekkende premie	-	-
Pensioenuitkeringen	-239,4	-234,9
Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfonds	-6,9	-5,0
Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	-0,1	0,0
Vermogen		
Stichtingskapitaal en reserves	3.840,5	3.898,2
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	6.321,5	5.784,7
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	175,4	136,0
Dekkingsgraad		
Nominale dekkingsgraad	158,4%	165,1%
Beleidsdekkingsgraad	169,4%	160,0%
Vereiste dekkingsgraad volgens FTK	121,0%	121,2%
Reële dekkingsgraad	104,6%	103,7%
Wettelijke reële dekkingsgraad	134,5%	130,4%
Indexering pensioenen en pensioenrechten		
Voorwaardelijk deel	6,2%	2,7%
Onvoorwaardelijk deel	6,2%	2,7%
Beleggingen voor risico pensioenfonds		
Vastgoed	1.792,2	1.928,8
Aandelen	3.045,7	2.989,9
Vastrentende waarden	5.159,9	4.589,6
Overig	155,3	164,4
Totaal	10.153,1	9.672,7

	2023	2022
Beleggingen voor risico deelnemers		
Vastgoed	17,7	13,6
Aandelen	70,9	56,6
Vastrentende waarden	83,7	63,4
Overig	3,1	2,4
Totaal	175,4	136,0
Rendement beleggingen voor risico pensioenfonds		
Rendement vastgoed	-6,5%	-2,8%
Rendement aandelen	13,2%	-7,5%
Rendement vastrentende waarden	6,3%	-20,8%
Totaalrendement	6,6%	-13,2%
Vijfjaarsgemiddeld totaalrendement	4,90%	3,20%
Tienjaarsgemiddeld totaalrendement	5,00%	4,60%
Rendement beleggingen voor risico deelnemers		
Rendement vastgoed	7,2%	-22,7%
Rendement aandelen	15,8%	-10,3%
Rendement vastrentende waarden	7,5%	-17,4%
Totaalrendement	11,0%	-14,9%
Kostenratio's		
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer (bedragen in euro's)	1.238	910
Kosten vermogensbeheer / gemiddeld belegd vermogen	0,49%	0,48%
Transactiekosten / gemiddeld belegd vermogen	0,11%	0,11%

Pensioenfonds
Vliegend Personeel KLM

bestuurs verslag

Bestuursverslag

Met dit jaarverslag informeert het pensioenfonds zijn (gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden en hun nabestaanden, KLM N.V., de interne en externe toezichthouders en andere belanghebbenden over het gevoerde beleid en de financiële resultaten. Dit verslag betreft de formele, wettelijk vereiste verantwoording. Het pensioenfonds informeert zijn deelnemers en pensioengerechtigden ook via andere communicatiemiddelen over het gevoerde beleid en de bereikte resultaten.

1 Missie, visie, strategie

Het bestuur van het pensioenfonds stelt eens per drie jaar de missie, visie en strategie van het pensioenfonds vast. Het bestuur heeft een missie, visie en strategie vastgesteld voor de bestuursperiode 2023-2025: “Van, voor en door (ex-)vliegende collega’s.” Eind 2023 heeft het bestuur zijn missie, visie en strategie deels herijkt op het gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen. De missie, visie en strategie is hieronder – op hoofdlijnen – weergegeven.

1.1 Missie

Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM verzorgt een complete financiële toekomstbestendige pensioenvoorziening voor de (ex-)vliegende collega, waarbij het pensioenfonds fatsoenlijk zakendoet.

In de tenuitvoerlegging van onze missie zijn de volgende kernwaarden fundamenteel:

- Van, voor, door (ex-)vliegende collega’s
- Solidair
- Vertrouwd
- Hoogwaardig

1.2 Visie

Het pensioenfonds hecht aan de volgende kernkwaliteiten:

- Deskundig
- Zorgvuldig
- Risicobewust
- Koersbepalend

Wij zijn een paritair bestuur dat bestaat uit (ex-)vliegende collega's

Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM is een ondernemingspensioenfonds dat onderdeel uitmaakt van een unieke en krachtige pensioendriehoek met KLM en VNV. Een paritair collegiaal pensioenfondsbestuur – bestaande uit vliegers in dienst van KLM, pensioengerechtigden en de werkgever – past daar het beste bij. Het beroep van de belanghebbenden en de daarbij horende specifieke kenmerken van de pensioenregeling zijn zo typisch dat de beleidsmakers daarom collega’s moeten zijn.

Wij zorgen voor een compleet pakket aan pensioenvoorzieningen, passend bij de beroepsgroep

Het pensioen(beleid) moet passend zijn bij het beroep, inkomen en levensstijl, waarbij het collectief prevaleert boven het individu.

Wij verzorgen daarom een compleet pakket aan hoogwaardig pensioenvoorzieningen, passend bij de ambitie van 2% opbouw per jaar van de pensioengrondslag. In dit pakket zit een invaliditeitspensioen bij beroepsongeschiktheid en een nabestaandenpensioen. Kosten worden hierbij niet uit het oog verloren.

Wij streven naar een welvaartsvast pensioen (toekomstbestendig)

Opgebouwde pensioenen dienen welvaartsvast te zijn met voor de belanghebbenden acceptabele risico's. Onze ‘investment beliefs’ vormen het fundament voor het beleggingsbeleid dat moet leiden tot dit welvaartsvast pensioen. Wij achten het belangrijker pensioenen te kunnen *indexeren* dan *korten* te voorkomen.

Wij willen meer regeren dan reageren

Wij volgen nauwgezet nieuwe (maatschappelijke) ontwikkelingen. Daarbij willen we meer regeren dan reageren. Dat betekent als bestuur “in control” zijn door regie te pakken en verzakelijken. Zelf doen waar wij goed in zijn, directe grip op de werkzaamheden die wij uitbesteden.

Wij willen fatsoenlijk zakendoen

Onze visie op het gebied van duurzaamheid is gebaseerd op het uitgangspunt van fatsoenlijk zakendoen. Dit houdt in dat wij weloverwogen keuzes maken die passen bij onze identiteit en overtuigingen, waar wij oprecht achter kunnen staan. In ons beleggingsbeleid geven wij duurzaamheid vorm op een manier die passend is bij het pensioenfonds. Wij vinden het daarbij belangrijk – voor zover praktisch mogelijk –

rekening te houden met de voorkeuren van onze deelnemers.

Wij zijn ervan overtuigd dat het integreren van duurzaamheidsfactoren de risico-rendementsverhouding van onze beleggingen verbetert. Daarom gebruiken we duurzaamheidsfactoren als instrument voor het beheersen van risico's en om beleggingskansen te benutten. Daarbij houden we de realisatie van onze missie telkens in het oog. Duurzaamheid zien wij als een breed begrip dat ecologische, sociale en governance aspecten omvat.

Wij hechten aan regie op eigen pensioen

Het bestuur hecht aan bewustwording van de eigen verantwoordelijkheid van deelnemers voor hun pensioen. Het pensioenfonds is hét loket voor relevante pensioeninformatie, advies en begeleiding voor de deelnemers als het gaat om onze pensioenregeling. Meer kennis en begrip leidt tot betere keuzes en het nemen van regie over hun pensioen.

Wij maken het persoonlijk

Wij onderhouden nauw contact met de deelnemers en gepensioneerden. Hierbij hechten wij aan transparante, begrijpelijke communicatie, maar ook aan betrokkenheid van de belanghebbenden.

Wij bewaken ieders belang

Wij handelen in het belang van alle belanghebbenden en voeren de pensioenregeling(en) op evenwichtige wijze uit, in lijn met de risicohouding van deze belanghebbenden en rekening houdend met de kenmerken van de beroepsgroep en het deelnemersbestand.

1.3 Strategie

In de strategie vertaalt het pensioenfonds zijn missie en visie naar beleid voor de bestuursperiode 2023-2025, waarbij het pensioenfonds oog houdt voor de periode daarna. We staan aan de vooravond van een nieuw pensioenstelsel en duurzaamheid is een breed maatschappelijk thema. Ontwikkelingen die impact hebben op ons fonds in financiële zin en in de uitvoering. Dit willen we meenemen in onze strategie voor een toekomstbestendig pensioenfonds door te (be)sturen op hoofdlijnen, doorlopend de afweging te maken tussen risico en rendement en uit te besteden waar nodig. Dat vertaalt zich in de volgende zes strategische speerpunten:

Uitbesteding verzakelijken/ meer grip krijgen

Het bestuur is en blijft eindverantwoordelijk en aanspreekbaar op de kwaliteit van de door het fonds uitbestede diensten. Wij houden directe grip op de kwaliteit van de uitvoering door een goede beheersing in te richten op de (onder)uitbestede processen en diensten en ieder kwartaal een verantwoordingscyclus te doorlopen.

Readiness voor transitie in het kader van de Wtp

We hebben het voornemen per 1 januari 2026 de afgesproken pensioenregeling op beheerste wijze uit te voeren. Daarvoor toetst het bestuur het transitieplan op evenwichtigheid en uitvoerbaarheid en is het van groot belang dat de transitie zorgvuldig, correct, tijdig en conform de afspraken van sociale partners alsook in samenspraak met de relevante stakeholders plaatsvindt.

De-risken

Het pensioenfonds heeft gezien de financiële positie van het pensioenfonds de gelegenheid om het beschermen van de huidige financiële positie voorrang te geven boven het nemen van beleggingsrisico's. Dit gebeurt op basis van een de-risking ofwel een risicomitigatie strategie.

Dichter bij de deelnemers

We zijn proactief in onze communicatie. Onze ambitie is dat de deelnemer van het pensioenfonds de regisseur wordt van zijn eigen pensioen met inzicht in de eigen pensioenopbouw en in staat is om de juiste keuzes te maken.

MVB

Wij willen fatsoenlijk zakendoen. Dit houdt in dat wij bij het beleggen voor uw pensioen weloverwogen

keuzes maken die passen bij onze identiteit en overtuigingen en waar wij achter staan. Daarbij houden we rekening met de voorkeuren van onze deelnemers.

IT en data

Voor een correcte pensioenuitvoering zijn IT-uitvoering en een goed beheer van data essentieel. Het bestuur toetst regelmatig of beleid dat hiervoor is opgesteld, daadwerkelijk en aantoonbaar wordt uitgevoerd.

2 Organisatie

2.1 Rechtsvorm

Voor de bescherming van de belangen van de deelnemers en pensioengerechtigden is het wettelijk verplicht dat het pensioenvermogen afgescheiden van de verbonden onderneming wordt beheerd. Hiervoor is in 1953 de Stichting Pensioenfonds KLM Vliegend Personeel opgericht, die de opgebouwde en ingegane pensioenen beheert.

2.2 Bestuursmodel

Het pensioenfonds heeft een paritair bestuur dat bestaat uit acht leden: vier vertegenwoordigers van de werknemers, twee van de pensioengerechtigden en twee van KLM N.V.

Taak bestuur

Het pensioenfonds voert de door de arbeidsvoorwaardelijke partijen overeengekomen pensioenafspraken uit, na toetsing op uitvoerbaarheid, evenwichtige belangenafweging en wettelijke eisen. Het bestuur is verantwoordelijk voor het prudent beleggen van de pensioengelden, het voeren van een solide financieel beleid, een juiste administratieve uitvoering van de pensioenregeling en de communicatie met belanghebbenden. Daarnaast bepaalt het bestuur de strategie en het te voeren beleid van het pensioenfonds en houdt het toezicht op de uitvoering. Risicomanagement is een essentieel onderdeel van de bestuursfunctie. Verder communiceert het bestuur periodiek over de financiële positie van het pensioenfonds, het gevoerde beleid en resultaten van dat beleid.

Werkwijze bestuur

Het bestuur werkt sinds oktober 2020 volgens het portefeuillehoudermodel, met een thematische clustering van aandachtsgebieden. Bestuursleden zijn verantwoordelijk voor een toegewezen portefeuille. Jaarlijks besluit het bestuur over de beste onderlinge verdeling van de aandachtsgebieden, gelet op ieders kennis, ervaring en voorkeuren, alsook het gewicht van de verschillende portefeuilles.

Daarnaast werkt het bestuur met bestuurscommissies:

- de commissie balans- en vermogensbeheer (CBV)
- de commissie pensioen en communicatie (CPC)
- de risicomanagementcommissie (RMC)

In de commissies hebben bestuursleden zitting.

De CBV maakt gebruik van twee externe adviseurs die vergaderingen van de CBV bijwonen maar geen lid zijn van de commissie. Hun rol concentreert zich - naast hun advieswerk - vooral op het scherp houden van de fiduciair. Meerdere bestuursleden met expertise op het gebied van vermogensbeheer zorgen ervoor dat het bestuur de benodigde countervailing power heeft om de adviezen van de CBV bekritisch te kunnen beoordelen. De CPC maakt geen gebruik van vaste adviseurs. Wanneer dat wenselijk is, bestaat die mogelijkheid. Dit geldt ook voor de RMC. In de RMC hebben geen bestuursleden zitting die tevens zitting hebben in de CBV.

Het bestuur heeft uit zijn midden twee vicevoorzitters benoemd, afkomstig uit verschillende geledingen.

Technisch voorzitter

Het bestuur heeft een technisch voorzitter benoemd die tot taak heeft de vergadering te leiden. De technisch voorzitter heeft geen stemrecht en maakt geen deel uit van het bestuur. De taken en werkwijze van de technisch voorzitter zijn begin 2024 vastgelegd in een reglement.

Bestuursbureau

Het pensioenfonds heeft een eigen bestuursbureau. Dit bestuursbureau is het ondersteunend apparaat van het pensioenfonds en draagt zorg voor een goede uitvoering van de dagelijkse werkzaamheden, beleidsvoorbereiding en -advisering en aansturing van externe partijen die voor het pensioenfonds werken. De inrichting van het bestuursbureau heeft bijgedragen aan de verdere professionalisering van

het pensioenfonds, aan het meer bepalen van de eigen agenda en, dankzij een versterkte countervailing power, het beperken van de afhankelijkheid van het pensioenfonds van de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group.

Verantwoordingsorgaan

Het bestuur legt verantwoording af over het door het bestuur gevoerde beleid aan het verantwoordingsorgaan (VO), waarin de belanghebbenden van het pensioenfonds zijn vertegenwoordigd.

Het bestuur dient een aantal bestuursbesluiten vooraf voor advies voor te leggen aan het VO. Verder geeft het VO na afloop van het jaar een oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid. Hiervoor spreken bestuur en VO elkaar gedurende het jaar meerdere keren. Er is één gezamenlijke vergadering waarin het bestuur en het VO het oordeel van het VO bespreken. Het komt ook geregeld voor dat bestuursleden beleidszaken toelichten in een autonome vergadering van het VO. Het oordeel van het VO is opgenomen in hoofdstuk 12.

Raad van toezicht

De raad van toezicht (RvT) bestaat uit drie onafhankelijke deskundigen en houdt toezicht op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken binnen het pensioenfonds. De taken en werkwijze van de RvT zijn vastgelegd in een reglement. De RvT werkt op basis van een toezichtsplan dat is besproken met het bestuur en het VO.

De RvT heeft periodiek een autonoom overleg. Daarnaast overlegt de RvT regelmatig met het bestuur. Na elke bestuursvergadering vindt een terugkoppeling plaats door het bestuur aan de RvT. De RvT heeft daarnaast inzage in alle bestuursstukken. In 2023 heeft de RvT gesproken met onder meer alle individuele bestuursleden, sleutelfunctiehouders, het VO en de accountant (KPMG). De bevindingen van de RvT staan beschreven in hoofdstuk 11.

Sleutelfuncties

Op grond van wetgeving zijn een drie sleutelfuncties ingericht, die alle extern zijn belegd:

- sleutelfunctie actuarieel (tevens de certificerend actuaris)
- sleutelfunctie risicobeheer en
- sleutelfunctie interne audit.

Personalia

De personele samenstelling van de organen van het pensioenfonds staat in de bijlage Personalia.

2.3 Uitbesteding

Voor het realiseren van een hoogwaardige dienstverlening en een hoge kwaliteit van het pensioen- en vermogensbeheer is een professionele organisatie nodig. Het pensioenfonds heeft hiervoor in 1999 samen met het Algemeen Pensioenfonds KLM en het Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel de pensioenuitvoeringsorganisatie Blue Sky Group opgericht, waaraan een groot deel van de bedrijfsprocessen is uitbesteed. De drie pensioenfondsen zijn aandeelhouder van deze onderneming. Belangrijk voordeel van deze constructie is dat de uitvoerder bekend is met de context en belangen van het pensioenfonds.

De uitbesteding vindt plaats op basis van overeenkomsten over het pensioen- en vermogensbeheer die marktconform zijn qua diensten, service en tarieven. De uitvoeringsorganisatie besteedt een deel van haar bedrijfsprocessen uit. Om de risico's te beheersen die samenhangen met uitbesteding en onderuitbesteding heeft het pensioenfonds een uitbestedingbeleid.

Het pensioenfonds besteedt daarnaast zijn IT-ondersteuning uit aan DeLorentz & Partners. De compliance functie is uitbesteed aan HVG Law evenals de functie van vertrouwenspersoon. De functie van privacy officer is uitbesteed aan Blue Sky Group.

2.4 Accountant en actuaris

Het bestuur heeft KPMG aangesteld als controlerend accountant van het pensioenfonds en Willis Towers Watson (WTW) als certificerend actuaris. Het actuariaat van Blue Sky Group vervult de functie van adviserend actuaris.

2.5 Geschiktheid

De Pensioenwet stelt kwaliteitseisen aan (individuele) bestuurders. Zij moeten beschikken over het noodzakelijke kennisniveau en de juiste vaardigheden en competenties, en blijf geven van professioneel gedrag. Het pensioenfonds heeft zelf geschiktheidseisen opgesteld en evalueert jaarlijks het functioneren van het bestuur in de vorm van een zelfevaluatie. Ook in 2023 heeft het bestuur zijn functioneren geëvalueerd. Elke vergadering evalueert het bestuur zijn functioneren aan de hand van door het bestuur opgestelde 'working principles'.

Het pensioenfonds heeft een geschiktheidsplan dat de deskundigheidseisen voor bestuursleden bevat. Ook bevat het geschiktheidsplan de gewenste competenties, zowel van het bestuur als collectief als van de individuele bestuursleden. De in het plan vermelde geschiktheidsmatrix geeft het collectieve en individuele niveau van deskundigheid van de bestuursleden weer. Waar nodig of wenselijk volgen bestuursleden opleidingen en trainingen om te voldoen aan de vereiste geschiktheid. Toetsing van de aanwezige geschiktheid met de vereisten vindt regelmatig plaats.

Bij het invullen van vacatures binnen het bestuur vraagt het bestuur de voordragende partij om een kandidaat die aan een specifieke functieomschrijving voldoet. Daarbij is ook aandacht voor het diversiteitsbeleid van het pensioenfonds. Als onderdeel van het opvolgingsbeleid biedt het bestuur bestuurskandidaten via het toehoorderschap de mogelijkheid om scholing te volgen en ervaring op te doen. Alle bestuursleden volgen verschillende vormen van permanente educatie.

2.6 Pensioenfederatie

Het pensioenfonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie. Deze koepelorganisatie behartigt de gezamenlijke belangen van pensioenfondsen bij de Nederlandse en Europese overheden en toezichthouders. Verschillende functionarissen van de uitvoeringsorganisatie hebben mede namens het pensioenfonds zitting in commissies van de Pensioenfederatie.

2.7 Beloning

Voor pensioenfondsen is een beloningsbeleid wettelijk verplicht. Dit beleid beoogt te voorkomen dat functionarissen te grote risico's nemen door beloningselementen, zoals bonussen. Het pensioenfonds hanteerde in 2023 een beloningsbeleid dat onder andere van de volgende punten uitgaat:

1. Voor het beleid is aangesloten bij een in de pensioenfondsenmarkt marktconforme norm, namelijk de Wet normering van topinkomens (WNT-norm).
2. Als normbedrag is een bedrag gekozen binnen de bandbreedte van 60% tot 80% van de WNT-norm, met uitzondering voor leden van de Raad van Toezicht. Voor leden van de Raad van Toezicht is aangesloten bij 100% van de WNT-norm, waarbij voor de beloning van de voorzitter van de Raad van Toezicht een opslag geldt van 20%.
3. De beloning voor bestuurders wordt bepaald door het normbedrag te vermenigvuldigen met een factor 0,2 (VTE).

Het beloningsbeleid van het pensioenfonds is openbaar beschikbaar via de website van het pensioenfonds. In dit verslag lichten we alleen de beloning van het pensioenfondsbestuur en de van interne organen van het pensioenfonds nader toe. De beloning van overige betrokkenen, waaronder ook de pensioenuitvoeringsorganisatie, is terug te vinden in het beloningsbeleid.

Beloning van het pensioenfondsbestuur

Bestuursleden kunnen aanspraak maken op een vergoeding voor de tijd die ze besteden aan het pensioenfonds en de verantwoordelijkheid die ze dragen. Er is geen sprake van prestatiegerelateerde componenten of ontslagvergoedingen.

Verder maken bestuursleden aanspraak op een vaste onkostenvergoeding voor gebruik van privéapparatuur, telefoon- en internetkosten en abonnementen. Ook hebben zij recht op een kilometervergoeding voor het bijwonen van pensioenfondsactiviteiten.

Beloning RvT en VO

Voor de beloning van de leden van de RvT is de WNT gehanteerd. De beloning van leden van het VO is gebaseerd op de verwachte tijdsbesteding en de WNT. De leden van het VO maken aanspraak op een kostenvergoedingen.

2.8 Extern toezicht

Pensioenfondsen vallen onder het toezicht van een aantal toezichthoudende instanties. De Nederlandsche Bank (DNB) houdt prudentieel en materieel toezicht op de naleving van de pensioenregelgeving. De Autoriteit Financiële Markten (AFM) is belast met 'gedragstoezicht' en beoordeelt of pensioenfondsen goed invulling geven aan hun informatieverplichtingen. Het toezicht vindt plaats via periodieke rapportages, gerichte onderzoeken en periodieke contacten. Daarnaast houdt de Autoriteit Persoonsgegevens (AP) toezicht op de naleving van de wettelijke regels voor bescherming van persoonsgegevens.

DNB stuurt jaarlijks haar toezichtskalender. De toezichtsthema's voor 2023 waren de nieuwe pensioenregeling, duurzaamheid en cyberweerbaarheid.

3 Financiële markten in 2023

Het jaar 2023 was een bewogen beleggingsjaar waarin zowel aandelen als obligaties flink zijn gestegen. De verliezen uit 2022 werden grotendeels goedge maakt. Het jaar stond in het teken van drie thema's: inflatie, stabiliteit en groei. Onderstaande figuur geeft een aantal risico's weer, gekoppeld aan deze kernthema's.

Inflatie

Hoewel de piekinflatie eind 2022 werd bereikt, bleek prijsstabiliteit in de eerste helft van 2023 nog ver weg. Centrale banken reageerden door stapsgewijs de rente te verhogen om de sterke inflatie tegen te gaan. Uiteindelijk nam de inflatie eind derde kwartaal af en daalde de rente in snel tempo in de laatste twee maanden van het jaar. De inflatie is afgenomen maar nog steeds boven de doelstelling van 2%. Door de vertraagde impact op de reële economie brengen renteverhogingen risico's met zich mee voor de (financiële) stabiliteit en de economische groei.

Stabiliteit

Dat renteverhogingen risico's opleveren voor de financiële stabiliteit bleek in de eerste helft van 2023 nog maar eens duidelijk. In de Verenigde Staten ging een aantal regionale banken onderuit en in Zwitserland moest Credit Suisse worden overgenomen door UBS. Door daadkrachtig optreden van de Fed werd een bredere bankencrisis in de VS voorkomen, maar de stabiliteit van het financiële systeem is behoorlijk op de proef gesteld. Naast de onzekerheid rond de financiële stabiliteit, speelde geopolitieke instabiliteit ook een steeds grotere rol in het afgelopen jaar. De oorlog in Oekraïne, de spanningen tussen China en Taiwan en de oorlog tussen Israël en Hamas creëren stuk voor stuk onzekerheden met impact op financiële markten. Bovendien vergroten deze ontwikkelingen de kans op economische fragmentatie. Daar zagen we afgelopen jaar al tekenen van, met inflatie in de VS, stagflatie in Europa en deflatie in China.

Groei

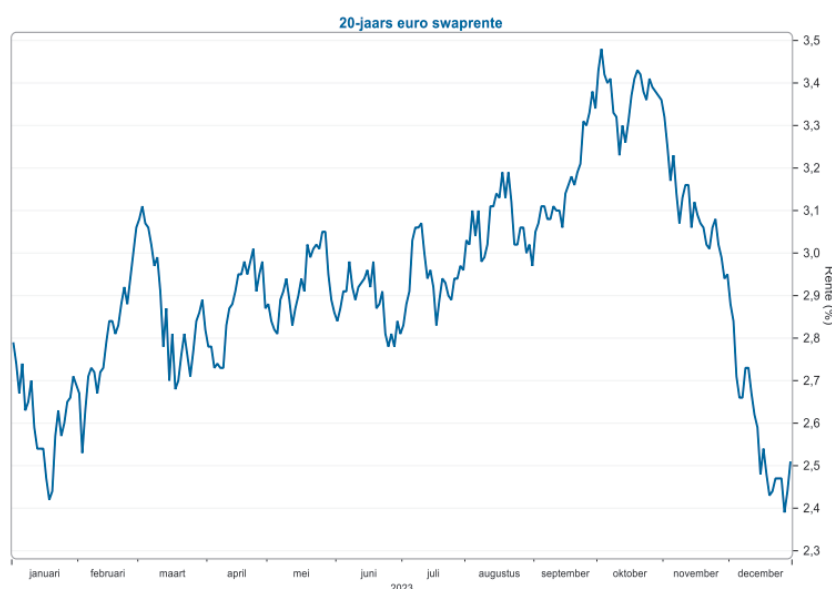
Economische groei is ook een belangrijke graadmeter voor centrale bankiers in hun strijd tegen inflatie. In dit geval is goed nieuws eigenlijk slecht nieuws, want wanneer de economische groei te hoog blijft, is het lastiger om de inflatie te reduceren. Tussen de Verenigde Staten en de Eurozone ontstaat er wel verschil tussen het pad van economische groei. Waar in de Verenigde Staten de groei zich sterk blijft ontwikkelen, zitten enkele landen in de Eurozone al in een milde recessie. In de Verenigde Staten ontstaat nu het probleem dat de economische groei te gunstig is om inflatie richting de gewenste doelstelling van 2% te krijgen. In de Eurozone begint zich de vraag op te dringen of het niveau van de rente van de Europese Centrale Bank niet te hoog is voor de staat van de economie. Voor centrale bankiers en beleidsmakers aan beide kanten van de oceaan blijft het dus een uitdaging om meerdere ballen tegelijkertijd hoog te houden tijdens een periode van financiële en economische onzekerheden. De meest opmerkelijke ontwikkeling in 2023 was de doorbraak van artificial intelligence waar de beurzen flink op reageerden. Zo steeg de koers van het aandeel Nvidia, producent van computer hardware, in 2023 met ruim 200 procent.

4 Financiële positie

Vermogensontwikkeling

In tegenstelling tot 2022 was 2023 een goed beleggingsjaar. Het pensioenfonds behaalde in 2023 een totaalrendement van 6,6%. Het totaal belegd vermogen, voor risico fonds plus voor risico deelnemers, groeide van 9,81 miljard aan het begin van het jaar naar 10,33 miljard euro aan het eind van het jaar.

Met een jaarrendement van 13,2% leverden aandelen de grootste bijdrage aan het totaalrendement. Aandelen hebben geprofiteerd van het positieve sentiment op financiële markten maar ook mogelijke renteverlagingen en aanhoudende economische groei zorgden voor koersstijgingen. De beste regio was Amerika gevolgd door Europa. De IT-sector presteerde veruit het beste en in het bijzonder de zogenaamde 'Magnificent 7'. Dat is een verzamelnaam voor zeven grote Amerikaanse techbedrijven waaronder Amazon, Apple, Microsoft en Nvidia die enorme koersstijgingen hebben gekend en daarmee ook de aandelenindices omhoog hebben getrokken. Het rendement op vastrentende waarden bedroeg 6,3%, onder meer doordat de rente - na drie kwartalen van stijging - in het vierde kwartaal daalde. Vastgoed daarentegen kende een negatief rendement van 6,5%. De figuur hieronder laat zien hoe de twintigjaars swaprente zich in 2023 ontwikkelde.

Ontwikkeling dekkingsgraad

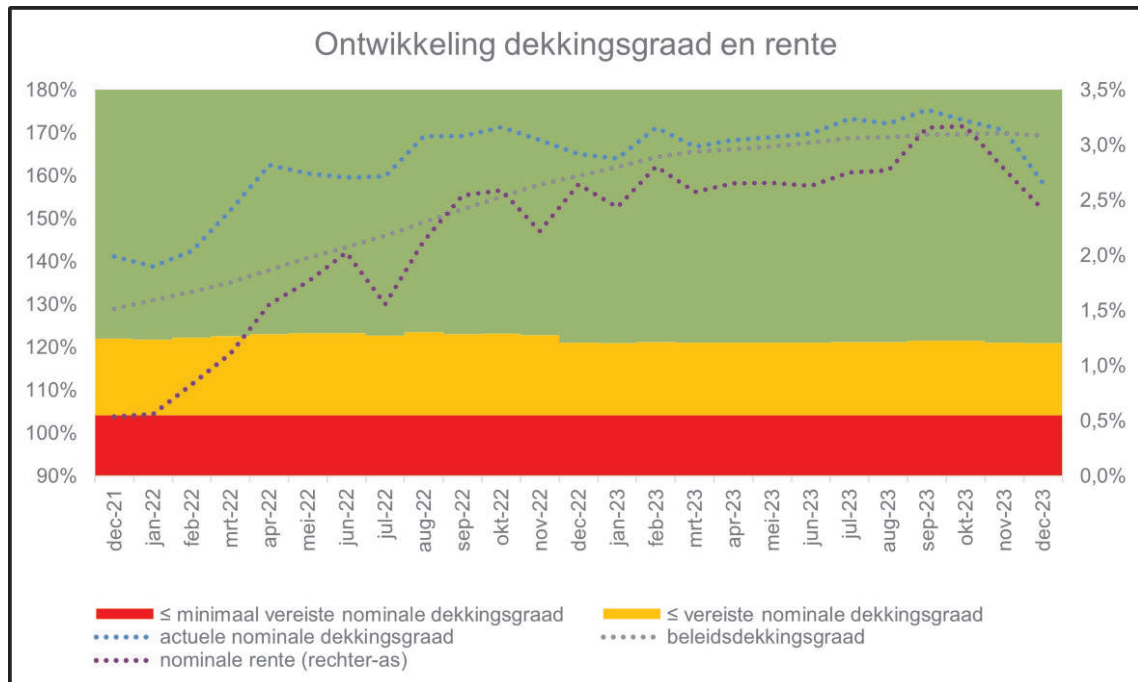
Het pensioenfonds houdt bij de vaststelling van de nominale dekkingsgraad rekening met de maximale onvoorwaardelijke indexering (2,5%) tot de leeftijd van 65 jaar van de tot 1 januari 2007 opgebouwde pensioenaanspraken, maar niet met toekomstige voorwaardelijke indexatie. Bij de vaststelling van de reële dekkingsgraad berekent het pensioenfonds de reële rente door de nominale marktrente, gebaseerd op de door DNB gepubliceerde nominale rentetermijnstructuur, te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. Het pensioenfonds bepaalt deze component door euro inflation linked staatsobligaties te vergelijken met nominale euro staatsobligaties met een vergelijkbare looptijd. De geschatte inflatiecomponent verhoogt het pensioenfonds vervolgens nog met een verondersteld verschil tussen loon- en prijsinflatie van 0,4%.

	Verloop nominale dekkings- graad	Verloop reële dekkings- graad
Dekkingsgraad begin van het jaar	165,1%	103,7%
Resultaat op premies	-0,8%	-1,0%
Resultaat op uitkeringen	2,8%	0,1%
Indexering pensioenrechten	-8,1%	-1,2%
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-5,6%	0,7%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	5,0%	3,2%
Wijziging actuariële grondslagen	-0,3%	-0,5%
Overig	0,3%	-0,4%
Dekkingsgraad eind van het jaar	158,4%	104,6%

Beleidsdekkingsgraad

De dekkingsgraad geeft de financiële gezondheid weer van een pensioenfonds. De nominale dekkingsgraad laat de verhouding zien tussen de netto activa van het pensioenfonds aan de ene kant en de waarde van alle toegezegde pensioenen exclusief toekomstige voorwaardelijke indexatie (de verplichtingen) aan de andere kant. Bij beleidsbeslissingen moeten pensioenfondsen de beleidsdekkingsgraad gebruiken. Dit is het gemiddelde van de laatste twaalf maandelijkse nominale dekkingsgraden.

Het pensioenfonds stelt de waarde van de verplichtingen vast met de door DNB gepubliceerde rente. De vereiste dekkingsgraad geeft aan hoe hoog de beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds wettelijk moet zijn. Deze vereiste buffer vangt de schommelingen op in de waarde van de beleggingen en de verplichtingen. De hoogte van de vereiste dekkingsgraad verschilt per pensioenfonds. Dit is onder andere afhankelijk van het beleggingsbeleid. Als de beleidsdekkingsgraad onder de vereiste dekkingsgraad komt heeft het pensioenfonds onvoldoende reserves. Er is dan sprake van een reservetekort. Onderstaande grafiek vertoont het verloop van de dekkingsgraad afgezet tegen de vereiste dekkingsgraad. Op de rechter-as staat de rente waartegen de verplichtingen worden gewaardeerd.

De beleidsdekkingsgraad voor het pensioenfonds lag begin 2023 met 160,0% boven de wettelijk vereiste dekkingsgraad (pensioenverplichtingen en vereiste reserves) van 121,2%. Eind 2023 was de beleidsdekkingsgraad gestegen tot 169,4%. Dat was hoger dan de vereiste dekkingsgraad van 121,0%.

Herstelplan

Het pensioenfonds heeft geen reservetekort en hoeft niet volgens een herstelplan te handelen.

Indexatie

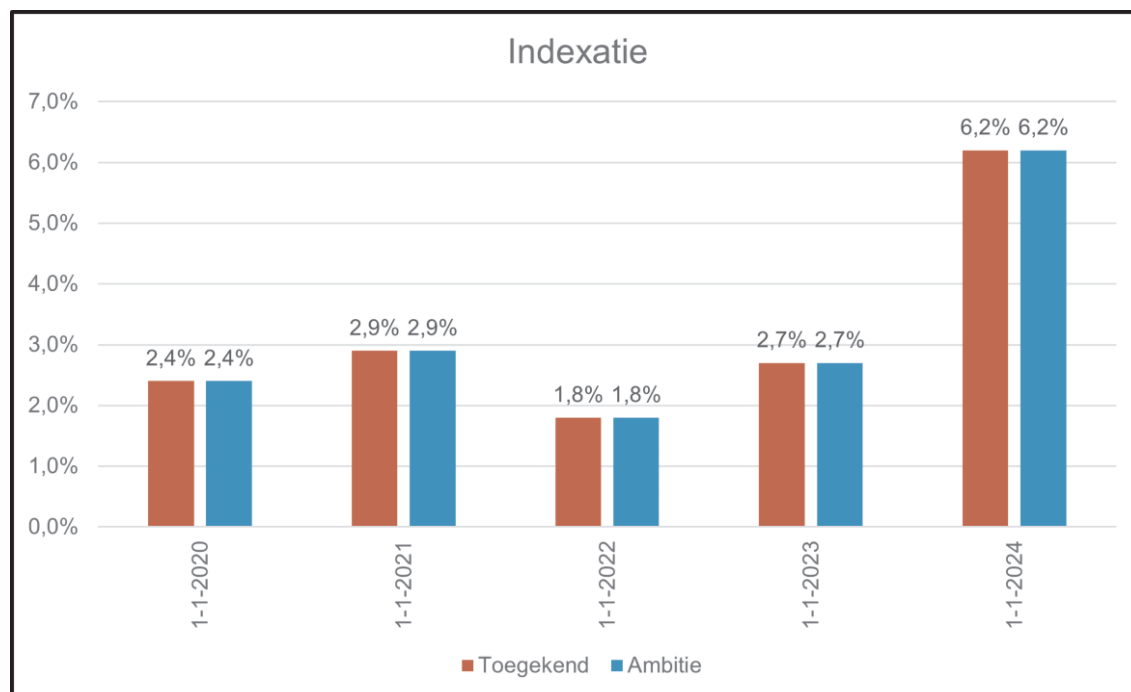
Basisregeling

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk toeslagbeleid. Dit betekent dat het bestuur jaarlijks een besluit dient te nemen over de hoogte van de toe te kennen indexatie. Er geldt een maatstaf voor de indexatie van de opgebouwde pensioenen van de deelnemers, de premievrije aanspraken van de gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen.

Per 1 januari 2023 bedroeg de indexatieambitie 2,7%. De indexatieambitie is per deze datum volledig toegekend. Voor deze volledige indexatie was geen onttrekking uit het toeslagdepot noodzakelijk.

Per 1 januari 2024 bedroeg de indexatieambitie 6,2%. De beleidsdekkingsgraad van de basisregeling per eind november 2023 (toetsmoment voor toeslagverlening) bedroeg 171,8%. De wettelijke regels voor volledige indexatie vereisten een beleidsdekkingsgraad van minimaal 147,0%. De indexatieambitie per 1 januari 2024 is daarom volledig toegekend. Deze volledige indexatie is gefinancierd uit vrije middelen; er was geen onttrekking uit het toeslagdepot noodzakelijk.

De verleende indexatie en de indexatieambitie in de basisregeling over de afgelopen vijf jaar ziet er grafisch als volgt uit:

Aanvullende verzekeringen

Per 1 januari 2024 geldt voor alle aanvullende verzekeringen de loonindex als maatstaf. Dit betekent dat de aanvullende verzekeringen per 1 januari 2024 worden verhoogd met 6,2%.

Voor de aanvullende verzekeringen uit collectieve of nog herkenbaar uit individuele waardeoverdracht was tot en met 2023 het overrendement de maatstaf voor de verhoging. Het overrendement was het verschil tussen het gewogen gemiddelde totaalrendement op de beleggingen van het fonds in de afgelopen tien jaar en een rekenrente van 4%.

Voor degenen die jonger zijn dan 65 jaar, worden de aanvullende verzekeringen uit collectieve of individuele waardeoverdracht daarnaast jaarlijks verhoogd met 2,5% ingebouwde inflatiedekking. De totale verhoging van de aanvullende verzekeringen voor degenen die jonger zijn dan 65 jaar bedraagt per 1 januari 2024 derhalve 8,7%.

Netto pensioenregeling (indexatie ingegane netto nabestaanden- en netto wezenpensioenen)

Op basis van de financiële situatie van de netto pensioenregeling van het pensioenfonds kon het pensioenfonds per 1 januari 2024 100% van de indexatiemaatstaf voor de ingegane netto pensioenen uit hoofde van de overlijdensrisicodekking toekennen. Deze indexatiemaatstaf bedroeg per 1 januari 2024 6,2%.

Netto pensioenregeling (variabel beleggingspensioen)

Sinds 2017 heeft de deelnemer de mogelijkheid om het netto pensioenkapitaal op de pensioendatum binnen het eigen pensioenfonds te gebruiken voor een variabel beleggingspensioen. De variabele pensioenen hebben het karakter van een uitkering met een periodieke vaste daling die is vastgesteld op 1%. Daarnaast wordt de uitkering jaarlijks aangepast op basis van de behaalde beleggings- en sterfteresultaten van de voorgaande drie jaar. De in het boekjaar behaalde beleggings- en sterfteresultaten worden gespreid verwerkt in de uitkering van deelnemer per 1 juli van de drie jaren volgend op het boekjaar. Onderstaande tabel geeft de verwerking van deze resultaten per boekjaar weer. Ter illustratie: per 1 juli 2023, 1 juli 2024 en 1 juli 2025 is sprake van een verhoging met 3,8%, omdat in boekjaar 2022 een resultaat van 11,8% was behaald.

Aanpassing per 1 juli in jaar

Boekjaar	Behaald beleggings- en sterfte- resultaat	2022	2023	2024	2025	2026
2020	-5,6%	-1,9%	-1,9%			
2021	22,7%	7,1%	7,1%	7,1%		
2022	11,8%		3,8%	3,8%	3,8%	
2023	2,7%			0,9%	0,9%	0,9%

Onderstaande tabel geeft de feitelijke aanpassing van het pensioen weer, afhankelijk van het jaar van ingang van het variabel beleggingspensioen en rekening houdend met de periodieke vaste daling van 1%.

Aanpassing per 1 juli

Met pensioen in boekjaar	2024	2023
vóór 2021	11,0%	7,9%
2021	11,0%	10,0%
2022	3,7%	2,8%
2023	-0,1%	n.v.t.

Toeslagdepot

Vanwege de opheffing van de overschotten- en tekortenregeling per 1 januari 2018 verkreeg het pensioenfonds een onvoorwaardelijke vordering van EUR 194 miljoen op KLM om het toeslagdepot te financieren. Deze vordering is overeengekomen in het licht van artikel 15a en 15b van het Besluit FTK als eenmalige storting van de werkgever.

Het toeslagdepot is gevormd voor een periode van tien jaar. Een eventueel batig saldo van het toeslagdepot wordt, na aanwending van de benodigde middelen voor de indexatie tot 1 januari 2028, op die datum toegevoegd aan de algemene reserve van het pensioenfonds. Het wordt niet uitgekeerd aan de werkgever. Indien het pensioenfonds, vanwege de financiële positie, een korting dreigt te moeten doorvoeren als bedoeld in artikel 134 van de Pensioenwet, dan spreekt het pensioenfonds eerst het toeslagdepot aan om de korting te verlagen of te voorkomen.

Om volledig te kunnen indexeren per 1 januari 2024 was geen onttrekking aan het toeslagdepot benodigd (2023: geen onttrekking). De omvang van het toeslagdepot bedroeg eind 2023 afgerond EUR 44,2 miljoen (2022: EUR 41,4 miljoen). Rendementen die worden behaald uit de beleggingen van het toeslagdepot komen ten bate dan wel ten laste van deze bestemde reserve. Ultimo verslagjaar is hiervoor EUR 2,8 miljoen toegevoegd aan deze reserve (2022: EUR 13,9 miljoen onttrokken).

Haalbaarheidstoets

Het pensioenfonds heeft in 2023 de jaarlijkse haalbaarheidstoets uitgevoerd. Dit is een wettelijk verplichte toets waarmee het pensioenfonds kijkt of het over een periode van 60 jaar het resultaat behaalt waar het naar streeft, en welke risico's daarbij spelen. De Nederlandsche Bank schrijft voor hoe deze berekening uitgevoerd moet worden, zodat pensioenfondsen onderling vergelijkbaar zijn. Het pensioenfonds is in 2023 geslaagd voor de toets. Het verwachte pensioenresultaat was 105,4%, boven de ondergrens van 105% die met de sociale partners is vastgesteld. Ook is, uitgaande van een slecht weer scenario op basis van het 5de percentiel, een maximaal toegestane afwijking van 25% ten opzichte van het verwachte resultaat vastgesteld. De uitkomst van deze toets, zijnde 3,0%, zit daaronder.

Solvabiliteitstoets

Met het uitvoeren van de solvabiliteitstoets bepaalt het pensioenfonds of het voldoende eigen vermogen heeft om risico's op te kunnen vangen. Als maatstaf geldt dat voldoende eigen vermogen aanwezig moet zijn om de kans op onderdekking binnen één jaar kleiner of gelijk te laten zijn aan 2,5%. Voor het vaststellen van het vereiste eigen vermogen gebruikt het pensioenfonds het standaardmodel. Eind 2023 was de vereiste solvabiliteit van de basisregeling, vanuit deze toets en op basis van de strategische beleggingsportefeuille, EUR 1.362,0 miljoen. Met een eigen vermogen van EUR 3.796,3 miljoen voldoet het pensioenfonds aan de solvabiliteitstoets.

Actuariële analyse

In het boekjaar is een resultaat behaald van EUR -57,7 miljoen. Dit resultaat is gebaseerd op het verloop van het vermogen geconfronteerd met de ontwikkeling van de verplichtingen. Om de verschillende verlies- en winstbronnen die tot dit resultaat hebben geleid, inzichtelijk te maken, alsmede ter controle op de uitgevoerde berekeningen, is een actuariële analyse uitgevoerd. Daarbij worden posten uit het verloop van de verplichtingen vergeleken met de overeenkomstige posten uit de staat van baten en lasten. Wij merken op dat het hier een resultaat betreft voor onttrekking aan bestemmingsreserves.

Actuariële analyse	2023	2022
Beleggingen en verplichtingen	228,4	784,6
Premies	21,1	21,8
Waardeoverdrachten	-0,2	-0,1
Uitkeringen	-0,3	-0,5
Kosten	-0,1	0,0
Wijziging actuariële grondslagen	-13,4	-171,3
Actuariële resultaten basispensioenregeling	10,9	4,9
Actuariële resultaten nettopensioenregeling	0,1	-0,5
Indexering	-306,1	-141,2
Overige resultaten	1,6	1,2
Resultaat voor risico pensioenfonds	-58,0	498,9
Resultaat voor risico deelnemers	0,3	0,2
Resultaat	-57,7	499,1

De belangrijkste oorzaken van het resultaat in 2023 zijn:

- Beleggingen / marktrente: In het boekjaar heeft de rentetermijnstructuur zich anders ontwikkeld dan op 31 december 2022 werd verwacht. Dit heeft geleid tot een toename van de verplichtingen en heeft derhalve een verlies veroorzaakt. Daarnaast zijn de verplichtingen afgenomen als gevolg van de technisch benodigde interest (op basis van 3,264% positieve éénjaarsrente per 31 december 2022). De financiële markten hebben in het boekjaar een positief resultaat laten zien. Als gevolg hiervan is een winst opgetreden. Per saldo is er sprake van een positief resultaat op beleggingen van EUR 228,4 miljoen.
- De toeslagverlening per 1 januari 2024 heeft geleid tot een negatief resultaat van EUR 306,1 miljoen
- Op premie is een positief resultaat behaald van EUR 21,1 miljoen.

5 Balansmanagement

5.1 Inleiding

Een pensioenfonds kent verplichtingen (de toekomstige pensioenuitkeringen) en bezittingen (de beleggingen van het fonds). Het afstemmen van de beleggingen op de verplichtingen van een pensioenfonds heet balansmanagement. Balansmanagement is het effectief aansturen van de balansrisico's, zoals het rente-, het inflatie- en het aandelenrisico. Het doel hiervan is om de dekkingsgraad te verbeteren en te stabiliseren. Belangrijk daarbij zijn de ALM-studie, de ambitie, de risicohouding en de beleggingsovertuigingen van het pensioenfonds. De verplichtingen komen voort uit de pensioenregeling.

Dit hoofdstuk beschrijft hoe de verplichtingen en de beleggingen zijn samengesteld en zich hebben ontwikkeld, en hoe in 2023 de afstemming plaatsvond. Om inzicht te hebben in de verplichtingen is het van belang eerst in te gaan op de pensioenregelingen.

5.2 Pensioenregelingen

Basispensioenregeling

De basispensioenregeling is een uitkeringsovereenkomst, vormgegeven door middel van een middelloonregeling met voorwaardelijke indexatie. In de basisregeling wordt ouderdomspensioen opgebouwd tot een pensioengevend loon van EUR 128.810 (2023). Over de franchise van EUR 16.322 (2023) wordt geen pensioen opgebouwd. Naast ouderdomspensioen kent de basispensioenregeling nabestaandenpensioen, wezenpensioen en invaliditeitspensioen. Het pensioenfonds tracht jaarlijks de pensioenaanspraken, de ingegane pensioenen en de premievrije aanspraken op pensioen te verhogen met maximaal de looninflatie.

De premie die wordt betaald voor de basispensioenregeling is gelijk aan het maximum van de kostendekkende premie en de normpremie. Deze premie wordt volledig afgedragen door de werkgever. Werknemers betalen via hun brutoloon een deelnemersbijdrage.

Netto pensioenregeling

De netto pensioenregeling is een premieovereenkomst, waarbij de beleggingen voor risico van de deelnemers zijn. Deelnemers aan de basispensioenregeling met een pensioengevend loon boven EUR 128.810 (2023) kunnen vanuit hun nettoloon vrijwillig sparen voor een aanvullend pensioenkapitaal. Dit pensioenkapitaal (ingelegde premies plus beleggingsrendement) wordt op de pensioendatum aangewend voor de aankoop van netto ouderdomspensioen en netto nabestaandenpensioen.

De premie die de werkgever op het nettoloon inhoudt is de fiscaal maximale premie. De participatiegraad van de netto pensioenregeling gedurende 2023 is circa 67% (2022: circa 65%).

De netto pensioenregeling is deels ook een uitkeringsovereenkomst. Voor de partner en kinderen van de deelnemer heeft het pensioenfonds namelijk een netto nabestaandenpensioen en een netto wezenpensioen verzekerd. Hiervoor brengt het pensioenfonds een overlijdensrisicopremie in mindering op de premie-inleg. Bij overlijden van de deelnemer worden het netto nabestaandenpensioen en het netto wezenpensioen aan de partner en kinderen uitgekeerd.

Premie voor de basisregeling

Voor de uitvoering van de basisregeling stelt het pensioenfonds een passende premie vast, vanuit de risicohouding (zie hoofdstuk 5.6) en de verwachtingen over toekomstige economische ontwikkelingen. Het bestuur is de hoogte hiervan overeengekomen met KLM. Voor de financiering van de pensioenen heeft het pensioenfonds een normpremie die is afgeleid van een actuariële premie (rekenrente 2,0%). Als deze normpremie lager is dan de kostendekkende premie, dan brengt het pensioenfonds de kostendekkende premie in rekening.

De normpremie was in 2023 lager dan de kostendekkende premie, waardoor de kostendekkende premie in rekening is gebracht. Inclusief de opslag voor termijnbetaling bedroeg de premie over 2023 20,5%. Het pensioenfonds heft de premie over twaalf keer het vaste maandsalaris van de deelnemer. De premie bevat opslagen voor invaliditeitsrisico, administratiekosten, toekomstige uitvoeringskosten en termijnopslag. Deze opslagen bedroegen in 2023 samen 4,8%.

Premie voor de netto pensioenregeling

De netto pensioenregeling is deels een beschikbare premieregeling, waarbij het pensioenfonds de ingelegde premies belegt. De hoogte van deze premies hangt af van de pensioengrondslag, de leeftijd van de deelnemer en de fiscaal maximale premie. Hierbij gebruikt het pensioenfonds een premiestaffel die is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%. De beschikbare premie (niveau 2023) bedraagt 4,6% voor een 20-jarige deelnemer en loopt op tot 14,2% voor een 61-jarige deelnemer. Deze percentages zijn exclusief de opslag voor uitvoeringskosten van EUR 5,00 per maand. De pensioengrondslag voor de premiebetaling is gelijk aan het pensioengevend loon boven de aftoppingsgrens van EUR 128.810 (niveau 2023). Het pensioenfonds belegt de ontvangen premies (na aftrek van uitvoeringskosten en de premie voor de overlijdensrisicodekking) voor rekening en risico van de deelnemer volgens een passend risicoprofiel. De deelnemer heeft keuzevrijheid bij de wijze van beleggen.

De premies en het behaalde rendement vormen het netto pensioenkapitaal. Met dit kapitaal koopt de deelnemer op de pensioendatum van de basispensioenregeling bij een externe partij (verzekeraar) netto pensioenuitkeringen aan. Sinds 1 januari 2017 kan de deelnemer een variabel beleggingspensioen inkopen bij het pensioenfonds.

Kostendekkende premie

De kostendekkende premie conform de Pensioenwet, inclusief premie voor verplichtingen risico deelnemers (inleg beschikbare premieregeling), bedroeg in 2023 EUR 121,6 miljoen.

De kostendekkende premie is als volgt samengesteld:

	Kosten- dekkende premie
2023	
Premie voor verplichtingen risico pensioenfonds	
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	59,3
Onvoorwaardelijke toekomstige indexering	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	17,2
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	4,1
Solvabiliteitsopslag	16,3
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-
 Totaal premie voor verplichtingen risico pensioenfonds	 96,9
Premie voor risico deelnemers	24,7
 Totaal	 121,6

Feitelijke premie

In 2023 bedroeg de feitelijke premie EUR 126,3 miljoen. Deze premie is inclusief de premie voor risico van de deelnemers (inleg beschikbare premieregeling) van EUR 24,7 miljoen.

Voor verplichtingen risico pensioenfonds betreft dit de normpremie:

- inclusief de premies voor het aanvullend invaliditeitspensioen en de overlijdensrisicoverzekering van de netto regeling;
- exclusief de opslag voor termijnbetaling van EUR 1,9 miljoen.

De feitelijke premie is het maximum van een normpremie en de kostendekkende premie. De normpremie heeft als basis een vaste rekenrente van 2,0%. Hierdoor kunnen de feitelijke en de kostendekkende premie verschillen.

Hieronder staat het overzicht van de samenstelling van de feitelijke premie en de hoogte van de verschillende premiecomponenten (bedragen in miljoenen euro's).

Premiecomponenten	Premie- percentage	Bedrag
Pensioenopbouw	12,3%	58,2
Invaliditeitsrisico	3,0%	14,2
Aanvullend invaliditeitspensioen	-	1,2
Administratiekosten	0,8%	3,9
Uitbetalingskosten	0,6%	2,7
Aanvullende nota kosten	0,0%	0,1
Bufferopslag	3,4%	16,3
Overlijdensrisicoverzekering Nettopensioenregeling	-	0,3
Termijnopslag	0,4%	-
Aanvullende koopsom herijking kostenvoorziening	1,0%	4,7
Totaal	21,5%	101,6

De premie voor risico deelnemers in 2023 (premie netto pensioenregeling) bedroeg EUR 24,7 miljoen. Dit was exclusief de premie overlijdensrisicoverzekering en inclusief een vergoeding voor kosten van EUR 0,1 miljoen voor de netto pensioenregeling.

Toeslagenbeleid

Het pensioenfonds kent een voorwaardelijk toeslagenbeleid. Het verlenen van toeslagen is afhankelijk van de financiële positie van het pensioenfonds. Het bestuur beoordeelt jaarlijks of de financiële positie toeslagen toelaat. Bij deze beoordeling gaat het bestuur uit van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar en gaat het bestuur na of en in hoeverre alle belangen evenwichtig worden afgewogen.

Het pensioenfonds financiert de toeslagen van netto pensioenen uit hoofde van de overlijdensrisicoverzekering vanuit de algemene reserve voor deze regeling. Hierbij houdt het pensioenfonds rekening met de beleidsdekkingsgraad voor de netto pensioenregeling. Het pensioenfonds stelt separaat vast welk toeslagenpercentage het voor deze regeling toepast.

Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager mag het pensioenfonds wettelijk geen toeslagen verlenen. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% verleent het pensioenfonds in beginsel toeslagen op een zodanig niveau dat het pensioenfonds deze naar verwachting in de toekomst kan voortzetten. Hierbij houdt het pensioenfonds rekening met de wettelijk voorgeschreven parameters.

De beleidsdekkingsgraad ultimo november 2023 exclusief de netto pensioenregeling bedroeg 171,8%. De wettelijke regels vereisen een beleidsdekkingsgraad van minimaal 147,0% voor volledige toeslagverlening. Dat betekent dat er volledige voorwaardelijke toeslagverlening uit vrije middelen mogelijk was.

Variable uitkering

Sinds 2017 heeft de deelnemer de mogelijkheid om het netto pensioenkapitaal op de pensioendatum binnen het eigen pensioenfonds te gebruiken voor een variabel pensioen. De variabele pensioenen hebben het karakter van een uitkering met een jaarlijkse vaste daling die is vastgesteld op 1%. Het pensioenfonds past deze variabele uitkering jaarlijks collectief aan op basis van de beleggingsrendementen, de sterftecijfers, de ontwikkeling van de levensverwachting en het effect van de wijziging van de marktrente op de verplichtingen van het pensioenfonds. De som van het over het afgelopen jaar behaalde resultaat wordt ingaande 1 juli van het daaropvolgende jaar toegepast op de variabele uitkering. Daarbij hanteert het pensioenfonds een evenredige verdeling van het bedoelde resultaat gedurende de drie daaropvolgende jaren.

Inhaaltoeslagen

Het pensioenfonds heeft een inhaaltoeslagenbeleid. Het mag een achterstand in de toeslagverlening onder voorwaarden inhalen. De arbeidsvoorwaardelijke partijen hebben vastgelegd dat te weinig verleende toeslagen en gemist volume van pensioenaanspraken alsnog worden betaald. Bij gemist volume gaat het om het met terugwerkende kracht uitbetalen van gemiste pensioenuitkeringen.

Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het vereist vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en dat het pensioenfonds de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan toekennen. In enig jaar kan het pensioenfonds ten hoogste een vijfde deel van het vermogen, beschikbaar voor inhaalindexatie, voor dit doel gebruiken.

Het pensioenfonds had op 31 december 2023 voor de basispensioenregeling en de nettopensioenregeling geen toeslagachterstanden.

5.3 Verplichtingen

Het pensioenfonds heeft de verplichting om alle pensioentoezeggingen, over de volledige looptijd van alle pensioenen, te kunnen betalen. Het bedrag dat het pensioenfonds in kas moet hebben om nu en in de toekomst alle (opgebouwde) pensioenen te kunnen betalen, noemen we de pensioenverplichtingen of technische voorzieningen. De belangrijkste factoren die de waarde van de verplichtingen beïnvloeden zijn de levensverwachting, de hoogte van de pensioenen (opbouw en indexatie) en de rentestand. Het pensioenfonds stelt de waarde van de verplichtingen (voor risico pensioenfonds) vast met de door DNB gepubliceerde rente.

Samengevat ziet de ontwikkeling van de verplichtingen in 2023 er als volgt uit, meer details zijn te vinden in de jaarrekening (Toelichting 7):

	Risico fonds	Risico deelnemer
Beginstand	5.784,7	136,0
Pensioenopbouw / premie-inleg	73,8	24,6
Wijziging rekenrente	208,1	-
Indexering	353,2	-
Beleggingsresultaat	n.v.t.	15,9
Uitkeringen	-239,1	-0,6
Wijziging actuariële grondslagen	13,4	-
Overig	127,4	-0,5
Eindstand	6.321,5	175,4

5.4 Beleggingen

Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds kent een langetermijnkarakter en is gericht op het realiseren van een welvaartsvast pensioen voor alle deelnemers. Het bestuur heeft hiertoe onder meer een ALM-studie uitgevoerd en op basis daarvan het balansbeheer en beleggingsbeleid vastgesteld. Het bestuur belegt vanuit bepaalde beleggingsovertuigingen, de investment beliefs. Deze zijn opgesteld in het belang van de deelnemers en vormen de basis van het beleggingsbeleid. Het beleggingsbeleid wordt volgens een driejaarlijkse cyclus herijkt en jaarlijks getoetst.

Het pensioenfonds spreidt de beleggingen over drie hoofdbeleggingscategorieën: aandelen, vastrentende waarden en vastgoed. Deze categorieën zijn vervolgens weer onderverdeeld in regio's, beleggingsstijlen en subcategorieën. De belangrijkste financiële risico's, zoals rente, inflatie en valuta, worden (gedeeltelijk) afgedekt.

Beleggingsrendementen 2023

Het pensioenfonds behaalde in 2023 een totaalrendement van 6,6%¹. Dit was inclusief het resultaat op derivaten ter afdekking van risico's. De grootste bijdrage aan dit rendement werd geleverd door aandelen die het afgelopen jaar hebben afgesloten met een rendement van +13,2%. Eén van de oorzaken hiervan is dat bedrijven de kosten van hogere inflatie konden doorprijzen richting de consument. Winsten van bedrijven bleven daardoor op peil of stegen zelfs. Daarnaast reageerden aandelenmarkten positief op het feit dat er voor 2024 mogelijk renteverlagingen konden worden verwacht, aangezien de inflatie harder daalt dan verwacht. Bij een lagere rente worden de toekomstige winsten van aandelen meer waard. Aandelen worden hierdoor meer aantrekkelijk en dat leidt tot een stijging van aandelenkoersen. Aandelen large en midcap hadden het hoogste rendement (20,0%). Met name de grote techbedrijven leverden hieraan een bijdrage. Het rendement op aandelen opkomende markten bleef enigszins achter (12,8%). Low Vol aandelen hadden het laagste rendement (namelijk 4,0%) binnen de categorie aandelen. Naar aanleiding van de herijking van de aandelenstrategie zijn small caps in 2023 verkocht. Het rendement op small caps in 2023 was 9,2%. Voor private equity was 2023 een uitdagend jaar door de relatief hoge rente en moeilijker marktomstandigheden. Investeerders konden minder makkelijk geld ophalen en er waren minder deals. Veel investeerders in private equity hebben een allocatie boven hun doelallocatie. Het rendement op private equity in 2023 was 5,3%.

De dalende rente aan het eind van 2023 had een positieve impact op vastrentende waarden, waardoor het rendement van deze categorie ultimo jaar uitkwam op 6,3%. Staatsobligaties herstelden zich, na het forse verlies in 2022 en sloten het jaar af met 6,1% rendement. Wereldwijde bedrijfsobligaties profiteerden naast de rentebeweging ook van de gedaalde kredietspread waardoor het jaarrendement uitkwam op 7,3%. Wereldwijde high yield obligaties en wereldwijde leveraged loans, met allebei een jaarrendement van 10,7%, waren de best presterende subcategorieën binnen vastrentende waarden. Het rendement werd met name gedreven door de ingekomen kredietopslagen. De beleggingen in staatsobligaties van opkomende markten profiteerden ook van de dalende rente en de kredietopslag die afnam en noteerden een rendement van 8,3%. Het rendement van Nederlandse woninghypotheken bleef met 2,6% ver achter bij liquide vastrentendewaarden strategieën. Dit werd veroorzaakt door de rally in de obligatiemarkt die niet direct wordt gevolgd door lagere hypotheektarieven en door de oplopende kredietopslagen.

Voor vastgoed was 2023 een minder goed jaar. De hogere rentes raakten de woningmarkt. De beleggingen in privaat vastgoed leden een verlies (-8,7%). Daarentegen sloten vastgoedaandelen het jaar af met een positief resultaat (7,4%).

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de rendementen van de hoofdbeleggingscategorieën over 2023.

¹ Het genoemde rendement is het nettorendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 7 Kosten

Totaalrendementen hoofdbeleggingscategorieën 2023

in %

	Pensioen- fonds	Benchmark
Vastrentende waarden	6,3%	6,2%
Aandelen	13,2%	12,5%
Vastgoed	-6,5%	-6,6%
Totaal	6,6%	6,4%

In 2023 presteerden de beleggingen van het pensioenfonds 18 basispunten beter dan de benchmark. Ten opzichte van de benchmark leverden de beleggingen in aandelen opkomende markten 4,5%-punt extra rendement op. Binnen vastrentende waarden droeg met name het relatieve rendement van wereldwijde bedrijfsobligaties en obligaties opkomende markten positief bij.

De tabel hieronder geeft de waarde in euro's weer voor de beleggingen voor risico fonds, en de feitelijke verdeling in percentages van de beleggingen per beleggingscategorie.

Beleggingsportefeuille naar categorieën 2023

bedragen in miljoenen euro's

	EUR	Percentage
Vastrentende waarden	5.116	50,6%
Aandelen	3.046	30,0%
Vastgoed	1.792	18,0%
Derivaten	228	2,0%
Overig	-73	-1,0%
Totaal	10.109	100,0%
Toeslagdepot	44	
Totaal inclusief toeslagdepot	10.153	

Beleggingsonderwerpen 2023

Het pensioenfonds heeft in 2023 onder meer de volgende beleggingsonderwerpen behandeld:

- herijking investment cases
- herijking herbalanceringsbeleid
- herijking valutabeleid
- aanscherping tegenpartijbeleid
- aanscherping liquiditeitsbeleid
- verder onderzoek naar afbouw risico in de beleggingsportefeuille ('de-risking')

Hieronder volgt een toelichting op de hierboven genoemde onderwerpen.

Herijking investment cases

In investment cases en bijbehorende kaderstellingen legt het pensioenfonds vast waarom, hoeveel en hoe het in een bepaalde beleggingscategorie belegt. Daarbij wordt onder meer bekeken wat de karakteristieken zijn van de categorie, hoe ESG-criteria worden meegenomen en of een categorie past bij de investment beliefs van het pensioenfonds. In 2023 is de in 2022 gestarte investment case aandelen afgerond. Daarbij is besloten afscheid te nemen van de beleggingscategorie small caps.

Ook is de investment case vastrentende waarden afgerond. Het pensioenfonds heeft besloten om de beleggingen binnen een aantal beleggingscategorieën op een andere wijze in te vullen. Zo zal het fonds in de beleggingscategorie bedrijfsobligaties alleen nog kiezen voor in euro genoteerde leningen. Daarnaast is besloten om een nieuwe beleggingscategorie aan de portefeuille toe te voegen. De implementatie van de beleidswijzigingen vindt in 2024 plaats. Verder heeft het pensioenfonds naar aanleiding van de behandeling van deze investment case besloten om het beleid ten aanzien van rente- en inflatieafdekking separaat vast te leggen. Tot slot is ook beleid ten aanzien van de kredietkwaliteit van de gehele vastrentendewaardenportefeuille ontwikkeld.

Herijking herbalanceringsbeleid

Het pensioenfonds wil de feitelijke gewichten van de portefeuille in lijn houden met de strategische normgewichten. In 2023 is dit herbalanceringsbeleid herijkt. Het pensioenfonds heeft besloten de jaarlijkse herbalancering voortaan aan het begin van het jaar te laten plaatsvinden, naast de bestaande afspraak om gedurende het jaar worden te herbalanceren wanneer de bandbreedtes overschreden. Ook is besloten om bij illiquide beleggingscategorieën voor de zogeheten liquide tegenhanger een gezamenlijke bandbreedte te hanteren en bijstuurregels te introduceren. Omdat illiquide beleggingen (zeer) lastig verhandelbaar zijn, kan er via de betreffende liquide tegenhanger bijgestuurd worden. Zodoende ontstaat ruimte om op de lange termijn bij te sturen richting normgewichten.

Herijking valutabeleid

De verplichtingen van het pensioenfonds zijn in euro's. Een deel van de beleggingen van het pensioenfonds wordt verhandeld in andere valuta. Door wijziging in wisselkoers ten opzichte van de euro loopt het pensioenfonds valutarisico. Valutabeleid is onderdeel van het beleggingsbeleid van het fonds. Dit valutabeleid is in 2023 herijkt. De herijking heeft geleid tot het verhogen van de afdekking van het valutarisico. Valutarisico in zakelijke waarden wordt voor 75% afgedekt en valutarisico in vastrentende waarden voor 100%. Daarbij is gekozen voor het afdekken van de drie grootste valuta voor het fonds (US dollar, Japanse yen en Australische dollar) en wordt bij het beheer een dakpanconstructie gehanteerd.

Aanscherping tegenpartijbeleid

Het risico op het (gedeeltelijk) niet nakomen van financiële verplichtingen door tegenpartijen bij derivatentransacties wordt het tegenpartijrisico genoemd. Ter beheersing van dit risico hanteert het pensioenfonds een beleid waarin onder andere limieten worden gesteld op de hoeveelheid kredietrisico (mogelijke exposure bij een faillissement) per tegenpartij. Voor het verder beheersen van dit risico heeft het pensioenfonds haar tegenpartijbeleid aangescherpt door waarschuwingsgrenzen toe te voegen voor tegenpartijen waarmee derivaten zijn afgesloten. Per waarschuwingsgrens zijn er vervolgens defaultacties gedefinieerd.

Aanscherping liquiditeitsbeleid

Het liquiditeitsrisico is te definiëren als het risico dat het pensioenfonds in een situatie komt waarin het als gevolg van te weinig liquide middelen niet aan zijn financiële verplichtingen kan voldoen. Het pensioenfonds heeft een methodiek om, net zoals dit bijvoorbeeld bij banken het geval is, het beleid te formuleren op basis van liquiditeitsratio's. De beoogde liquiditeitsratio's zijn bepaald door de verhouding tussen de aanwezige en benodigde liquiditeit te bepalen. Naar aanleiding van de verhoging van de renteafdekking en de valuta-afdekking, alsmede de turbulentie op financiële markten, zoals in UK, is het liquiditeitsbeleid in 2023 herzien en verder aangescherpt. Naar aanleiding van de herziening worden nog hogere buffers aangehouden.

Verder onderzoek naar afbouw beleggingsrisico's

Gezien de relatief goede financiële positie is het pensioenfonds in 2023 verdergegaan met het in 2022 gestarte onderzoek naar de afbouw van beleggingsrisico's ('de-risking'). De doelstelling voor de de-riskingstrategie is het stabiliseren van de huidige nominale dekkingsgraad tot aan het moment van invaren onder de Wet toekomst pensioenen (Wtp). In december heeft het pensioenfonds een voorgenomen besluit genomen om de beleggingsportefeuille aan te passen. Dit besluit is begin 2024 bekrachtigd. De implementatie zal in 2024 plaatsvinden. Duurzaamheid wordt gezien als een breed begrip dat ecologische, sociale en governance aspecten omvat.

Beleggingen netto pensioenregeling

Het pensioenfonds biedt een netto pensioenregeling aan, waarbij de beleggingen voor risico van de deelnemer zijn. Daarbij stemt het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen af op de pensioendatum van de individuele deelnemer. Naarmate de pensioendatum dichterbij komt, past het pensioenfonds het risicoprofiel van de beleggingen aan, dit wordt lifecycle-beleggen genoemd. Bij dit lifecycle-beleggen maakt het pensioenfonds gebruik van mixfondsen, een obligatiefonds en een doorbeleggingsfonds. Dit zijn paraplufondsen die in dezelfde beleggingspools beleggen als de basisregeling.

De mixfondsen bestaan uit beleggingen in verschillende combinaties van beleggingspools die beleggen in aandelen, vastrentende waarden en beursgenoteerd vastgoed. De mixfondsen richten zich op vermogensgroei in de opbouwfase op basis van drie verschillende risicoprofielen: defensief risicoprofiel, standaard risicoprofiel en offensief risicoprofiel.

Een deelnemer in de nettoregeling dient aan het begin van de afbouwfase, dat is tien jaar voor pensioendatum, een keuze te maken tussen een vaste uitkering en een variabele uitkering.

- Indien een deelnemer ervoor kiest om voor te sorteren op een vaste uitkering, dan wordt in de afbouwfase belegd in een combinatie van een mixfonds en het obligatiefonds. Het obligatiefonds belegt in staatsobligaties uitgegeven door overheden in de Eurozone met een hoge kredietwaardigheid. Het obligatiefonds is gericht op de inkoop van een vaste uitkering bij een externe aanbieder buiten het pensioenfonds in de uitkeringsfase, dat is vanaf het moment van pensioneren.
- Indien een deelnemer kiest voor een variabele uitkering, dan wordt in de afbouwfase belegd in een combinatie van een mixfonds en het doorbeleggingsfonds. Het doorbeleggingsfonds is gericht op doorbeleggen binnen het pensioenfonds in de uitkeringsfase. De beleggingen zijn vergelijkbaar met de mixfondsen, maar dan met een beperkter risico.

Het bestuur van het pensioenfonds beoordeelt periodiek of de samenstelling van de mixfondsen en het obligatiefonds nog optimaal is. Hierbij beoordeelt het bestuur de rendementsverwachtingen van de verschillende categorieën en de bijbehorende risico's. In 2023 kende de standaard netto pensioenregeling (standaard mixfonds) een totaalrendement van 11,8%. Het obligatiefonds (matchingfonds) had een rendement van 6,3%¹.

Waarde, rendementen en benchmarkrendement netto pensioenregeling 2023

bedragen in mln. euro's

	Waarde ultimo 2023	Rendement 2023	Benchmark 2023
Matchingfonds	9,0	6,3%	6,5%
Standaard mixfonds	88,5	11,8%	11,1%
Defensief mixfonds	0,7	10,4%	9,9%
Offensief mixfonds	22,2	12,5%	11,7%
Doorbeleggingsfonds opbouw	34,4	9,5%	9,4%
Doorbeleggingsfonds uitkering	17,2	9,6%	9,4%
Totaal	172,0	10,9%	10,5%

5.5 MVB-beleid

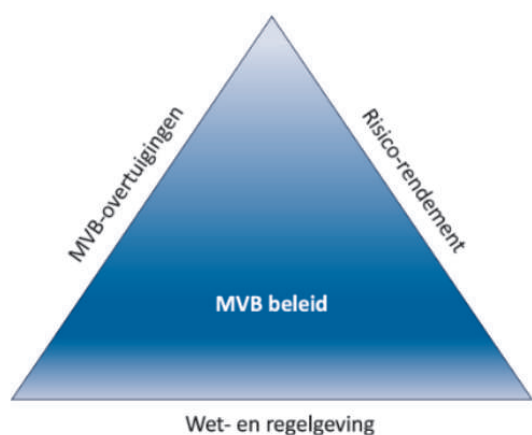
Het pensioenfonds is zich ervan bewust dat het als een relatief grote belegger een verantwoordelijke rol heeft in de maatschappij. In het beleggingsbeleid en in de strategie van het pensioenfonds is

¹ Het genoemde rendement is het netto rendement na aftrek van beheer- en transactiekosten, zie hoofdstuk 7 Kosten

verwoord hoe het pensioenfonds bij het beleggen van de pensioengelden rekening houdt met milieu, klimaat, mensenrechten en goed ondernemingsbestuur. Het maatschappelijk verantwoord beleggen beleid, ofwel MVB-beleid, komt ook tot uiting in de beleggingsovertuigingen en de missie en visie van het pensioenfonds, zoals in hoofdstuk 1 van het jaarverslag is uiteengezet.

In 2023 heeft het bestuur het MVB-beleid van het pensioenfonds herijkt. Het nieuwe MVB-beleid is gebaseerd op drie pijlers:

- MVB-overtuigingen van het bestuur, waarbij het bestuur het belangrijk vindt rekening te houden met de voorkeuren van de deelnemers;
- het verbeteren van het risico-rendementsprofiel;
- wet- en regelgeving op het gebied van MVB.

Het pensioenfonds maakt op het gebied van duurzaamheid weloverwogen keuzes die passen bij de eigen identiteit en overtuigingen, waar het pensioenfonds oprecht achter staat. Het beleggingsbeleid geeft invulling aan duurzaamheid op een manier die past bij het pensioenfonds. Het bestuur vindt het belangrijk daarbij – voor zover praktisch mogelijk – rekening te houden met de voorkeuren van de deelnemers zonder de realisatie van de missie van het pensioenfonds uit het oog te verliezen. Het MVB-beleid sluit aan bij deze doelstelling. Iedere beslissing die het pensioenfonds neemt met betrekking tot het MVB-beleid wordt beoordeeld langs de assen rendement-risico-kosten.

MVB als beleggingsovertuiging

Het pensioenfonds heeft beleggingsovertuigingen geformuleerd die de basis vormen voor het beleggingsbeleid. Een daarvan gaat specifiek over MVB. Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat het integreren van environmental, social en governance (ESG) factoren de risico-rendementsverhouding van onze beleggingen verbetert. Daarom gebruikt het pensioenfonds ESG als instrument voor risicobeheersing en om beleggingskansen te benutten.

In 2023 heeft het bestuur wijzigingen gemaakt in de gekozen Sustainable Development Goals (SDG's) als thema waar het fonds extra aandacht aan besteed. Zo zijn bijvoorbeeld SDG 3 (goede gezondheid en welzijn) en SDG 4 als nieuwe thema's geselecteerd.

Het pensioenfonds heeft in 2023 ook een begin gemaakt met het uitwerken van een ESG-risicoraamwerk. Tevens is de SFDR- en taxonomiewetgeving besproken. SFDR staat voor Sustainable Finance Disclosure Regulation, de Europese verordening voor informatieverschaffing over duurzaamheid in de financiële sector. Op grond van deze verordening moeten pensioenfondsen rapporteren over de manier waarop ze omgaan met de belangrijkste ongunstige effecten van de beleggingen op mens, milieu en samenleving. Het pensioenfonds kwalificeert momenteel als een zogenoemd artikel 6-fonds onder SFDR en heeft de ambitie om in 2024 een zogeheten artikel 8 fonds te zijn onder SFDR. Dit houdt in dat het pensioenfonds in zijn beleggingsbeleid rekening houdt met ESG overwegingen maar geen duurzame beleggingsdoelstelling heeft. Ecologische en sociale kenmerken van de pensioenregeling

worden gepromoot en ingevuld met instrumenten zoals uitsluiting, engagement en ESG integratie. Het pensioenfonds voert een duurzaamheidsbeleid waarin het pensioenfonds rekening houdt met de voorkeuren van zijn deelnemers. Het financieel rendement blijft altijd leidend. De kwalificatie als artikel 8 fonds sluit het beste aan bij de missie, visie en strategie en het MVB-beleid van het fonds.

Leidende principes

Het pensioenfonds hanteert de volgende standaarden, principes en guidelines om invulling te geven aan zijn MVB-beleid:

- UN Global Compact
- UN Principles for Responsible Investment (PRI)
- UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPR)
- OECD Guidelines for Multinational Enterprises (OESO-richtlijnen)
- Global Stewardship Principles en Global Governance Principles van het International Corporate Governance Network (ICGN)
- Lokale best-practices richtlijnen en codes zoals de Nederlandse Stewardship Code
- Freedom House Index als landenuitsluitingscriterium

MVB-thema's

MVB heeft een breed speelveld. Door de nadruk te leggen op een aantal specifieke thema's beoogt het pensioenfonds een gericht en effectief MVB-beleid te voeren. De MVB-thema's worden gebaseerd op de 17 Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties en worden mede geselecteerd op basis van MVB-deelnemersonderzoeken. Uit het deelnemersonderzoek naar maatschappelijk verantwoord beleggen dat in de zomer van 2023 is uitgevoerd, blijkt dat de meningen van deelnemers over welke thema's de aandacht zouden moeten hebben uiteenlopen. Mede op basis van deze inzichten heeft het bestuur gekozen voor twee specifieke duurzaamheidsthema's:

Economie, verantwoorde productie en consumptie

Duurzame consumptie en productie is gericht op meer en beter doen met minder waardoor de aarde minder belast wordt en de kwaliteit van leven wordt verhoogd. SDG's die aan dit thema verbonden zijn:

- Waardig werk en economische groei (SDG 8)
- Industrie, innovatie en infrastructuur (SDG 9)
- Verantwoorde consumptie en productie (SDG 12)

Maatschappelijke basisbehoeften

Dit thema richt zich op goede gezondheid, goed onderwijs en duurzame en betaalbare energie voor iedereen. De aan dit thema verbonden SDG's zijn:

- Goede gezondheid en welzijn (SDG 3)
- Kwaliteitsonderwijs (SDG 4)
- Betaalbare en duurzame energie (SDG 7)

Betrokken aandeelhouderschap

Het pensioenfonds is direct of indirect aandeelhouder van circa 3.500 bedrijven wereldwijd. Als medeigenaar heeft het pensioenfonds invloed op het handelen van deze bedrijven.

Het pensioenfonds geeft invulling aan betrokken aandeelhouderschap door:

- de dialoog aan te gaan met bedrijven (engagement);
- het voeren van een uitsluitingenbeleid;
- te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen;
- transparant te zijn over beleggingen en betrokkenheidsactiviteiten;
- toe te treden tot samenwerkingsverbanden zoals de PRI.

Het pensioenfonds voert de hiervoor genoemde activiteiten niet uit met betrekking tot Air France KLM en dochterondernemingen, om de schijn van belangenverstrengeling te voorkomen.

Engagement

Het pensioenfonds heeft de overtuiging dat met engagement, de dialoog aangaan, betere resultaten behaald kunnen worden dan met het uitsluiten van bedrijven. Middels het aangaan van de dialoog wordt een selectie van bedrijven (en landen) waarin wordt belegd, aangemoedigd om de bedrijfsvoering te verbeteren op de thema's die het pensioenfonds belangrijk vindt. Engagement wordt ook ingezet om doelstellingen die gelinkt zijn aan de gekozen thema's en SDG's te realiseren. Denk bijvoorbeeld aan mensen- en arbeidsrechten, schone energie, circulaire economie en beloningsbeleid. De bedrijveselectie voor dit type engagement gaat onder andere op basis van materiele ESG-risico's en haalbaarheid.

In 2023 zijn gesprekken gevoerd met 1.164 bedrijven over 4.133 milieu gerelateerde, sociale en bestuurlijke kwesties en doelstellingen. De meest voorkomende onderwerpen waren milieu en sociaal.

Stemmen

Het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen biedt het pensioenfonds de mogelijkheid om actief invloed uit te oefenen op de bedrijfsstrategie en de keuzes die bedrijven maken. Het uitoefenen van het stemrecht draagt bij aan de financiële belangen van het pensioenfonds en zijn deelnemers. In 2023 heeft het pensioenfonds veelvuldig gebruik gemaakt van het stemrecht op aandeelhoudersvergaderingen. In totaal stemde het pensioenfonds op 3.109 vergaderingen over 37.051 voorstellen. Hierbij stelt het pensioenfonds zich op als een positief-kritische, betrokken aandeelhouder. In 32% van de gevallen stemde het pensioenfonds tegen het advies van het management op een voorstel. Dit waren meestal voorstellen over het benoemen van leden voor de raad van bestuur, excessieve beloningen en audit en rapportage. Het pensioenfonds steunde 68% van de voorstellen van het management van de ondernemingen. 2.195 voorstellen gingen over aandeelhoudersrechten en 353 voorstellen waren gerelateerd aan duurzaamheid.

Uitsluitingen

Het pensioenfonds heeft ervoor gekomen om niet te beleggen in bedrijven of landen die op grond van nationale of internationale wetgeving verboden zijn en of volgens het pensioenfonds maatschappelijk onwenselijk gedrag vertonen of maatschappelijk onwenselijke producten produceren.

Het pensioenfonds sluit per 31 december 2023 in totaal 235 bedrijven uit van beleggingen. De lijst met uitgesloten bedrijven staat op de website van het pensioenfonds. Van bedrijven die zijn uitgesloten houdt het pensioenfonds geen aandelen of bedrijfsobligaties in de portefeuille.

Daarnaast kiest het pensioenfonds ervoor om in 57 overheden niet te beleggen. Hiervoor hanteert het pensioenfonds EU- en VN-sancties en de Freedom House Index als criteria. Uitsluitingen gelden automatisch ook voor bijbehorende lagere overheden. Staatsbedrijven die actief zijn in gebieden van uitgesloten overheden worden ook uitgesloten door het pensioenfonds. Dit betreft 1.781 staatsbedrijven.

Naar aanleiding van de oorlog in Oekraïne heeft het bestuur van het pensioenfonds besloten alle beleggingen in Rusland uit te sluiten, dus ook bedrijven. Russische staatsobligaties stonden al op de uitsluitingenlijst.

5.6 Risicohouding

Op grond van het financiële toetsingskader (FTK) moet ieder pensioenfonds zijn risicohouding bepalen en vastleggen. Daarmee geven belanghebbenden aan in hoeverre zij risico's willen lopen bij de pensioenuitvoering en stelt het pensioenfonds de risicohouding vervolgens vast.

Het bestuur van het pensioenfonds heeft zijn risicohouding bepaald na afstemming met de arbeidsvoorwaardelijke partijen en het horen van het VO. Allereerst gaat het om de kwalitatieve risicohouding. De belanghebbenden van het pensioenfonds delen de langetermijndoelstelling van het pensioenfonds. Voor de kortere termijn hebben de premiebetalers (werkgever en werknemers) een voorkeur voor een stabiele pensioenpremie, passend bij de pensioenambitie voor de basispensioenregeling. De deelnemers (actieven, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige aanspraakgerechtigden) willen graag een welvaartsvast pensioen.

Daarnaast heeft het pensioenfonds een kwantitatieve risicohouding.

Risicohouding basispensioenregeling

De kwantitatieve risicohouding voor de korte termijn komt tot uitdrukking in de hoogte van het wettelijk vereist eigen vermogen. De kortetermijnrisicohouding is gekwantificeerd door een bandbreedte van +/- 4% op basis van het strategisch vereist eigen (VEV). De grenzen van de bandbreedte worden afgerond op hele procentpunten. Het strategisch VEV in de basispensioenregeling per 31 december 2023 bedraagt 121,5%. Het feitelijk VEV in de basispensioenregeling per 31 december 2023 bedraagt eveneens 121,5% en ligt daarmee binnen de geldende VEV-bandbreedte in 2023 van 118%-125%.

Voor de lange termijn hangt de kwantitatieve risicohouding samen met de door het bestuur vastgestelde ondergrenzen van de haalbaarheidstoets. Deze ondergrenzen zijn:

- mediaan scenario: pensioenresultaat 105% (meer dan 100% door uit te gaan van een verwachte looninflatie en een vergelijking met de verwachte prijsinflatie);
- relatieve maximale afwijking verwacht pensioenresultaat in een slechtweerscenario: 25%.

Over het algemeen heeft het pensioenfonds een defensieve attitude ten aanzien van risico's. Deze lage 'risk appetite' is de mate van risico die het pensioenfonds bereid is te accepteren in relatie tot de doelstellingen van het pensioenfonds.

Risicohouding netto pensioenregeling

Het bestuur heeft besloten om de risicohouding voor de netto pensioenregeling afhankelijk te maken van de looptijd tot aan de pensioendatum en dit vast te leggen in cohorten van vijf tot tien jaar. Het bij de verschillende beleggingsprofielen passende risicoprofiel is afhankelijk van de keuze voor een vast of een variabel pensioen.

Voor de netto pensioenregeling komt de risicohouding tijdens de opbouwfase tot uitdrukking in een door het bestuur vastgestelde maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen (op pensioendatum) in een pessimistisch scenario (5 procent percentiel) ten opzichte van het verwachte pensioen in een verwacht scenario (mediaan).

- Bij keuze voor een variabele pensioenuitkering loopt dit percentage op van 29% bij een defensief beleggingsprofiel en een looptijd tot pensioendatum van minder dan vijf jaar tot 53% bij een offensief beleggingsprofiel en een looptijd tot pensioendatum van meer dan twintig jaar.
- Bij voorsorteren op een vaste pensioenuitkering loopt dit percentage op van 14% bij een defensief beleggingsprofiel en een looptijd tot pensioendatum van minder dan vijf jaar tot 30% bij een offensief beleggingsprofiel en een looptijd tot pensioendatum van maximaal tien jaar.

Voor de uitkeringsfase komt de risicohouding tot uitdrukking in de maximaal aanvaardbare afwijking van het pensioen van jaar op jaar van 12,5% in een pessimistisch scenario.

De risicohouding wordt getoetst aan de hand van wettelijk voorschreven regels, de zogenaamde uniforme rekenmethodiek (URM) waarbij DNB de te hanteren economische scenario's beschikbaar stelt.

5.7 Ontwikkelingen deelnemersbestand

De ontwikkeling van het deelnemersbestand speelt een rol bij het balansmanagement. In geval van het fonds is er sprake van een stabiel deelnemersbestand. In 2023 ontwikkelde het deelnemersbestand zich op hoofdlijnen als volgt:

- Het aantal deelnemers nam toe van 3.118 naar 3.228. De toename vanwege (her)indiensttredingen was groter dan de afname als gevolg van onder andere pensionering, invalidering en overlijden.
- Het aantal gewezen deelnemers nam toe van 83 naar 87. Deze toename is met name het gevolg van uitdiensttredingen.
- Het aantal pensioengerechtigden bleef nagenoeg gelijk en wijzigde van 2.442 naar 2.434.

In de bijlage bij dit jaarverslag is een gedetailleerd overzicht opgenomen van de ontwikkeling van het deelnemersbestand in 2023.

6 Risicomanagement

6.1 Risicomanagementmodel

Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie van het risicomanagement en de beheersing van de risico's waaraan het pensioenfonds is blootgesteld en die van invloed kunnen zijn op de missie, visie en strategie van het pensioenfonds. Het pensioenfonds hanteert een integrale aanpak (integraal risicomanagement; IRM) en beheerst derhalve alle verschillende risicogebieden in onderlinge samenhang. Het IRM-beleid beschrijft het kader (doelstellingen, uitgangspunten, governance, risicotaxonomie en -processen) waarbinnen het pensioenfonds zijn IRM uitvoert.

Het pensioenfonds heeft het integraal risicomanagement ingericht met als uitgangspunt de richtlijnen van DNB en artikel 143 Pensioenwet ('een pensioenfonds richt zijn organisatie zodanig in dat deze een beheerste en integere bedrijfsvoering waarborgt'). Daarnaast gaat het pensioenfonds uit van de beginselen van het COSO ERM-raamwerk (ERM: Enterprise Risk Management) voor het beoordelen en inrichten van risicomanagement en best practices.

Cultuur en gedrag

Het pensioenfonds onderkent dat een passende risicocultuur een belangrijke bijdrage levert aan de effectieve werking van het risicomanagement van het fonds. Het bestuur voert daarom actief de dialoog over risico's, risicobereidheid en de effectiviteit van de beheersmaatregelen. Gedeelde normen en waarden, risicoprincipes en 'just culture' zijn daarbij belangrijke uitgangspunten die actief worden uitgedragen.

Risicoraamwerk

Het risicoraamwerk van het fonds omvat het IRM-beleid, het risicoproces en de risico-governance van het fonds. Deze vaste structuur met een continu proces van monitoring en evaluatie geeft het bestuur een goed inzicht in de (beheersing van de) risico's. Dit zorgt er voor dat het bestuur de risico's goed in beeld heeft, prioriteert, de juiste besluiten kan nemen en tijdig kan bijsturen.

Risicobereidheid

Onderdeel van het risicoraamwerk is de risicobereidheid die het fonds heeft ten aanzien van de risico's waaraan het is blootgesteld. De risicobereidheid is de mate van risico die het bestuur bereid is te nemen om zijn doelstellingen te realiseren. De risicobereidheid wordt onder meer uitgedrukt in 'risk appetite statements' met een score op een 5-puntsschaal. Het bestuur herijkt jaarlijks de risicobereidheid. Aanpassing kan bijvoorbeeld aan de orde zijn als de omstandigheden binnen of buiten het fonds veranderen. Hierbij maakt het bestuur een koppeling met de strategische speerpunten die het fonds heeft geformuleerd. Dit heeft er in 2023 toe geleid dat, in aanloop naar de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel, de risicobereidheid van enkele financiële risico's is verlaagd. Het fonds wil ten aanzien van deze risico's minder risico lopen.

Risicocategorieën

Het pensioenfonds onderscheidt binnen zijn risicoraamwerk drie risicocategorieën: strategische risico's, financiële risico's en niet-financiële risico's. Iedere risicocategorie kent meerdere risicosoorten. Deze risicosoorten maken onderdeel uit van het risicoraamwerk en vormen onder andere de basis voor risk self assessments, risicokaarten, risicoparagrafen en risico-opinies.

Onderstaande tabel geeft de risicobereidheid per risicosoort weer, zoals door het bestuur in 2023 vastgesteld.

Strategische risico's	Financiële risico's	Niet-financiële risico's
Afhankelijkheid ∞∞	Rente ∞	Operationeel ∞
Omgeving ∞∞	Inflatie ∞∞	Uitbesteding ∞
Strategische uitvoering ∞	Valuta ∞	IT/cyber ∞
Reputatie ∞	Liquiditeit ∞	Datakwaliteit ∞
	Markt ∞∞∞	Privacy ∞
	Krediet ∞∞∞	Juridisch ∞
	Tegenpartij ∞	Integriteit ∞
	Verzekeringstechnisch ∞	
	Actief beheer ∞	
	Klimaat ∞∞	
	ESG overig ∞∞	

Afwijzend ∅ | Avers ∞ | Neutraal ∞∞ | Tolerant ∞∞∞ | Gemaximeerd ∞∞∞∞

6.2 Risicomanagementorganisatie

Het pensioenfonds maakt voor zijn risicomanagement gebruik van het *drielijns*model. Deze opzet is in 2023 niet veranderd.

Eerste lijn

Het bestuur is collectief verantwoordelijk voor het integrale risicomanagement. De portefeuillehouders voeren daarbinnen het eerstelijns risicomanagement van de eigen processen (risico-eigenaarschap) en zien toe op de beheersing van de risico's van hun eigen portefeuille, ook als commissies betrokken zijn bij de beleidsvoorbereiding. De portefeuillehouders worden hierbij ondersteund door het bestuursbureau.

Tweede lijn

De tweede lijn bestaat uit de sleutelfunctiehouder Risicobeheer (SFH RB), de sleutelfunctiehouder Actuarieel, de compliance officer en de privacy officer. De tweede lijn houdt onafhankelijk toezicht op de identificatie van risico's en de daarmee gemoeide inrichting ('opzet'), het bestaan en de werking van beheersingskaders. Het betreft hier een beoordelende en ondervragende lijn.

Derde lijn

De sleutelfunctiehouder Interne audit toetst de opzet en werking van het gehele risicobeheersysteem, onderzoekt daarbij onder andere of de wisselwerking tussen de eerste en tweede lijn correct functioneert en geeft daarover een objectief, onafhankelijk oordeel.

Overlegstructuur risicokolom

Naast de portefeuillehouder risicobeheer hebben twee andere portefeuillehouders zitting in de risicomanagementcommissie (RMC). Tevens neemt de SFH RB deel aan het overleg, dat inhoudelijk en procesmatig wordt ondersteund door het bestuursbureau. Binnen de RMC worden de risico-onderwerpen besproken, waarbij de SFH RB op informele wijze zijn input deelt. Daarnaast vindt afstemming plaats over risicomanagementprocessen die de eerste en de tweede lijn raken, zoals risicorapportages. De brede samenstelling van de RMC draagt bij aan het draagvlak voor het integraal risicomanagement binnen het fonds.

6.3 Risicomanagementproces

Het pensioenfonds doorloopt systematisch en herhalend zijn risicomanagementproces. Het risicomanagement proces van het fonds is weergegeven in onderstaande figuur.

Opstellen/herijken risicostrategie en -beleid

In 2023 heeft het pensioenfonds zijn IRM-beleid geactualiseerd. Het betrof hier met name aanscherping van de risicotaxonomie en de risicogovernance. Met het oog op het beschermen van de nominale dekkingsgraad van het pensioenfonds heeft het bestuur de risicobereidheid ten aanzien van het renterisico verlaagd.

Risico-identificatie en -beheersing

Voor de identificatie van risico's maakt het pensioenfonds gebruik van verschillende instrumenten. Op basis van de geïdentificeerde risico's wordt het beheersingskader opgesteld dan wel bijgewerkt.

Risico analyses

Het fonds beoordeelt periodiek of de beheersing van de risico's toereikend is. Dit gebeurt onder meer door het zelf, met een gestructureerde aanpak, uitvoeren van risk self assessments.

In 2023 heeft het fonds de volgende RSA's uitgevoerd:

- Periodieke strategische RSA, waarbij het bestuur middels scenarioworkshops onzekerheden heeft geïdentificeerd en bijbehorende toekomstscenario's heeft uitgewerkt.
- Periodieke IT-risicoanalyse, waarbij voor de belangrijkste processen, met name die zijn uitbesteed, de IT-risico's en beheersmaatregelen in kaart zijn gebracht.
- Thematische RSA 'datakwaliteit'. Dit betreft een risicoanalyse die is uitgevoerd volgens het Kader Datakwaliteit van de Pensioenfederatie met het oog op de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel.
- Project RSA 'Wtp', waarbij alle onzekerheden rondom het Wtp-traject per portefeuille inzichtelijk zijn gemaakt.

Systematische Integriteits Risicoanalyse (SIRA)

Conform beleid vindt minimaal tweejaarlijks een uitgebreidere SIRA plaats. De laatste SIRA dateert van eind 2022. De volgende SIRA is gepland in de tweede helft van 2024. Er is geen aanleiding geweest voor een tussentijdse SIRA.

Eigen risicobeoordeling (ERB)

In 2023 heeft het fonds een tweede reguliere ERB uitgevoerd; deze is ingediend bij DNB. Tegelijkertijd deden zich ook twee 'trigger events' voor: (significante) wijzigingen in wet- en regelgeving (Wtp) en een

materiële wijziging van de pensioenregeling (als gevolg van de Wtp). Op grond hiervan, en op basis van door het bestuur uitgevoerde scenariosessies, vormt de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel een belangrijk onderdeel in de ERB. Hiervoor zijn de risico's en beheersmaatregelen in kaart gebracht voor twee uiterste scenario's. Het scenario waarbij de transitie sectorbreed goed verloopt en het scenario waarbij de transitie uiterst stroef verloopt en (deels) wordt teruggedraaid. Daarnaast heeft het bestuur de doelmatigheid en doeltreffendheid van het risicobeheer beoordeeld. De ontwikkelpunten die deze beoordeling heeft opgeleverd zijn als volgt samen te vatten:

- doorontwikkelen van gezamenlijke conversaties over de risico's;
- risicocultuur verder versterken;
- behouden van de sterke uitgangspositie;
- doorzetten verbeteringen in het risicomangement van ESG- en datakwaliteitsrisico's.

Deze punten zijn geborgd in het integrale jaarplan 2024.

Monitoren en rapporteren

Het eigenaarschap van risico's uit de risicotaxonomie is belegd bij de afzonderlijke portefeuillehouders. Op kwartaalbasis worden de risico's en de effectiviteit van de beheersmaatregelen per portefeuille beoordeeld. Dit kan leiden tot aanpassing van de risicoscoring en het treffen van aanvullende beheersmaatregelen, het aanpassen van bestaande beheersmaatregelen of het schrappen van beheersmaatregelen. Hierbij wordt bekeken of het risico zich binnen de risicobereidheid van het fonds beweegt. Indien een risico zich buiten de risicobereidheid van het fonds beweegt, kan sprake zijn van acceptatie van het (rest)risico of het treffen van aanvullende beheersmaatregelen om het risico weer binnen de bereidheid te brengen. De uitkomsten worden integraal gerapporteerd aan het bestuur. Dit betreft een eerstelijns risicorapportage. In deze rapportage is ook de monitoring verwerkt van de risico's, aan de hand van rapportages door derden.

Rapportage tweede en derde lijn

Naast de eerstelijns risicorapportage verstrekken functies in de tweede en derde lijn rapportages en opinies:

- de kwartaalrapportage van de SFH RB, waarin deze viermaal per jaar oordeelt over de risico's en beheersing daarvan door het bestuur, alsmede de werking van het risicomangementsysteem als geheel;
- de kwartaalrapportage van de sleutelfunctiehouder Actuarieel met daarin de uitgevoerde werkzaamheden inclusief een oordeel hierover;
- de rapportage van de sleutelfunctiehouder Internal audit;
- de periodieke compliance- en privacyrapportage vanuit de compliance- en privacyfunctie;
- de risico-opinie van de sleutelfunctiehouder risicobeheer bij bestuurlijke besluitvorming. Over 2023 heeft hij 14 risico-opinies afgegeven.

Evalueren en bijsturen

Jaarlijks wordt het risicobeleid en de uitvoering geëvalueerd, hetgeen kan leiden tot herijking van de verschillende aspecten van het IRM, waaronder het IRM-beleid, het IRM-proces en de IRM-governance. Daarenboven heeft het bestuur in 2023 – als onderdeel van de ERB – de doelmatigheid en doeltreffendheid van het risicobeheer beoordeeld. In 2024 zal de evaluatie zich richten op de opzet en werking van de risicobeheerprocessen.

Interne audit 2023

De Interne auditfunctie heeft in 2023 een audit op de beheersing van IT- & cybersecurityrisico's uitgevoerd. Deze beheersing is met een voldoende beoordeeld. Bij enkele beheersmaatregelen heeft interne audit aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen zijn door het bestuur opgevolgd om zo in de fondsomgeving per einde 2023 te voldoen aan de volwassenheidseisen van DNB ten aanzien van informatiebeveiliging.

6.4 Belangrijke risicothema's en aandachtsgebieden in 2023

In 2023 hebben de hieronder genoemde risico's extra aandacht gekregen. Waar nodig zijn aanvullende beheersmaatregelen ingeregeld ter verdere beheersing van de risico's.

Renterisico

De wijziging in de rente, het renterisico, is een van de grootste risico's voor het pensioenfonds. Daalt de rente, dan nemen de pensioenverplichtingen toe en verslechtert de dekkingsgraad. Om dit risico te beheersen dekt het pensioenfonds reeds een groot deel van dit risico af met beleggingsproducten. Om de dekkingsgraad in de aanloop naar de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel te beschermen heeft het bestuur besloten om de renterisicoafdekking verder te verhogen. De implementatie van deze verhoogde afdekking staat gepland voor begin 2024. Meer inzicht in de situatie van renterisicoafdekking is te vinden in paragraaf 5.4.

Uitbestedingsrisico

In het verslagjaar heeft het bestuur zijn overleggen met de uitvoeringsorganisatie geïntensiveerd om beter grip te krijgen en te houden op een aantal vraagstukken. Eén daarvan is het traject dat BSG is gestart om haar controls op het gebied van informatiebeveiliging en cybersecurity aantoonbaar op de juiste volwassenheidsniveaus te brengen. Het bestuur monitort de voortgang aan de hand van het door BSG opgestelde IT verbeterplan en de periodieke rapportage daarover. Naast dit traject heeft het bestuur ook aandacht voor de overgang naar het nieuwe pensioenstelsel, en de gevolgen daarvan op de IT-systemen bij BSG.

Daarnaast heeft het bestuur stilgestaan bij het strategische voornemen van Blue Sky Group om zich meer te focussen op de pensioenbeheerbedrijf. De aandacht gaat hierbij voornamelijk uit naar de impact van dit voornemen voor het vermogensbeheerbedrijf en het impact voor het fonds als klant van BSG.

Eigen IT-omgeving

Voor de fondsomgeving is een eigen IT-omgeving ingericht die voldoet aan de beveiligingseisen. Op reguliere basis wordt de Plan-Do-Check-Act-cyclus toegepast, waarbij aan de hand van de IT-jaarkalender activiteiten worden gevolgd, gemonitord en geëvalueerd. Daarnaast is gewerkt aan (verdere) bewustwording van cyberrisico's. Het pensioenfonds voldeed per einde 2023 aan de volwassenheidseisen van DNB ten aanzien van informatiebeveiliging.

Datakwaliteitsrisico

Om de datakwaliteit te borgen, identificeert en mitigeert het pensioenfonds de hieraan verbonden risico's. Het gaat hierbij niet alleen om de kwaliteit van de data zelf, maar ook om de processen die de kwaliteit van de data borgen. Eind 2023 is een werkgroep van het fonds in samenwerking met de uitvoeringsorganisatie gestart met het doorlopen van het Kader datakwaliteit van de Pensioenfederatie, met als doel het kunnen aantonen dat de datakwaliteit vóór, tijdens en na de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel is geborgd.

Nieuw pensioencontract

Het pensioenfonds staat aan de vooravond van een grote stelselwijziging met grote impact op de pensioenregelingen van het fonds. In het kader van de implementatie van de Wet toekomst pensioenen (Wtp) heeft het fonds het Project Nieuw Pensioen Contract (NPC) ingericht. In 2022 is de NPC-werkgroep in het leven geroepen. De NPC-werkgroep is een faciliterende werkgroep waarin alle relevante gremia (bestuur, bestuursbureau, KLM, VNV en BSG) en inhoudelijke disciplines zijn vertegenwoordigd. Zo kunnen alle betrokkenen via de NPC-werkgroep elkaar op de hoogte houden van de voortgang, denkrichtingen en oplossingen.

Regie op het project vanuit het pensioenfonds vindt plaats door middel van de NPC-stuurgroep, samengesteld uit het bestuurslid verantwoordelijk voor de Wtp-transitie, de directeur van het bestuursbureau en de projectleiding. De inhoudelijke uitwerking binnen het fonds vindt plaats in drie werkstromen. De eerste werkstroom buigt zich over de inhoud en uitvoering van de

pensioenregeling, de tweede werkstroom gaat over het vermogensbeheer en de derde werkstroom heeft als aandachtsgebied deelnemerscommunicatie.

De NPC-werkgroep voert voor het bestuur en voor de stuurgroep wanneer nodig een RSA uit, en evalueert deze periodiek. Een belangrijk in 2023 geïdentificeerd risico vormt de afhankelijkheid van de besluitvorming van arbeidsvoorwaardelijke partijen over de nieuwe regeling (transitieplan) en van uitvoeringorganisatie in termen van resources en uitvoerbaarheid.

In 2024 worden minimaal twee RSA's uitgevoerd, één op het project en één op het implementatieplan.

6.5 Klachten

Het pensioenfonds heeft een klachtenregeling. In het kader van de Wet toekomst pensioenen gelden sinds 1 juli 2023 nieuwe regels voor klachten. De wet verstaat onder een klacht iedere uiting van ontevredenheid die een deelnemer, gewezen deelnemer, andere aanspraakgerechtigde of pensioengerechtigde aan het pensioenfonds richt.

In verband met de wijziging van de definitie van klacht is de klachtenregeling van het pensioenfonds in de tweede helft van 2023 aangepast. Hierbij is rekening gehouden de Gedragslijn Goed omgaan met klachten van de Pensioenfederatie.

In december 2023 heeft het pensioenfonds zich aangesloten bij de Geschilleninstantie Pensioenfonds. Met ingang van 1 januari 2024 kunnen belanghebbenden een pensioengeschil aan deze nieuwe onafhankelijke geschilleninstantie voorleggen. De Ombudsman Pensioenen maakt onderdeel uit van deze geschilleninstantie. De Geschilleninstantie Pensioenfonds is inmiddels aan de klachtenregeling van het pensioenfonds toegevoegd.

In 2023 behandelde het bestuur tien klachten (2022: twee klachten). Deze klachten hadden vooral betrekking op de hoogte van de per 1 januari 2023 toegepaste indexatie en de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel. Het bestuur heeft zijn standpunt over deze klachten en/of over het gevoerde beleid uitvoerig aan betrokkenen toegelicht. Er is in 2023 één klacht gegrond verklaard. Het betrof de situatie dat de overdracht van het netto pensioenkapitaal voor de inkoop van een netto pensioen bij een verzekeraar vertraging had opgelopen.

De Ombudsman Pensioenen deed in 2023 geen uitspraken over klachten van belanghebbenden bij het pensioenfonds.

6.6 Procedures

Het pensioenfonds verzoekt sinds 2017 om teruggaaf van voorbelasting en is hierover een procedure gestart, de zogenoemde PPG-route. De status per 31 december 2023 is dat het pensioenfonds de procedure in hoger beroep heeft voortgezet. Daarnaast is uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group in 2022 een bezwaarprocedure bij de Belastingdienst gestart om een btw-vrijstelling toe te mogen passen op de dienstverlening aan het pensioenfonds; de zogenoemde ATP-route.

6.7 Incidenten en datalekken

In 2023 waren er 24 aan het pensioenfonds gerelateerde meldingen op grond van de incidentenregeling (2022: 31 incidenten), elk met een eigen impactclassificatie. De impactclassificatie is bepalend voor de wijze van afhandeling, communicatie en rapportage van het incident en of een incident meldingswaardig is richting de toezichthouder. Het gaat hierbij om incidenten die zich bij de uitvoeringsorganisatie voordeden met betrekking tot de dienstverlening aan het pensioenfonds. De Privacy Officer van het pensioenfonds heeft geen melding ontvangen van een datalek. Er vonden in 2023 geen meldingen plaats op basis van de klokkenluidersregeling.

6.8 Compliance en privacy

Voor de leden van het bestuur en andere aan het pensioenfonds verbonden personen geldt een gedragscode. Deze code moet (de schijn van) belangenverstrengeling en ongeoorloofde handelingen

voorkomen. De gedragscode is laatstelijk in januari 2023 gewijzigd. In de werkwijze van het bestuur is ingebed dat bij vergaderingen vooraf wordt uitgevraagd of mogelijke belangenverstrengelingen spelen bij een of meer agendapunten.

Over 2023 heeft de compliance officer gerapporteerd dat zich geen situaties hebben voorgedaan die aanleiding gaven tot acties van de compliance officer van het pensioenfonds. De compliance officer is door het pensioenfonds aangesteld om toe te zien op de naleving van wet- en regelgeving binnen de organisatie.

Mede door de uitbesteding aan de pensioenuitvoeringsorganisatie hebben bestuursleden geen directe betrokkenheid bij het aangaan van zakelijke relaties of (voorgenomen) beleggingstransacties. Ook beschikken zij hierdoor niet over vertrouwelijke marktinformatie. Bestuursleden hebben de jaarlijkse verklaring over de naleving van de gedragscode ondertekend en hun nevenactiviteiten gemeld aan de compliance officer van het pensioenfonds. Deze staan in de bijlage Personalia.

De pensioenuitvoeringsorganisatie heeft een eigen compliance officer. Mede vanuit de vergunningen van de Wet op het financieel toezicht (Wft) geldt voor de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie een eigen gedragscode. Deze voldoet aan de door de AFM gestelde eisen. De code omvat ook een insiderregeling voor het voorkomen van (de schijn van) handel met voorwetenschap. Naast de algemene gedragscode heeft de uitvoeringsorganisatie een code voor internetgebruik en e-mail, een klokkenluidersregeling en een incidentenregeling. Het pensioenfonds integreert de conclusies van de compliance officer van de uitvoeringsorganisatie in de rapportage van de compliance officer van het bestuur.

In 2023 heeft de privacy officer van het pensioenfonds een privacy self-assessment uitgevoerd over de naleving van de AVG door het pensioenfonds. Hierin is de pensioenuitvoering door Blue Sky Group meegenomen. Het pensioenfonds voldoet hiermee aan de Gedragslijn van de Pensioenfederatie, die pensioenfonds verplicht om een interne controle uit te voeren op de naleving van de Gedragslijn.

Naast de integriteit van personen en aandacht voor de privacygegevens van de deelnemers, is het ook evident dat het pensioenfonds zich heeft te houden aan wet- en regelgeving. Het bestuur volgt de ontwikkelingen, hierbij ondersteund door het eigen bestuursbureau en de uitbestedingspartijen. Bij besluitvorming vindt – voor zover relevant – tevens een juridische beoordeling plaats. Daarnaast vindt ook toetsing achteraf plaats door onder andere de compliance officer. Minimaal eenmaal per jaar wordt de fondsdocumentatie getoetst op naleving van wet- en regelgeving. Ook contractuele vastleggingen zijn regelmatig onderworpen aan juridische toetsing. Hiermee borgt het bestuur dat ook de vastlegging in beleidsdocumenten en overeenkomsten voldoet aan de gestelde eisen. Aanvullend verstrekken de uitbestedingspartijen rapportages over de beheersing van dit juridische risico. In 2023 leverde dit geen materiële bevindingen op.

Bij het identificeren en inschatten van risico's besteedt het fonds specifieke aandacht aan frauderisico's. Het bestuur heeft een risicoanalyse uitgevoerd om de frauderisico's inzichtelijk te maken. De belangrijkste frauderisico's zijn geïdentificeerd binnen het bestuur, binnen de uitvoeringsorganisatie en bij externe vermogensbeheerders.

Het fonds mitigeert en beheerst deze frauderisico's door zowel op organisatie- als procesniveau beheersmaatregelen in te richten. De belangrijkste beheersmaatregelen zijn: het aanwezig zijn van een gedragscode en klokkenluidersregeling, de processen bij de uitbestedingsorganisaties, het ingerichte onafhankelijke toezicht en rapportages zoals de ISAE-rapportage, de niet financiële risicorapportage en de compliancerapportage.

6.9 Sancties

In 2023 kreeg het pensioenfonds geen boetes of dwangsommen opgelegd. Evenmin was er sprake van andere maatregelen, zoals een aanwijzing van de toezichthouder of het aanstellen van een bewindvoerder of curator.

6.10 Organisatie van Openbaar Belang

Sinds 1 januari 2022 kwalificeert het pensioenfonds als organisatie van openbaar belang (OOB), doordat het pensioenfonds op twee opeenvolgende balansdata een beheerd vermogen van meer dan EUR 10 miljard had. De status van OOB stelt met name strengere eisen aan de kwaliteitsbeheersing en onafhankelijkheid van de accountant bij de controle van de jaarrekening van het fonds. Het pensioenfonds voldoet aan de eisen die gesteld worden aan een OOB.

7 Kosten

Dit hoofdstuk geeft inzicht in de kosten van het pensioenfonds. Hierbij hanteert het pensioenfonds de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. De kosten van het pensioenfonds bestaan uit de kosten voor de pensioenuitvoering, de kosten voor het vermogensbeheer en de transactiekosten van het vermogensbeheer. De bestuurs- en beheerskosten alsmede de kosten van bestuursondersteuning en advisering worden voor 60% toegerekend aan pensioenuitvoering (kosten per deelnemer) en voor 40% aan vermogensbeheer. Deze verdeelsleutel is gebaseerd op de gemiddelde bestuurlijke agenda (bestuurs- en commissievergaderingen en behandelde onderwerpen) over een periode van vijf jaar en de daaraan gerelateerde uren voor bestuursondersteuning.

7.1 Kosten pensioenuitvoering

Het pensioenfonds maakt kosten voor de uitvoering van de pensioenregelingen. Een deel van de uitvoeringskosten heeft direct te maken met zichtbare activiteiten. Denk daarbij aan het administreren en uitkeren van de pensioenen, de communicatie met deelnemers, voorbereiden van vergaderingen en het maken van het jaarverslag. Op deze kosten heeft het bestuur invloed.

Daarnaast zijn er kosten die het bestuur niet kan beïnvloeden. Voorbeelden hiervan zijn de kosten van het externe toezicht: de jaarlijkse heffingen, de informatievoorziening van toezichthouders en de medewerking aan toezichtonderzoeken. Ook de kosten van het interne toezicht en die van de certificerende actuaris en accountant horen hierbij.

Verder leidt nieuwe wetgeving regelmatig tot wijziging van de pensioenregeling of aanpassingen van processen of procedures. De kosten daarvan kan het fonds maar beperkt beïnvloeden.

De totale directe kosten (beïnvloedbaar en niet-beïnvloedbaar) bedragen EUR 2.488 duizend waarvan EUR 1.483 duizend wordt toegerekend aan pensioenuitvoering.

De volgende tabel geeft de totale uitvoeringskosten (inclusief toegerekende directe kosten) weer, uitgesplitst naar de verschillende functies in het pensioenfonds (bedragen in duizend euro's) inclusief het percentage van de kosten die zijn toegerekend aan de pensioen uitvoeringskosten:

Kostenpost		2023	2022
Pensioenadministratie	100%	3.281	2.315
Communicatie en bestuursondersteuning	60%	2.183	1.368
Bestuur en beheer pensioenfonds	60%	395	328
Extern advies	60%	393	549
Extern toezicht	60%	361	269
Accountant	60%	85	54
Certificering Actuaris	100%	31	31
Contributies en bijdragen	60%	27	22
Overige	60%	191	111
Totale uitvoeringskosten		6.947	5.047

Toelichting ontwikkeling uitvoeringskosten

De volgende tabel geeft een overzicht van de kosten van de pensioenuitvoering en de kosten per deelnemer. Het pensioenfonds past de aanbevelingen van de Pensioenfederatie toe voor de wijze van bepalen van het aantal deelnemers. Daaruit volgt dat de gepresenteerde kosten inclusief btw en eventuele eenmalige activiteiten en/of investeringen zijn. Deze kosten zijn hieronder nader toegelicht.

	2023	2022
Kosten pensioenuitvoering inclusief risico deelnemers (in duizenden euro's)	6.947	5.047
Gemiddeld aantal actieve deelnemers en pensioen-gerechtigden	5.611	5.538
Pensioenuitvoeringskosten exclusief risico deelnemers per deelnemer (in euro's)	1.228	904
Pensioenuitvoeringskosten exclusief eenmalige kosten en inclusief risico deelnemers per deelnemer (in euro's)	1.136	863
Pensioenuitvoeringskosten inclusief risico deelnemers per deelnemer (in euro's)	1.238	910
Pensioenuitvoeringskosten inclusief risico deelnemers per deelnemer excl. Btw	1.050	769

Sinds 1 januari 2017 brengt de uitvoeringsorganisatie btw in rekening over verschillende uitbestede diensten. Dit leidt tot een structurele toename van de uitvoeringskosten. In de totale kosten voor de pensioenadministratie van EUR 3.357 duizend zit EUR 481 duizend btw. In de andere kosten die worden toegerekend aan pensioenuitvoering van EUR 3.666 duizend zit EUR 574 duizend btw. Dit betekent dat de totale btw in de pensioenuitvoeringskosten EUR 1.054 duizend bedraagt (EUR 188 per deelnemer).

Het pensioenfonds is in 2017 gestart met een onderzoek naar de mogelijkheden om de btw-last te mitigeren. Sinds het derde kwartaal 2017 dient het pensioenfonds elk kwartaal een bezwaarschrift c.q. verzoek om teruggaaf inzake aangifte omzetbelasting in.

In 2023 bedroegen de kosten met betrekking tot de voorbereidingen op de pensioentransitie EUR 587 duizend (EUR 102 per deelnemer). In 2022 waren de kosten voor deze voorbereidingen EUR 265 duizend.

7.2 Kosten vermogensbeheer exclusief transactiekosten

De volgende factoren bepalen in belangrijke mate de hoogte van de vermogensbeheerkosten:

- beleggingsmix
- schaalgrootte
- mate van actief of passief beheer
- mate van directe of indirecte beleggingen

Bij de besluitvorming over de beleggingsmix houdt het pensioenfonds wel rekening met de kosten, maar deze zijn daarvoor niet doorslaggevend. Door de beleggingsportefeuille met die van Algemeen Pensioenfonds KLM, Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel en een aantal andere, kleinere partijen samen te voegen in beleggingsfondsen (pools) worden schaalvoordelen gerealiseerd. De mate van actief beheer of passief beheer is stuurbaar. Binnen de beleggingsportefeuille is sprake van zowel actief als passief beheer. Verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit directe beleggingen, vooral beursgenoteerde aandelen en beursgenoteerde obligaties. De portefeuilles niet- beursgenoteerd vastgoed, niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) en hypothecaire leningen betreffen indirecte beleggingen (fund-of-fundstructuren). Een klein deel van de portefeuilles beursgenoteerd vastgoed en beursgenoteerde aandelen bestaat eveneens uit indirecte beleggingen.

De kosten voor vermogensbeheer worden berekend op basis van het zogenoemde look-through-principe. Dit wil zeggen dat de vermogensbeheerkosten van alle onderliggende structuren inzichtelijk worden gemaakt. Naast de aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten wordt dus ook het aandeel in de onderliggende vermogensbeheerkosten van beleggingsfondsen meegerekend.

De beheervergoedingen van de operationele managers vormen de belangrijkste kostencategorie. Verreweg het grootste deel hiervan betreft een vaste fee op basis van het beheerde vermogen en is dus onafhankelijk van de prestatie van de vermogensbeheerder. Een klein deel van de beheervergoeding is

wel prestatieafhankelijk. Andere vermogensbeheerkosten zijn onder meer kosten van fiduciair beheer, bewaarloon van de custodian, advieskosten, controlekosten, toezichtkosten, kosten van securities lending en (toegerekende) kosten van bestuur en financieel beheer.

De kosten voor vermogensbeheer exclusief transactiekosten bedroegen in totaal EUR 48,4 miljoen (2022: EUR 51,7 miljoen):

(in miljoenen euro's)	2023	2022
Vergoeding operationeel vermogensbeheer	33,3	39,7
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer (Blue Sky Group)	11,2	9,5
Overig	3,9	2,5
Totaal	48,4	51,7

De daling van de kosten wordt in de eerste plaats veroorzaakt door een lagere fee voor prestatievergoedingen. De daling wordt deels gecompenseerd door stijging van de overige kosten.

In het volgende overzicht zijn de kosten voor vermogensbeheer exclusief transactiekosten weergegeven, per beleggingscategorie en gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen (bedragen in miljoenen euro's):

2023	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
Vastgoed						
Beursgenoteerd	284	0,1	-	0,4	0,5	0,18
Niet-beursgenoteerd	1.614	13,4	-1,7	2,5	14,2	0,88
Totaal	1.898	13,5	-1,7	2,9	14,7	0,77
Aandelen						
Beursgenoteerd	2.478	1,9	1,0	3,9	6,8	0,27
Niet-beursgenoteerd	502	6,4	3,0	0,8	10,2	2,01
Totaal	2.980	8,3	4,0	4,7	17,0	0,57
Vastrentende waarden						
Beursgenoteerd	3.436	4,0	-	5,2	9,2	0,27
Onderhands	1.464	5,2	-	2,3	7,5	0,51
Totaal	4.900	9,2	-	7,5	16,7	0,34
Totaal	9.778	31,0	2,3	15,1	48,4	0,49

	2022	Gemiddeld belegd vermogen	Beheer- vergoeding	Prestatie- afhankelijk	Overig	Totaal kosten	Relatief (%)
Vastgoed							
Beursgenoteerd		477	0,2	0	0,7	0,9	0,18
Niet-beursgenoteerd		1.660	12,6	7,6	1,8	22	1,32
Totaal		2.137	12,8	7,6	2,5	22,9	1,07
Aandelen							
Beursgenoteerd		2.770	3,6	-0,4	3,7	6,9	0,24
Niet-beursgenoteerd		496	4,9	1,8	0,5	7,2	1,45
Totaal		3.266	8,5	1,4	4,2	14,1	0,43
Vastrentende waarden							
Beursgenoteerd		3.674	3,9	0	3,6	7,5	0,2
Onderhands		1.543	5,5	0	1,7	7,2	0,46
Totaal		5.217	9,4	0	5,3	14,7	0,28
Totaal		10.620	30,7	9	12	51,7	0,48

De vermogensbeheerkosten exclusief transactiekosten zijn ten opzichte van vorig jaar met 3,3 miljoen euro gedaald. De voornaamste reden hiervoor zijn de gedaalde prestatievergoedingen van 9,0 miljoen naar 2,3 miljoen. Deze daling is een combinatie van:

- Een daling van de prestatievergoeding van Niet-beursgenoteerd vastgoed van 7,6 miljoen naar -1,7 miljoen; en
- Een stijging van de prestatievergoeding van Aandelen van 1,4 miljoen naar 4,0 miljoen.

De overige kosten zijn iets gestegen, onder andere door de kosten vanwege de herinrichting van de uitvoeringsorganisatie, strategische advieskosten en de kosten voor implementatie voor het nieuwe pensioenakkoord.

7.3 Transactiekosten

De transactiekosten worden eveneens berekend op basis van het look-through-principe. Dit wil zeggen dat in geval van beleggingsfondsen behalve de in- en uitstapvergoedingen ook het aandeel in de door de beleggingsfondsen gemaakte aan- en verkoopkosten meetelt. In geval van fund-of-fundstructuren worden de in- en uitstapvergoedingen hierin begrepen. De berekende kosten worden verlaagd met het aandeel in de in- en uitstapvergoedingen van de beleggingsfondsen, die voor het beleggingsfonds immers opbrengsten vormen. De transactiekosten bedragen totaal 14,4 miljoen euro (2022: 11,6 miljoen euro):

	2023			2022		
	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)	Gemiddeld belegd vermogen	Kosten	Relatief (%)
Vastgoed	1.898	0,2	0,01	2.137	1,2	0,05
Aandelen	2.980	1,5	0,05	3.266	3,5	0,1
Vastrentende waarden	4.900	12,2	0,24	5.217	6,2	0,11
Totaal excl. derivaten	9.778	13,9	0,14	10.620	10,9	0,1
Derivaten		0,5	0,01		0,7	0,01
Totaal	9.778	14,4	0,14	10.620	11,6	0,11

De transactiekosten zijn ten opzichte van 2022 met 3 basispunten gestegen. In het derde kwartaal is de nieuwe uitsluitingenlijst van landen geïmplementeerd. Bij de Vastrentende waarden gaf dit hoge transactiekosten bij het High Yield en Opkomende markten mandaat voor vastrentende waarden. Dat kostte het fonds 3 basispunten.

7.4 Vergelijking pensioenuitvoerings- en vermogensbeheerkosten met andere pensioenfondsen

Maatschappelijke betekenis

Kosten van pensioenfondsen zijn van grote maatschappelijke betekenis: een lager kostenniveau leidt tot een hoger collectief pensioenvermogen bij een gelijkblijvend rendements- en risicoprofiel. Het is dus van belang dat de kosten voor een pensioenfonds inzichtelijk zijn, bijvoorbeeld door deze te vergelijken met de kosten van andere, vergelijkbare, pensioenfondsen.

Vergelijking kosten met andere pensioenfondsen: benchmarking

Een benchmarkcijfer is de meest eenvoudige manier waarop de kosten in context kunnen worden gezet, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van het pensioenfonds en het beleggingsbeleid. Hiertoe is een gespecialiseerd onderzoek nodig, waarbij onder andere rekening wordt gehouden met:

- de beleggingsmix (verhouding aandelen, vastrentende waarden, vastgoed en binnen de categorieën tussen liquide en illiquide beleggingen);
- de wijze van implementatie (intern of extern beheer, passief of actief, beleggingen op naam van het pensioenfonds of participaties in een beleggingsfonds); en
- schaalgrootte (waarbij in het algemeen geldt dat hoe groter het fonds is qua vermogen, hoe lager de relatieve kosten zullen zijn).

Om een beeld te krijgen van de hoogte van de pensioenuitvoeringskosten en vermogensbeheerkosten, wordt gebruik gemaakt van de inzichten uit het rapport “Werk in uitvoering bij pensioenfondsen 2023. Inzicht in de pensioenbeheer-, vermogensbeheer- en transactiekosten van Nederlandse pensioenfondsen” van Bell pension consultants & actuaries van 28 september 2023 (hierna: Bell-benchmark). Dit rapport geeft een kader voor de beoordeling van de uitvoeringskosten. Dit rapport is gebaseerd op de jaarverslagen 2022 van praktisch alle Nederlandse pensioenfondsen.

Resultaten van de vergelijking

In de volgende tabel staan de uitkomsten van de vergelijking. Het gemiddeld aantal deelnemers (waarbij alleen actieven en pensioengerechtigden worden meegenomen) bedraagt 5.611. Hiermee kwalificeert het

fonds als klein (1.000 - 10.000 deelnemers), in het midden van de range. Met een gemiddeld belegd vermogen van 9,8 miljard euro kwalificeert het fonds zich op de grens van middelgroot (1 miljard - 10 miljard euro) en groot (10 miljard - 100 miljard euro).

De pensioenuitvoeringskosten worden aangegeven in euro's per deelnemer. De vermogensbeheerkosten en transactiekosten worden aangegeven als percentage van het gemiddeld belegd vermogen.

Kosten	Pensioen- fonds benchmark 2023	Bell- benchmark 2022
Pensioenuitvoeringskosten	1.238	397
		0,40%
Vermogensbeheerkosten	0,49%	(middelgroot) - 0,37%
		(groot)
Transactiekosten	0,14%	0,10%

Toelichting:

De pensioenuitvoeringskosten worden vergeleken met de categorie klein (tussen 1.000 en 10.000 deelnemers). De pensioenuitvoeringskosten voor kleine fondsen bedroegen gemiddeld 397 euro per deelnemer in 2022. De pensioenuitvoeringskosten bij het pensioenfonds zijn in 2023 ruim hoger. Het is de verwachting dat de gemiddelde kosten in 2023 gemiddeld hoger zullen zijn, zowel door inflatie als door toegenomen werkzaamheden met betrekking tot het pensioenakkoord. Bij het fonds stegen deze specifieke kosten van EUR 265 duizend (2022) naar EUR 587 duizend (2023). De kosten bij het pensioenfonds zijn daarnaast hoger dan gemiddeld door complexiteit van de pensioenregelingen en het maatwerk in de pensioenuitvoering dat hiervoor nodig is. Het bestuur stelt hoge eisen aan de kwaliteit van dienstverlening en begrijpt dat dit zijn prijs heeft.

De vermogensbeheerkosten zijn hoger dan gemiddeld voor de categorie middelgroot. Het fonds allociert een deel van zijn vermogen naar actieve mandaten. Daarbij wordt geprobeerd om de geselecteerde benchmark te verslaan. Dit zijn mandaten met hogere kosten. De transactiekosten zijn in lijn met de gemiddelde transactiekosten voor de categorie middelgroot.

7.5 Verhouding rendement en kosten

Het volgende overzicht geeft een indicatie van de verhouding tussen het totaalrendement en totale vermogensbeheerkosten (inclusief transactiekosten):

	2023	2022
Bruto totaalrendement	7,4%	-12,7%
Kosten vermogensbeheer excl. transactiekosten	-0,5%	-0,5%
· Vergoeding operationeel vermogensbeheer	-0,4%	-0,4%
· Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	-0,1%	-0,1%
Transactiekosten	-0,2%	-0,1%
Netto totaalrendement	6,7%	-13,3%
Vergoeding fiduciair vermogensbeheer	0,1%	0,1%

	2023	2022
Netto totaalrendement excl. vergoeding fiduciair vermogensbeheer	6,8%	-13,2%

In het voorgaande overzicht zijn de kosten voor vermogensbeheer exclusief transactiekosten opgesplitst in een vergoeding voor operationeel beheer en een vergoeding voor fiduciair beheer. Laatstgenoemde vergoeding wordt bij het nettorendement opgeteld om aan te sluiten bij de kerncijfers van het pensioenfonds, zoals weergegeven in het begin van dit jaarverslag.

8 Communicatie

2023 stond in het teken van de Wet toekomst pensioenen (Wtp) en de daaruit voortvloeiende voorbereidingen. In de zomer van 2023 werd de Wtp aangenomen door de Eerste Kamer waarmee de wet definitief werd. Dit was het startsein voor actieve communicatie met deelnemers over de transitie naar de nieuwe pensioenregeling.

Om deelnemers goed mee te nemen in deze historische pensioenreis is een vliegplan opgesteld met de momenten - van de take-off in juli 2023 t/m het intaxiën in maart 2026 - waarop deelnemers updates ontvangen over de transitie naar de nieuwe pensioenregeling. Dit vliegplan concentreert zich op de drie communicatiepeerpunten in ons communicatiebeleidskader 2022-2024:

- optimaal equiperen,
- inzet community en
- hoogwaardige dienstverlening.

Optimaal equiperen

Webinarserie Onze transitiereis

Onderdeel van het vliegplan is de webinarserie 'Onze transitiereis' die we in juli 2023 lanceerden. Via deze serie informeren drie bestuursleden deelnemers over de stappen die gezet worden en de rol van het pensioenfonds daarin. Eind juli was het eerste webinar: 'Take-off Transitiereis'. De belangstelling was groot, maar liefst 550 deelnemers hebben dit webinar gevolgd en het oordeel was positief. Dat gold ook voor het tweede webinar, 'Gear up Transitiereis', in december 2023. Dit webinar is gevolgd door 230 deelnemers.

Lancering Pensioen Academy: werken aan pensioenkennis en keuzevaardigheid

In de zomer van 2023 lanceerden we ook de Pensioen Academy: een online scholingsplatform waar deelnemers in korte tijd de basis van pensioen leren kennen en werken aan hun pensioenkennis en keuzevaardigheid. De aangeboden content is ingedeeld naar de fase in de carrière van de deelnemer. In 2023 hebben we via de Pensioen Academy vier webinars aangeboden:

- Bouwblokken voor goed pensioen
- Maatschappelijk verantwoord beleggen
- Pensioenoverzicht 2023
- Beleggen voor uw pensioen

Inzet community: van, voor en door (ex-)vliegende collega's

ESG-deelnemersonderzoek

In juni 2023 is een ESG-onderzoek gehouden onder deelnemers om inzicht te krijgen in hun voorkeuren op het gebied van ESG. Ruim 900 deelnemers vulden de vragenlijst in. Een mooie respons waaruit een hoge betrokkenheid van onze deelnemers bij dit onderwerp blijkt. De uitkomsten van het deelnemersonderzoek laten zien dat deelnemers de realisatie van de ambitie voor een goed pensioen het belangrijkste vinden. Daarnaast geven deelnemers aan dat in het beleggingsbeleid ook aandacht moet zijn voor maatschappelijk verantwoord beleggen. Over de precieze invulling daarvan lopen de meningen uiteen. De uitkomsten van het onderzoek hebben wij teruggekoppeld aan onze deelnemers en hebben we meegenomen bij het herijken van ons beleggingsbeleid.

Raadpleging onder deelnemers over verdeling van vermogen

In december 2023 hebben we alle deelnemers van het pensioenfonds om hun mening gevraagd over de verdeling van het vermogen bij invaren. Invaren betekent het meeverhuizen van het pensioen uit de huidige pensioenregeling in de nieuwe pensioenregeling. Wij hebben onze deelnemers gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de toekenning van het vermogen van het pensioenfonds aan drie doelen (solidariteitsreserve, reparatie deelnemersgroepen, extra pensioen aan pensioenvermogenspotjes). Voor de totstandkoming van deze vragen is afstemming geweest met een externe expert.

Deze zogenoemde raadpleging is vastgelegd in de statuten van het pensioenfonds. De uitkomsten van de raadpleging laten draagvlak zien voor de voorstellen van KLM en VNV in het Transitieplan en nemen we mee in de verdere besluitvorming rondom dit onderwerp.

Focusgroepen: in dialoog met het bestuur

In december 2023 zijn we gestart met de voorbereidingen voor focusgroepsessies met deelnemers die we in januari en februari 2024 hebben gehouden. In de sessies gaan deelnemers in gesprek met bestuursleden. Het doel is dat de sessies duiding geven aan de uitkomsten van het risicopreferentieonderzoek dat we in de zomer van 2022 hebben gehouden.

Hoogwaardige klantbediening

Hulp en begeleiding bij het maken van pensioenkeuzes

Het pensioenfonds heeft de ambitie hét loket te zijn voor relevante pensioeninformatie, advies en begeleiding bij het maken van pensioenkeuzes. Sinds eind juni heeft Mijn planner in MijnKLMPensioen een nieuwe functionaliteit die deelnemers beter inzicht geeft in hun persoonlijke situatie. In Mijn planner kunnen deelnemers hun verwachte inkomsten en verwachte uitgaven invullen waardoor ze een beter inzicht krijgen in hun financiële situatie later. Dit helpt deelnemers bij het maken van bewuste keuzes voor hun pensioen.

Begeleiding bij het maken van pensioenkeuzes bieden we ook tijdens de Pensioen In Zichtdagen. We organiseerden in 2023 één Pensioen In Zicht bijeenkomst voor deelnemers die bijna met pensioen gaan. De bijeenkomst werd door deelnemers gewaardeerd om haar informatieve én informele, collegiale karakter.

9 Vooruitblik 2024

Missie, visie, strategie

Het bestuur vindt het belangrijk – voor zover passend – om rekening te houden met de voorkeuren van de deelnemers. Bij de laatste herijking van de missie, visie en strategie van het fonds hebben de inzichten uit het deelnemersonderzoek over maatschappelijk verantwoord beleggen meegewogen. Daarbij is de volgende strategische ambitie op gebied van maatschappelijk verantwoord beleggen vastgesteld:

- In 2024 het eerste maatschappelijk verantwoord beleggen jaarverslag publiceren (over boekjaar 2023); en
- In 2024 de mogelijkheden van impact beleggen onderzoeken.

Nieuw pensioenstelsel

Begin 2024 hebben KLM en VNV de plannen voor de nieuwe pensioenregeling per 1 januari 2026 aan het pensioenfonds toegestuurd. Het bestuur zal deze plannen in de eerste helft van 2024 beoordelen. Daarvoor heeft het pensioenfonds begin 2024 de projectorganisatie voor deze overgang opnieuw ingericht en verder verstevigd. Het pensioenfonds is daarmee klaar voor de werkzaamheden die in 2024 op het fonds afkomen.

De beoordeling door het pensioenfonds bestaat uit de volgende onderdelen en vervolgstappen:

- vaststellen van een kader voor de opdrachtaanvaarding van de nieuwe pensioenregeling, en voor de beoordeling of de overgang naar de nieuwe pensioenregeling evenwichtig is;
- vaststellen van de risicohouding van het fonds voor de nieuwe pensioenregeling, hoeveel risico willen en kunnen de deelnemers van het fonds lopen, en hoeveel risico is passend om de pensioenambitie van KLM en VNV te realiseren;
- beoordelen van het verzoek van KLM en VNV om de opgebouwde aanspraken om te zetten (in te varen) in de nieuwe pensioenregeling;
- beoordelen of de nieuwe pensioenregeling
 - aansluit bij de missie, visie, strategie en doelstellingen van het pensioenfonds (waaronder de risicohouding),
 - in lijn is met wet- en regelgeving,
 - goed uitvoerbaar is voor het pensioenfonds en voor Blue Sky Group en
 - goed is uit te leggen aan de deelnemers en aan de omgeving;
- opstellen van een planning voor de implementatie en uitvoeren van een gedegen inventarisatie van de risico's van de nieuwe regeling en van de transitie daar naartoe, en beoordelen of deze risico's voldoende beheersbaar zijn;
- bepalen van de eerste inrichting van het beleggingsbeleid voor de nieuwe pensioenregeling;
- bepalen van de benodigde aanpassingen in de fondsdocumenten (bijvoorbeeld pensioenreglement) vanaf 2026;
- met het verantwoordingsorgaan overleggen over de risicohouding en het verantwoordingsorgaan om advies vragen over het besluit tot invaren en het transitiecommunicatieplan;
- de Raad van Toezicht om goedkeuring vragen voor het besluit tot invaren;
- opstellen van het wettelijk verplichte implementatieplan en het transitiecommunicatieplan en alle relevante documenten indienen bij DNB en AFM.

Het pensioenfonds is van plan om deze stappen in juli 2024 af te ronden. Daarna starten de concrete voorbereidingen voor de overgang naar de nieuwe pensioenregeling. De IT-systemen bij de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group moeten worden aangepast, de betrokkenen in de uitvoeringsorganisatie zullen wegwijs moeten worden gemaakt in de nieuwe pensioenregeling en de deelnemers van het fonds zullen worden meegenomen in wat de nieuwe pensioenregeling precies voor hen gaat betekenen.

In de komende periode tot aan de daadwerkelijke overgang die begin 2026 gepland staat, blijft het pensioenfonds steeds kijken naar de ontwikkelingen in de omgeving. Economische ontwikkelingen zullen impact hebben op de huidige en op de nieuwe pensioenregeling, het pensioenfonds monitort deze ontwikkelingen en hun impact op de overgang naar de nieuwe regeling. Daarnaast zijn sinds de Tweede

Kamer verkiezingen van november 2023 de politieke verhoudingen veranderd. Het sentiment over de reeds aangenomen Wet toekomst pensioenen lijkt in de politiek wat verschoven. Wij volgen de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen op dit punt, en stellen onze aanpak en ambities bij op het moment dat daar aanleiding toe is.

10 Ontwikkelingen na balansdatum

Blue Sky Group kiest voor focus op pensioenbeheer

In maart 2024 heeft Blue Sky Group bekend gemaakt dat zij de volledige focus gaat leggen op pensioenbeheer. Dit betekent dat Blue Sky Group het voornemen heeft om het vermogensbeheer onder te brengen bij een andere partij. Het bestuur kan zich, zowel als bestuur van het pensioenfonds en als aandeelhouder van Blue Sky Group, vinden in deze ontwikkelingen. De continuïteit van de dienstverlening vanuit Blue Sky Group is en blijft geborgd. De vermogensbeheeractiviteiten van het pensioenfonds zijn al volledig uitbesteed en dit blijft zo.

Vaststelling strategisch beleggingsbeleid en vereist eigen vermogen

In juni 2023 heeft het fonds besloten tot een aanpassing van het strategische beleggingsbeleid met als doel een reductie van het risicoprofiel (de-risking), waarbij de gekozen beleidsvariant goed aansloot op het door het bestuur verwachte beleid onder Wtp. De eerste en grootste stap van de implementatie van dit aangepaste risicoprofiel was beoogd voor het vierde kwartaal van 2023. Voorafgaand aan de implementatie werd echter een pas op de plaats gemaakt in verband met het feit dat het door sociale partners voorgenomen beleid onder Wtp afweek van eerdere verwachtingen. Om die reden werd tevens besloten tot onderzoek naar een aangepaste risicomitigatie en een aangepaste implementatieperiode. Doordat implementatie niet plaats vond, was het feitelijk uitgevoerde beleid het "oude" strategische beleid. Ten gevolge daarvan week het feitelijke beleggingsbeleid op de balansdatum sterk af van het (niet geïmplementeerde) strategische beleid op basis van de-risking.

Op basis van het fondsbeleid vindt het vereist eigen vermogen op basis van het strategische beleid zijn weerklink in de kostendekkende premie voor de basispensioenregeling en in tarieven voor de nettopensioenregeling. Bij het vaststellen van kostendekkende premie 2024 en de tarieven voor 2024 werd het (niet geïmplementeerde) strategisch beleid op basis van de-risking gehanteerd. Na een opmerking van de certificerend actuaire tijdens het jaarwerkproces is besloten de kostendekkende premie 2024 en de tarieven 2024 aan te passen en deze te baseren op het geïmplementeerde strategisch beleid, zijnde het beleid voor de-risking.

In het eerste kwartaal van 2024 heeft het bestuur besloten tot een nieuw strategisch beleggingsbeleid. Ook hierin is sprake van reductie van het risicoprofiel, waarbij deze anders is vormgegeven dan in juni 2023 bedacht (de-risking 2.0). Met de-risking 2.0 heeft het fonds met voortschrijdend inzicht voortgebouwd op het eerdere onderzoek om de aansluiting bij WTP-beleid nog beter te laten zijn. Het aangepaste strategische beleggingsbeleid (de-risking 2.0) is geïmplementeerd.

11 Verslag raad van toezicht

Inleiding

1.1 Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM (het Fonds) is een ondernemingspensioenfonds, dat bestuurd wordt door vertegenwoordigers van de deelnemers, pensioengerechtigden en werkgever. Het intern toezicht wordt bij het Fonds uitgeoefend door een raad van toezicht (RvT).

1.2 Op grond van de Pensioenwet heeft de RvT tot taak het houden van toezicht op het beleid van het Bestuur en op de algemene gang van zaken binnen het Fonds. De RvT is ten minste belast met het toezicht op adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het Bestuur. Verder staat de RvT het Bestuur met raad terzijde. Daarnaast kent de Pensioenwet de RvT een aantal specifieke goedkeuringsrechten toe bij (voorgenomen) bestuursbesluiten. Dit betreft onder meer het goedkeuren van het jaarverslag, de profielschets van bestuurders en het beloningsbeleid van het Fonds. Bij disfunctioneren van (een lid van) het Bestuur heeft de RvT de taak om in te grijpen. De RvT beoordeelt de wijze waarop het Fonds uitvoering geeft aan de Code Pensioenfondsen. De RvT oefent haar toezicht uit met inachtneming van de toezichtcode van de Vereniging van Intern Toezichthouders Pensioensector (VITP-toezichtcode) die, behoudens daar waar de RvT in dit Verslag van Bevindingen een afwijkende norm formuleert, tevens als normenkader voor het toezicht van de RvT functioneert.

1.3 De RvT rapporteert haar bevindingen ten minste eenmaal per jaar schriftelijk aan het Bestuur (Verslag van Bevindingen). Voorafgaand aan de uiteindelijke rapportage aan het Bestuur bespreekt de RvT het Verslag van Bevindingen in concept met het Bestuur.

1.4 De RvT legt verantwoording af over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden aan het verantwoordingsorgaan en de werkgever en in het bestuursverslag.

1.5 Conform de Code Pensioenfondsen voert de RvT elk jaar een zelfevaluatie uit. In 2023 is dit met het oog op de wisselingen in de loop van 2023 aan het einde van het jaar gebeurd. In 2024 zal een zelfevaluatie plaatsvinden waarbij een externe partij zal worden betrokken.

1.6 De RvT wordt bij haar werkzaamheden ondersteund door een secretaris vanuit het bestuursbureau.

1.7 De RvT stelt per jaar een toezichtplan op en bespreekt dit met het Bestuur en het VO. In het toezichtplan worden de werkwijze en eventuele specifieke aandachtsgebieden nader toegelicht. Het toezichtplan is besproken met het Bestuur. Daarna is ook in gesprekken tussen RvT en VO op de inhoud van het toezichtplan ingegaan. In het toezichtplan 2023 heeft de RvT de volgende onderwerpen benoemd die speciale aandacht hebben gekregen in 2023:

1. Communicatie (waaronder zorgplicht en keuzebegeleiding);
2. Wet toekomst pensioenen; en
3. veranderkracht uitbestedingspartijen (waaronder IT).

Werkwijze

2.1 De RvT heeft haar kernwaarden benoemd waar vanuit zij werkt en waarop zij afgerekend mag worden. Deze kernwaarden zijn:

- positieve betrokkenheid;
- duidelijkheid en voorspelbaarheid;
- eerlijkheid, openheid en transparantie.

2.2 Op basis van schriftelijke en mondelinge informatie vormt de RvT haar visie. De RvT toetst haar visie in haar gesprekken met (leden van) het Bestuur en andere fondsgremia.

2.3 De RvT heeft voor haar informatievoorziening rechtstreeks toegang tot het bestuurdersportaal met alle stukken die het Bestuur in vergaderingen bespreekt. Zo is de informatieachterstand van de RvT ten opzichte van het Bestuur zo klein mogelijk.

2.4 De RvT vergadert ten minste viermaal per jaar. De RvT heeft in 2023 vijfmaal autonoom vergaderd.

2.5 De RvT vergadert ten minste driemaal per jaar met het Bestuur. In 2023 heeft de RvT driemaal met het Bestuur vergaderd.

2.6 Ten minste driemaal per jaar hebben de RvT en het Verantwoordingsorgaan (VO) een dialoog. In 2023 heeft de dialoog RvT/Verantwoordingsorgaan tweemaal plaatsgevonden.

2.7 Tussen de RvT en de vicevoorzitters van het Bestuur vindt regelmatig overleg plaats. Daarnaast heeft de voorzitter van de RvT met de voorzitter van het VO in voorkomend geval bilateraal contact. Na iedere bestuursvergadering vindt een terugkoppeling plaats van de vicevoorzitters van het bestuur aan de RvT.

2.8 In 2023 hebben de leden van de RvT als toehoorder een bestuursvergadering en een aantal commissievergaderingen bijgewoond.

2.9 De RvT heeft individuele en in kleine gezelschappen gesprekken gevoerd om bepaalde onderwerpen verder uit te diepen. Er hebben gesprekken plaatsgevonden met onder meer (leden van) het VO, voorzitter en leden van het Bestuur, sleutelfunctiehouders, medewerkers van het bestuursbureau, de certificerend accountant en certificerend actuaaris.

2.10 Op 15 april 2024 heeft de RvT het concept Verslag van Bevindingen 2023 met het Bestuur besproken. Op 22 april 2024 heeft de RvT het concept Verslag van Bevindingen 203 toegelicht aan het VO en verantwoording afgelegd. Verantwoording aan de werkgever vindt plaats door publicatie van het jaarverslag.

Observaties en beoordelingen

Algemeen

De RvT is van oordeel dat het bestuur een degelijk en consistent beleid voert. Het bestuur staat voor de uitdaging om leiding te geven aan de dagelijkse gang van zaken en tegelijkertijd het Wtp traject te managen. Daarin slaagt het bestuur goed.

De bijzondere positie van het bestuur ten opzichte van Blue Sky Groep (de pensioenuitvoeringsorganisatie van het Fonds), namelijk als aandeelhouder maar ook als klant, heeft zijn eigen uitdagingen. Niettemin slaagt het bestuur erin deze zaken aan de bestuurstafel te scheiden. Strategische discussies worden gescheiden van operationele issues.

De RvT ervaart de communicatie met het bestuur als open en zakelijk. Het bestuur staat open voor de opmerkingen van de RvT en houdt ermee rekening in oordeelsvorming en besluitvorming. De bevindingen van de RvT worden door het jaar heen besproken en de ondernomen acties worden teruggekoppeld.

De missie van het fonds is aangepast wat betreft het MVB beleid. Hierover is een goed proces gevoerd door middel van een uitvraag onder de deelnemers. De keuze voor aanpassing van het MVB beleid is onderbouwd. De RvT vindt de vraag gerechtvaardigd of het zetten van deze stap, passend is bij maatschappelijke ontwikkelingen.

De RvT heeft zich een oordeel gevormd over de governance en dat oordeel is positief. De RvT heeft gekeken naar werking van het portefeuillemodel, in het bijzonder naar de verdeling van verantwoordelijkheden tussen portefeuillehouders en commissies en de interactie tussen commissies en bestuur. Specifiek heeft de RvT dit beoordeeld na deelname aan enkele commissievergaderingen. In de bestuursvergaderingen die de RvT heeft bijgewoond, bleek dat onderwerpen belegd bij commissies door de portefeuillehouders adequaat worden besproken.

De werkdruk is duidelijk toegenomen, hetgeen mede veroorzaakt is door de voorbereidingen op Wtp. Het bestuur is zeer geëngageerd, wat te zien is aan de tijd die men vrijmaakt voor het fonds en de hoge vergaderfrequentie. De vraag rijst of de gehele organisatie (dat wil zeggen bestuur, fondsorganen, bestuursbureau en uitvoeringsorganisatie) dit hoge commitment kan volhouden. De RvT wijst er op dat hoge werkdruk onbedoelde effecten kan hebben op de samenwerking tussen het bestuur en (delen van) de organisatie.

Risicobeheersing

Beheersing van risico (zowel financiële risico's als niet-financiële risico's) vergt inzet van de juiste mensen en het inrichten van een adequate organisatie. Daarnaast is een voortdurend besef bij het bestuur nodig over de inzet en betekenis van risicomanagement. De RvT constateert dat het bestuur niet alleen een hoog bewustzijn heeft, maar ook voortdurend bezig is om risicobeheersing verder te ontwikkelen. De "tone at the top" is goed. Uit gesprekken, gevoerd met de sleutelfunctiehouder en de portefeuillehouder risk, komt een effectieve en consequente houding naar voren om risico's te analyseren en in samenhang te beoordelen. De aanvulling en ondersteuning door het bestuursbureau wordt ook als effectief beoordeeld.

Wat betreft de niet financiële risico's valt op dat het bestuur veel aandacht heeft voor IT risico's bij de uitvoeringsorganisatie. Het bestuur zit dicht op de materie en bespreekt het thema regelmatig, zowel in de bestuursvergadering als met de uitvoerder. Het IT risico zal met de komst van DORA nog verder moeten worden uitgewerkt.

Evenwichtige belangenafweging

De RvT ziet dat de belangen in het bestuur evenwichtig worden afgewogen. Discussies over zaken die evenwichtigheid raken zijn volledig en de conclusies uitlegbaar. Wel is het zaak om steeds te letten op het goed vastleggen van motiveringen en afwegingen in de verslagen van vergaderingen.

Communicatie

Het fonds kent diverse instrumenten voor communicatie met de deelnemers. De RvT constateert dat het bestuur zich niet beperkt tot het zenden van informatie, maar zich inspant om informatie bij deelnemers op te halen. Door middel van deelnemersraadpleging en focusgroepen wordt op een effectieve manier informatie opgehaald bij deelnemers. De uitdaging ligt uiteraard in het adequaat informeren van deelnemers over de gevolgen van Wtp. Het transitiecommunicatieplan zal hierin een belangrijke rol spelen.

Wtp

Voor een geslaagde transitie is een goede projectmatige aanpak essentieel. De RvT kijkt naar de organisatie en de besluitvorming en constateert dat de komst van een projectmanager op het bestuursbureau een goede zet is geweest. Het bestuur is daardoor beter in control. De RvT is zeer te spreken over de wijze waarin zij wordt meegenomen in de besluitvorming over invaren.

Een belangrijk onderdeel in de aanloop naar Wtp is de discussie over de wenselijkheid en mogelijkheid om de dekkingsgraad te beschermen vooruitlopend op het moment van invaren. Het zal duidelijk zijn dat een dergelijke beweging gericht is op de korte termijn, terwijl een pensioenfonds een langetermijndoelstelling heeft. De RvT heeft de discussie over de dilemma's die dit oplevert gevolgd en kan de conclusies van het bestuur onderschrijven.

Veranderkracht uitbestedingspartijen

Het fonds heeft een sterke afhankelijkheid van BSG. Het bestuur wordt echter geconfronteerd met een dubbele pet, omdat het enerzijds medeaandeelhouder is, maar anderzijds ook klant. De RvT denkt dat de klantpositie leidend zou moeten zijn. De dilemma's (waarmee de "run" en de "change" worden bedoeld) die het bestuur hierin bemerkt zijn door het bestuur met de RvT gedeeld. In de bestuursvergadering zorgt het bestuur voor zorgvuldige scheiding tussen de rol van aandeelhouder en de rol van klant. Door deze opstelling worden discussies niet vermengd. De RvT adviseert, mede in het licht van de voorgenomen

verkoop van het vermogensbeheer, om een strategische visie op uitbesteding op te stellen en regelmatig te evalueren in hoeverre de visie van het bestuur klopt met de realiteit.

Ter goedkeuring voorgelegde besluiten en overige formele contacten

De RvT heeft in 2023 goedkeuring gegeven aan de volgende besluiten van het Bestuur:

- functieprofiel bestuurslid (onder voorwaarde en vanaf het moment dat de RASCI is toegevoegd aan het profiel);
- de benoeming van een nieuwe bestuurder: de RvT heeft geen redenen voor belet.

Daarnaast heeft de RvT goedkeuring gegeven aan het besluit van het Bestuur tot vaststelling van het bestuursverslag en de jaarrekening 2022.

Overzicht naleving Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen bevat 65 normen die zijn gerangschikt in 8 thema's. Invalshoeken hierbij zijn onder meer het waarmaken van het vertrouwen van de deelnemers, het nemen van verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de pensioenregeling, het op orde zijn van de integriteit, kwaliteit en de borging daarvan, benoeming en de samenstelling van de organen, gepast beloningsbeleid, toezicht en verantwoording alsmede transparantie. Norm 47 verplicht de RvT om de Code te betrekken bij de uitoefening van haar taak, bij voorkeur aan de hand van deze 8 thema's.

De RvT heeft met betrekking tot 2023 van het Bestuur een overzicht van de toepassing van de Code Pensioenfondsen door het Fonds ontvangen. Het Bestuur heeft zich bij dit overzicht gebaseerd op de bovengenoemde indeling van de Code Pensioenfondsen.

De RvT heeft vastgesteld dat de normen uit de Code bij de thema's als volgt zijn toegepast, dan wel uitgelegd.

Stand van zaken opvolging aanbevelingen 2022

Over 2022 heeft de RvT zes aanbevelingen gedaan. De RvT heeft de voortgang van de aanbevelingen van de RvT over 2022 in 2023 diverse keren met het bestuur besproken. De RvT constateert dat het Bestuur de aanbevelingen grotendeels heeft opgevolgd. Waar dat niet of ten dele is gebeurd heeft het bestuur dit gemotiveerd onderbouwd.

Aanbevelingen voor 2024

De RvT adviseert, mede in het licht van de voorgenomen verkoop van het vermogensbeheer, om een strategische visie op uitbesteding op te stellen en regelmatig te evalueren in hoeverre de visie van het bestuur klopt met de realiteit.

Ten slotte

De RvT dankt het bestuur en alle andere betrokkenen die hebben bijgedragen aan de vervulling van de taak van de RvT. De RvT kijkt uit naar een constructieve en prettige voortzetting van de samenwerking met het bestuur, het VO en het bestuursbureau.

Amstelveen, 12 juni 2024

W.S. Zeverijn (voorzitter)

I.T. van den Doel

J.J.M. Nijland

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft in de gezamenlijke vergadering met de raad van toezicht op 27 mei 2024 het verslag en het oordeel met de leden van de raad van toezicht besproken. Het bestuur heeft met waardering kennisgenomen van het rapport van de raad van toezicht. Het bestuur zal de door de raad van toezicht benoemde thema's en aanbevelingen met een positieve grondhouding bezien. Het bestuur bedankt de leden van de raad van toezicht voor de goede samenwerking in het afgelopen jaar.

12 Verslag verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan (VO) heeft tot taak een oordeel te geven over het door het bestuur in 2023 gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst. Het VO heeft hiertoe kennisgenomen van beleidsstukken en rapportages die noodzakelijk zijn voor de uitvoering van zijn taken. Het VO heeft dit verslagjaar zeven keer vergaderd, twee opleidingsdagen gevolgd en een kennissessie georganiseerd, vier keer met het bestuur vergaderd en tweemaal met de raad van toezicht (RvT) gesproken. De RvT heeft zijn Verslag van Bevindingen over 2023 toegelicht en verantwoord aan het VO.

Algemene beschouwing

De werkwijze van het VO is tweeledig. Naast gezamenlijke vergaderingen heeft het VO een aantal commissies ingesteld waarin per commissie een aantal VO leden werkzaamheden verrichten aan de hand van jaarlijks, door het VO, gekozen speerpunten. De komende ingrijpende veranderingen door het nieuwe pensioenstelsel worden hiermee vanuit verschillende invalshoeken belicht, zowel vanuit het VO als geheel en de commissies. Deze veranderingen vragen veel van alle betrokkenen, waaronder het VO, bij het fonds.

In september 2023 hebben de VO leden Vivianne Smit en Emile Cevat besloten om terug te treden als lid van het VO. Het VO wil beide bedanken voor hun jarenlange inzet en toewijding. In november 2023 zijn 2 nieuwe VO leden aangetreden namens de gepensioneerden, Hans Koppes en Rob Mennes.

In algemene zin kenmerkt 2023 zich, wederom, als een onstuimig jaar door de voortdurende geopolitieke ontwikkelingen. Ondanks deze ontwikkelingen stegen de aandelen en obligaties flink in waarde, was er een lichte stijging van de rente en kon de indexatie volledig worden toegekend en bleef de dekkingsgraad nog steeds hoog.

Speerpunten

Het oordeel voor 2023 bestaat uit de volgende onderdelen:

- governance;
- communicatie;
- risicomanagement;
- beleggingen.

Deze onderdelen worden hieronder achtereenvolgens behandeld.

Governance

In 2023 werd de wet toekomst pensioenen aangenomen waardoor de pensioenfondsen met een transitieproces te maken krijgen naar een nieuw pensioencontract (NPC). De betrokken partijen zijn in eerste instantie de sociale partners en vervolgens het pensioenfondsbestuur en VO en de RvT. Gepensioneerden leveren via het hoorrecht een inbreng. Uiteraard kwam de wet niet als een verrassing en in de aanloop naar de nieuwe wet hebben alle stakeholders zich georiënteerd op het aankomend traject.

Al tijdens de eerste inschatting van het transitieproces werd duidelijk dat er een strakke planning zou zijn met weinig ruimte voor uitloop. In 2023 is het het bestuur gelukt de planning aan te houden en bij te sturen waar dit nodig was. Daarbij werd de prioriteit gelegd bij het transitieproces met soms tot gevolg een verschuiving van dagelijks doorgaande taken. Het VO heeft hier begrip voor.

In de aanpak van het bestuur wordt duidelijkheid gecreëerd bij wie taken en verantwoordelijkheden liggen maar ook worden specifieke aandachtspunten benoemd die van belang zijn voor het welslagen van deze transitie. Een belangrijk punt is de datakwaliteit van automatiseringssystemen die cruciaal is voor het welslagen van de introductie van een NPC. Dit geldt in het bijzonder voor de uitvoeringsorganisatie Blue Sky Group (BSG). Het VO constateert dat hier hard aan wordt gewerkt onder andere door inhuur van externe ondersteuning. Toch is er nog een slag te maken, BSG is hierbij in de lead en het bestuur doet zijn best hier sturing te geven. Een algemeen probleem is bemensing, zowel in kwalitatief als kwantitatief opzicht. Het beslag op de capaciteit bij BSG dat het extern onderzoek van DNB met zich meebrengt zet

hier druk op. De inmiddels ondernomen maatregelen geven het VO vertrouwen dat de datasystemen en automatiseringssystemen richting de transitie onder controle blijven.

Een ander punt is de uitvoerbaarheid en uitlegbaarheid van het NPC. In het evenwichtigheidskader van het bestuur voor het NPC zijn vier pijlers opgenomen en één daarvan is begrijpelijkheid. Dit betekent dat het bestuur het NPC beoordeelt op niet alleen uitlegbaarheid maar ook begrijpelijkheid door eenvoud in de regelingen. Hiermee gaat het bestuur een stap verder. Het VO is positief over deze keuze.

Met de voltooiing van het transitieplan door de sociale partners is de volgende stap de opdrachtaanvaarding door het bestuur voor het maken van het implementatieplan. Dit proces staat voor het lopende jaar gepland. Het VO constateert dat hoge prioriteit wordt gegeven aan capaciteit voor het transitie- en implementatieproces. Onvermijdelijk brengt dit kosten en extra inhuur van bemensing met zich mee.

Graag ziet het VO dat hier een visie op organisatie, bemensing en kosten voor de toekomst voor ontwikkeld wordt. Met de introductie van het NPC zal bezien moeten worden of de huidige de bestuursorganisatie passend blijft of mogelijk hierop afgestemd moet worden. De kostenontwikkelingen kunnen daarna beter gevolgd worden. Hierbij start het VO een proces van monitoring in lijn met de wetgeving en waarbij het VO de ontwikkelingen nauwgezet kan volgen. Nu en ook in relatie tot het NPC en de voorgenomen uitbesteding van vermogensbeheer door BSG.

In 2024 zal het VO de aandacht houden op de ontwikkelingen en tijdslijn van het NPC, waarbij de kwaliteit en evenwichtigheid niet onder druk mogen komen te staan door de planning. Ook zal het VO mee blijven kijken naar de werking en kosten van de bestuursorganisatie.

Communicatie

Het bestuur heeft een duidelijke visie neergezet om deelnemers meer eigenaar te maken van hun eigen pensioen en om betere pensioenkeuzes te kunnen maken. Deze visie is verder uitgewerkt in een communicatiejaarplan met drie communicatiespeerpunten en daarbij zijn de activiteiten per kwartaal weergegeven. Deze activiteiten worden per kwartaal goed gemonitord door het bestuur en komen in bestuursvergaderingen regelmatig aan bod.

Vanaf het derde kwartaal is de focus steeds meer gelegd op communicatie over NPC en heeft er een campagne kick-off plaatsgevonden. Het inzetten van de verschillende middelen in deze campagne wordt steeds geëvalueerd en goed gemonitord op impact en daar waar nodig aangepast aan de hand van zogenoemde learnings. Webinars worden zeer positief ervaren door deelnemers en er zijn veel aanmeldingen geweest. Het stimuleren van meer traffic op de website is hierbij aandachtspunt. Voor deelnemers is een duidelijk vliegplan opgesteld met daarin de momenten - van de take-off in juli 2023 t/m het intaxiën in maart 2026 - waarop deelnemers nieuwe updates ontvangen gedurende de transitie naar de nieuwe pensioenregeling. Dit vliegplan is afgeleid van de drie communicatiespeerpunten zoals vastgelegd in communicatiebeleidskader 2022-2024: optimaal equiperen, inzet community en hoogwaardige dienstverlening. Het VO is van oordeel dat er een heldere en aansprekende communicatielijn is gekozen door het bestuur om de deelnemers goed te informeren over NPC en gevolgen die dit heeft voor deelnemers.

Risicomanagement

De afgelopen jaren heeft het fonds de opzet en structuur op het gebied van risicomanagement aangepast, met positief resultaat. Ook in 2023 zijn er door het bestuur verbeteringen aangebracht, zowel op het gebied van inzichtelijkheid van risico's alsmede de consequentheid waarmee risicomanagement wordt toegepast door het bestuur. Het VO constateert dat deze gewijzigde opzet in 2023 zijn vruchten heeft afgeworpen. Naar voren toe staat een solide basis voor komende jaren om de risico's rondom onze pensioenregeling te mitigeren.

Uit diverse rapportages kwam naar voren dat niet alle it-risico's voldoende gemitigeerd waren. Met name aan de kant van BSG vormde dit in 2023 een uitdaging. Daarnaast was de werkdruk en het key-person risk aan de kant van BSG een aandachtspunt.

Het VO ziet dat het bestuur, mede geholpen door de genoemde verbeteringen op risicomanagement gebied, voldoende inzicht heeft in deze risico's. Ook stelde het huidige risicomanagementsysteem het bestuur in staat de juiste maatregelen te nemen om deze risico's in 2023 te controleren.

2024 wordt een heel belangrijk jaar voor het pensioenfonds. Hierin zal de basis gelegd moeten worden voor hoe ons pensioen er na de transitie naar het NPC uit komt te zien. Adequaat risicomanagement zal hierbij essentieel zijn om de risico's (waar mogelijk) te mitigeren en te controleren.

Het VO blijft de ontwikkelingen rondom risicomanagement nauwlettend naar de toekomst toe volgen. Zowel op proces als inhoud.

Beleggingen

Het VO is door het bestuur geïnformeerd over het uitstellen van het derisking 1.0 beleid in 2023. Het bestuur heeft besloten tot een onderzoek naar een bijgestuurde deriskingstrategie. De doelstelling blijft hierbij het stabiliseren van de nominale dekkingsgraad in brede zin. Bijkomstig helpt deze doelstelling bij het voldoen aan de minimale invaardekkingsgraad van 140% zoals geformuleerd in het transitieplan. Omdat eind 2023 tot het uitstellen van derisken 1.0 werd besloten, zal het derisking 2.0 beleid zich in 2024 materialiseren. Het VO is van oordeel dat het bestuur dit besluit goed heeft onderbouwd aan de hand van kwantitatieve analyses.

Door toekenning van een volledige indexatie van 6,2% over 2023 is de actuele dekkingsgraad gedaald met 8,7% punt. Tot het moment van invaren is de verwachting dat er nog 2 indexatiebesluiten genomen worden. Dit zal effect hebben op de dekkingsgraad. Het VO is van oordeel dat het bestuur het risico om onder de 140% dekkingsgraad te komen scherp op het netvlies heeft en volgt met belangstelling hoe met het spanningsveld tussen indexeren en het in stand houden van de dekkingsgraad wordt omgegaan in de toekomst.

Het VO is positief over het tegen het licht houden van het beleid 'actief of passief beheer' door het bestuur. Het opstellen van een beleidsdocument 'actief of passief beheer' heeft in 2023 helaas geen doorgang gevonden. Het bestuur heeft het VO hierover geïnformeerd en debet hieraan is de transitie naar het nieuwe pensioenstelsel die veel capaciteit van de fondsorganen in beslag neemt. Het VO heeft hier begrip voor en spreekt de wens uit dat dit beleidsdocument in 2024 opgesteld en gedeeld kan worden.

Met betrekking tot ESG is het VO meegenomen in de herijking van het MVB- beleid. Te denken valt hierbij aan de gewijzigde SDG-thema's die beter aansluiten bij de wens van de deelnemers, komend uit het deelnemersonderzoek, alsmede het standpunt rondom impactbeleggingen. Het belang dat het bestuur hecht aan ESG is ook terug te zien in de aangepaste missie, visie en strategie. Hier is het VO positief over en kijkt graag mee naar hoe het beleid zich verder ontwikkeld en zo bij blijft dragen aan ESG risico beheersing.

Adviezen

Het VO heeft in 2023 één adviesaanvraag van het bestuur ontvangen met als onderwerp de herziene klachten- en geschillenregeling. Het VO heeft positief geadviseerd.

Eindoordeel van het verantwoordingsorgaan

Het VO heeft een positief oordeel over de wijze waarop het bestuur in 2023 heeft gehandeld en daarbij heeft het bestuur in voldoende mate rekening gehouden met evenwichtige belangenafweging.

Het VO dankt het bestuur en de RvT voor de prettige samenwerking in het afgelopen jaar. De gevoerde overleggen met het bestuur en de RvT verlopen constructief en met wederzijds respect. Het VO ziet dan ook uit naar de samenwerking in 2024.

Reactie van het bestuur

Het bestuur heeft in de gezamenlijke vergadering met het verantwoordingsorgaan van 27 mei 2024 het verslag en het oordeel met de leden van het verantwoordingsorgaan besproken. Het bestuur dankt het verantwoordingsorgaan voor zijn oordeel over het door het bestuur gevoerde beleid en zal de aandachtspunten in het verslag ter harte nemen. Het bestuur ziet uit naar een prettige en constructieve samenwerking voor 2024.

Pensioenfonds
Vliegend Personeel KLM

jaar
rekening

Jaarrekening 2023

Balans per 31 december

(Na bestemming van saldo van baten en lasten in miljoenen euro's)

	2023	2022
Activa		
Beleggingen voor risico pensioenfonds (1)		
· Vastgoed	1.792,2	1.928,8
· Aandelen	3.045,7	2.989,9
· Vastrentende waarden	5.159,9	4.589,6
· Derivaten	411,1	365,4
Totaal beleggingen voor risico pensioenfonds	10.408,9	9.873,7
Beleggingen voor risico deelnemers (2)	175,4	136,0
Deelnemingen (3)	7,1	8,4
Vorderingen en overlopende activa (4)	29,2	81,7
Liquide middelen (5)	4,2	6,7
Totaal activa	10.624,8	10.106,5
Passiva		
Stichtingskapitaal en reserves (6)		
· Bestemmingsreserves	44,2	41,4
· Overige reserves	3.796,3	3.856,8
Totaal stichtingskapitaal en reserves	3.840,5	3.898,2
Technische voorzieningen		
· Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds (7)	6.321,5	5.784,7
· Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (8)	175,4	136,0
Derivaten (1)	183,0	185,6
Schulden en overlopende passiva (9)	104,4	102,0
Totaal passiva	10.624,8	10.106,5

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichtingen op pagina 80 tot en met pagina 93.

Rekening van baten en lasten

(Bedragen in miljoenen euro's)

	2023	2022
Baten en lasten pensioenactiviteiten		
Premies voor risico pensioenfondsen (10)	101,6	122,8
Premies voor risico deelnemers (11)	24,7	22,6
Waardeoverdrachten voor risico pensioenfondsen (12)	0,8	6,4
Waardeoverdrachten voor risico deelnemers (13)	-0,5	-
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen		
· Pensioenopbouw (14)	-76,5	-98,1
· Indexering (15)	-306,1	-141,2
· Rentetoevoeging (16)	-186,2	38,5
· Wijziging rekenrente (17)	-208,1	2.327,0
· Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten (18)	241,9	236,0
· Pensioenrechten waardeoverdrachten, per saldo (19)	-1,0	-6,5
· Wijziging actuariële grondslagen (20)	-13,4	-171,3
· Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen (21)	12,6	5,6
Totaal mutatie voorziening pensioenverplichtingen risico pensioenfondsen	-536,8	2.190,0
Pensioenuitkeringen voor risico pensioenfondsen (22)	-239,4	-234,4
Pensioenuitkeringen voor risico deelnemers (23)	-0,6	-0,5
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (24)	-39,4	-
Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfondsen (25)	-6,9	-5,0
Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers (26)	-0,1	-
Totaal baten en lasten pensioenactiviteiten	-696,6	2.101,9
Baten en lasten beleggingsactiviteiten		
Directe beleggingsresultaat (27)	-68,1	6,2
Indirect beleggingsresultaat (27)	698,8	-1.579,4
Kosten van vermogensbeheer (27)	-12,1	-10,7
Totaal beleggingsresultaat voor risico pensioenfondsen	618,6	-1.583,9
Totaal beleggingsresultaat voor risico deelnemers (28)	16,4	-21,5
Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten (29)	3,9	2,6
Totaal baten en lasten beleggingsactiviteiten	638,9	-1.602,8
Resultaat	-57,7	499,1

De bij de posten vermelde nummers verwijzen naar de toelichtingen op pagina 106 tot en met 116.

Kasstroomoverzicht

(bedragen in miljoenen euro's)

	2023	2022
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premies voor risico pensioenfonds	99,6	120,0
Ontvangen premies voor risico deelnemers	24,7	22,6
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	0,8	6,5
Betaalde waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-	-0,1
Betaalde waardeoverdrachten voor risico deelnemers	-0,6	-
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico pensioenfonds	-239,3	-234,5
Betaalde pensioenuitkeringen voor risico deelnemers	-0,6	-0,5
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfonds	-7,2	-5,0
Betaalde pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers	0,2	-0,1
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	-122,4	-91,1
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Verkopen beleggingen voor risico pensioenfonds	3.878,9	2.003,3
Verkopen beleggingen voor risico deelnemers	25,4	8,5
Directe beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	-12,1	7,1
Aankopen beleggingen voor risico pensioenfonds	-3.773,9	-1.990,7
Aankopen beleggingen voor risico deelnemers	-45,9	-29,2
Mutatie tegoeden en schulden kredietinstellingen	0,1	104,1
Betaalde kosten van vermogensbeheer voor risico pensioenfonds	-12,1	-9,9
Betaalde kosten van vermogensbeheer voor risico deelnemers	-	-0,1
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico pensioenfonds	59,5	2,6
Overige mutaties uit beleggingsactiviteiten voor risico deelnemers	-	-0,6
Totaal kasstroom uit beleggingsactiviteiten	119,9	95,1
Mutatie liquide middelen		
Stand per 1 januari	6,7	2,7
Stand per 31 december	4,2	6,7
Totale mutatie	-2,5	4,0

Toelichting algemeen

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, statutair gevestigd in Amstelveen en kantoorhoudend aan de Professor E.M. Meijerslaan 1 in Amstelveen (hierna: het pensioenfonds), is het verstrekken van pensioenuitkeringen aan werknemers en oud-werknemers van KLM die behoren tot de groep vliegers, de groep assistent-pursers, pursers en senior pursers die tot het zogeheten Kerncorps Cabinepersoneel behoren en de groep voormalige boordwerktuigkundigen en radiotelegrafisten. Het pensioenfonds is als ondernemingspensioenfonds ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder nummer 41199000.

Pensioenregeling

De pensioenregeling bestaat uit de basispensioenregeling en de nettopensioenregeling.

Basispensioenregeling

De basispensioenregeling geldt voor alle deelnemers en omvat ouderdomspensioen, AOW-hiaatcompensatie, nabestaandenpensioen, wezenpensioen en invaliditeitspensioen.

Ouderdomspensioen

De pensioenregeling is een geïndexeerde middelloonregeling. Het ouderdomspensioen gaat voor de vliegers standaard in op 58-jarige leeftijd. De deelnemers kunnen binnen bepaalde grenzen het tijdstip kiezen waarop zij met pensioen gaan en wel op zijn vroegst op de leeftijd van 50 jaar. Op basis van de regeling verminderde productie vanaf de leeftijd van 42 jaar kunnen de vliegers uiterlijk op de leeftijd van 62 jaar met pensioen gaan. Het ouderdomspensioen per deelnemersjaar voor de vliegers bedraagt 1,15% van de pensioengrondslag. De maximale pensioengrondslag voor 2023 bedraagt het fiscaal gemaximeerde pensioengevend salaris van EUR 128.810 (2022: EUR 114.866) verminderd met de franchise van EUR 16.322 (2022: EUR 14.801).

AOW-hiaatcompensatie

De overheid heeft in 2012 de AOW-gerechtigde leeftijd gefaseerd verhoogd. Deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden die na 1 april 2012 de leeftijd van 65 jaar bereiken, hebben recht op een compensatie in verband met het AOW-hiaat dat hierdoor ontstaat. De compensatie wordt verstrekt vanaf de eerste dag van de maand waarin de 65-jarige leeftijd wordt bereikt tot de AOW-gerechtigde leeftijd op basis van het pensioenreglement (uiterlijk tot de leeftijd van 71 jaar en zes maanden).

De AOW-hiaatcompensatie bestaat uit twee delen: een compensatie voor de gederfde AOW-uitkering op basis van de AOW voor ongehuwden en een compensatie voor het verschil in belastingheffing vóór en na de AOW-ingangsdatum. De hoogte van de AOW-hiaatcompensatie is afhankelijk van de diensttijd tot uiterlijk 1 januari 2016. In geval van samenloop van AOW-hiaatcompensatie en AOW-uitkering van de overheid, vindt verrekening plaats. Deze verrekening houdt in dat er vanaf de feitelijke AOW-ingangsdatum geen AOW-hiaatcompensatie meer wordt uitgekeerd.

Nabestaandenpensioen

Nabestaandenpensioen is bestemd voor de nagelaten partner van een overleden deelnemer. Het nabestaandenpensioen is verzekerd op risicobasis. Bij overlijden van de deelnemer vóór de standaardpensioendatum wordt een nabestaandenpensioen toegekend gelijk aan 1,313% van de in enig jaar geldende (gemaximeerde) pensioengrondslag.

Aan de nagelaten partner kan tijdelijk ook een nabestaandenoverbruggingspensioen worden uitgekeerd. Het nabestaandenoverbruggingspensioen eindigt op de eerste dag van de maand waarin de nagelaten partner de 65-jarige leeftijd bereikt. Indien het nabestaandenoverbruggingspensioen op of na 1 april 2012 is ingegaan, eindigt het pensioen op de leeftijd van 71 jaar en zes maanden, maar uiterlijk op

de eerdere AOW-ingangsdatum van de nagelaten partner. Indien het pensioen vóór 1 april 2012 is ingegaan, bestaat ook recht op AOW-hiaatcompensatie. Deze AOW-hiaatcompensatie bedraagt 70% van de hiervoor beschreven AOW-hiaatcompensatie.

Wezenpensioen

Wezenpensioen wordt uitgekeerd aan kinderen tot de 18-jarige leeftijd of, bij het volgen van een voltijdse beroepsopleiding of universitaire studie, uiterlijk tot de 27-jarige leeftijd. Het wezenpensioen bedraagt voor elk gerechtigd kind 20% van het tot 1 januari 2015 opgebouwde ouderdomspensioen en vanaf deze datum 0,263% van de in enig jaar geldende (gemaximeerde) pensioengrondslag. Het wezenpensioen wordt aangevuld met een jaarlijks vast bedrag nabestaandenoverbruggingspensioen voor wezen.

Invaliditeitspensioen

Invaliditeitspensioen gaat in op de dag waarop de loondoorbetaling bij ziekte volgens artikel 629 Boek 7 van het Burgerlijk Wetboek is geëindigd en wordt uitgekeerd zolang de arbeidsongeschiktheid duurt. De uitkering loopt uiterlijk door tot de dag waarop de deelnemer ouderdomspensioen ontvangt.

Daarnaast hebben vliegers die hun productie verminderen de mogelijkheid hun invaliditeitspensioen te verhogen. De deelnemer betaalt hiervoor een aanvullende premie.

Nettopensioenregeling

De nettopensioenregeling is ingevoerd per 1 januari 2015 naar aanleiding van de fiscale maximering van het pensioengevend salaris in de basispensioenregeling. Het maximum pensioengevend salaris bedraagt per 1 januari 2023 EUR 128.810. Deelname aan deze regeling is op vrijwillige basis. De ingelegde premies zijn fiscaal niet aftrekbaar. Over de pensioenuitkeringen in de toekomst wordt geen loonheffing ingehouden c.q. is geen inkomstenbelasting verschuldigd.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk een beschikbare-premieregeling. De hoogte van de premie het bedrag van de fiscaal maximale premie. Deze fiscaal maximale premie is afhankelijk van de hoogte van het pensioengevend salaris en is gebaseerd op een leeftijdsafhankelijke staffel. De fiscaal maximale premie wordt vastgesteld op basis van een rekenrente van 3,0%.

De ingelegde premies (onder aftrek van kosten en risicopremie overlijden) worden belegd in aandelenbeleggingsfondsen en obligatiebeleggingsfondsen volgens het zogenoemde life cycle-principe. Hierbij wordt bij het naderen van de pensioendatum een steeds groter deel van de premie belegd in obligaties en wordt een deel van de aandelenbeleggingen verruild voor obligatiebeleggingen. In afwijking van de standaard beleggingsmix kan worden gekozen voor ofwel een meer offensieve ofwel een meer defensieve beleggingsmix. Voor het opgebouwde pensioenkapitaal geldt een vrijstelling voor de inkomstenbelasting (box 3). De deelnemer kiest 10 jaar vóór pensioendatum of het opgebouwde pensioenkapitaal bij pensionering wordt aangewend voor een variabele uitkering netto-ouderdomspensioen (en eventueel netto-nabestaandenpensioen) van het pensioenfonds of een vaste uitkering van een verzekeraar naar keuze. De beleggingsmix wordt afgestemd op de keuze voor een variabele uitkering of een vaste uitkering. Bij pensionering kan de deelnemer de eerder gemaakte keuze nog herzien.

De variabele uitkering wordt jaarlijks aangepast, onder andere op basis van het in het voorgaande jaar behaalde beleggingsrendement, de ontwikkeling van de rentetermijnstructuur DNB en de ontwikkeling van de levensverwachting van de collectiviteit waarvan de deelnemer deel uitmaakt. De hoogte van het nettopensioen dat wordt ingekocht bij een verzekeraar is niet alleen afhankelijk van het behaalde rendement op de beleggingen, maar ook van de marktrente op pensioendatum.

De nettopensioenregeling is gedeeltelijk ook een risicoverzekering, namelijk voor het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum. Hiervoor wordt een risicopremie betaald, die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd van de deelnemer. Bij overlijden worden een nabestaandenpensioen en een wezenpensioen toegekend gelijk aan 0,907% respectievelijk 0,308% van het gemiddeld verdiende salaris boven het fiscaal gemaximeerde pensioengevend salaris

in de basispensioenregeling van EUR 128.810. De op deze wijze vastgestelde uitkeringen worden vanaf 1 januari 2020 vermenigvuldigd met de wettelijk voorgeschreven zogenaamde nettofactor van 0,5050. Het nabestaandenpensioen en wezenpensioen worden vastgesteld in de veronderstelling dat de deelnemer tot de pensioendatum zou hebben deelgenomen.

Indexering

Het pensioenfonds streeft ernaar de opgebouwde en ingegane pensioenen jaarlijks per 1 januari aan te passen aan de ontwikkeling van het loonindexcijfer zoals gepubliceerd door het CBS.

Het pensioenfonds financiert de toekomstige verhogingen van de pensioenen uit de reserves. De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op indexering bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst indexering kan plaatsvinden.

Het bestuur besluit jaarlijks over de toekenning van indexering. Bij de besluitvorming wordt uitgegaan van de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds ultimo november van het voorafgaande jaar. Bij een beleidsdekkingsgraad van 110% of lager wordt geen indexering toegekend. Bij een beleidsdekkingsgraad hoger dan 110% wordt in beginsel indexering toegekend, maar de indexering wordt op een zodanig niveau vastgesteld dat deze naar verwachting in de toekomst kan worden gecontinueerd. Hierbij wordt rekening gehouden met de wettelijk voorgeschreven parameters.

Indien gegeven de beleidsdekkingsgraad geen (volledige) indexering kan worden verleend, kan voor een afgebakende groep deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden en pensioengerechtigden voor een periode van 10 jaar, dat wil zeggen tot en met uiterlijk 1 januari 2028, de indexering worden gefinancierd vanuit het toeslagendepot voor zover de middelen in het toeslagendepot hiervoor toereikend zijn. De onttrekkingen aan het depot zijn gelijk aan de op het moment van besluitvorming vastgestelde vermeerdering van de technische voorziening als gevolg van de aanpassing die niet kan worden gefinancierd uit de reguliere beschikbare middelen van het pensioenfonds.

Er wordt geen indexatie uit de reserve toeslagendepot verleend indien het pensioenfonds gezien de beleidsdekkingsgraad niet voldoet aan de wettelijk gestelde eisen ten aanzien van het minimaal vereist eigen vermogen.

De financiering van de indexering van ingegane nettopensioenen uit de overlijdensrisicoverzekering vindt plaats vanuit de afzonderlijk vastgestelde reserve voor de nettopensioenregeling en rekening houdend met de eveneens afzonderlijk berekende beleidsdekkingsgraad voor de nettopensioenregeling. De toe te kennen indexering van ingegane nettopensioenen wordt op deze wijze separaat vastgesteld.

Een achterstand in de indexering kan onder voorwaarden worden ingehaald. Voorwaarden zijn dat de beleidsdekkingsgraad hoger is dan de met het (strategisch) vereist eigen vermogen overeenkomende nominale dekkingsgraad en de indexering naar verwachting ook in de toekomst kan worden toegekend. In enig jaar kan maximaal een vijfde deel van het bedrag dat beschikbaar is voor inhaalindexering hiervoor worden aangewend.

Voor de opgebouwde pensioenen tot 1 januari 2007 van alle (actieve en gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden tot de leeftijd van 65 jaar geldt een onvoorwaardelijke jaarlijkse indexering van maximaal 2,5%. Indien de verandering van het loonindexcijfer uitkomt boven 2,5%, heeft de indexering voor het meerdere een voorwaardelijk karakter. De onvoorwaardelijke indexering van het nabestaandenpensioen tot maximaal 2,5% wordt toegepast tot de dag waarop de overleden voormalig deelnemer 65 jaar zou zijn geworden.

Indexering van de pensioenen van pensioengerechtigden ouder dan 65 jaar en de vanaf 1 januari 2007 opgebouwde pensioenen onder de basispensioenregeling is tot de verandering van het loonindexcijfer onvoorwaardelijk indien en voor zover deze indexering kan worden gefinancierd uit het bedrag van de vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen die is bedoeld voor de financiering van de

onvoorwaardelijke indexering van opgebouwde pensioenen tot 1 januari 2007, indien en voor zover deze onvoorwaardelijke indexering lager is dan 2,5%.

Een klein deel van de ingegane en premievrije pensioenen wordt (voorwaardelijk) geïndexeerd met het verschil tussen het tienjaars gewogen gemiddelde totaalrendement op de beleggingen en een rekenrente van 4,0%. Per 1 januari 2024 geldt ook hiervoor de loonindex als maatstaf.

Jaarlijks vindt een aanpassing van de variabele uitkering voortkomend uit de nettopensioenregeling plaats. Het pensioenfonds stelt jaarlijks de som van het in het afgelopen jaar in de collectiviteitskring behaalde resultaat vast met betrekking tot het beleggingsrendement, het effect van de wijziging van de marktrente op de verplichtingen van het pensioenfonds, het sterfteresultaat en de ontwikkeling van de levensverwachting (langlevenrisico). Ingaande 1 juli van het daaropvolgende jaar wordt dit resultaat toegepast op de variabele uitkering, waarbij een evenredige verdeling plaatsvindt van het bedoelde resultaat gedurende de drie daaropvolgende jaren. In de variabele uitkering wordt tevens een vaste daling van 1% verwerkt. Bij de omzetting van het pensioenkapitaal in een variabele uitkering wordt rekening gehouden met deze vaste periodieke daling.

Financiering en premie

Met ingang van 1 januari 2018 wordt de financiering gebaseerd op het zogenaamde Collective Defined Contribution systeem (CDC). Dit betekent dat voor een langere periode een vaste premiemethodiek wordt toegepast, waarmee de overschotten- en tekortenregeling is vervallen.

Jaarlijks wordt een normpremie vastgesteld die benodigd is voor de pensioenopbouw onder de basispensioenregeling en de instandhouding van het vereist eigen vermogen, verhoogd met een risicopremie voor overlijden en invaliditeit en kostenopslagen. De premiestelling is gebaseerd op een vaste rekenrente van 2,0%. Indien de aldus berekende normpremie lager is dan de kostendeekkende premie overeenkomstig artikel 128 lid 1 van de Pensioenwet, wordt niet de normpremie, maar de kostendeekkende premie in rekening gebracht. Voor zowel 2022 als 2021 ligt de kostendeekkende premie boven het niveau van de normpremie.

De premie inclusief kostenopslagen, maar exclusief een opslag voor termijnbetaling, bedraagt voor 2023 20,1% (2022: 28,4%) van de premiegrondslag voor de basispensioenregeling.

Indien de beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds lager is dan de dekkingsgraad volgens de in de Pensioenwet vastgelegde solvabiliteitseisen, wordt een herstelplan opgesteld en bij DNB ingediend. In het herstelplan wordt uitgewerkt hoe binnen de daartoe in de Pensioenwet gestelde termijn van 10 jaar de dekkingsgraad weer op het vereiste niveau kan worden gebracht.

Nettopensioenregeling

Deelnemers aan de nettopensioenregeling betalen een premie die afhankelijk is van de hoogte van het pensioengevend salaris en de leeftijd. De premie is gelijk aan de fiscaal maximale premie, die is gebaseerd op een rekenrente van 3,0%. De premie bedraagt 4,6% (2022: 4,6%) van het pensioengevend salaris boven EUR 128.810 (2022: EUR 114.866) voor een 20-jarige deelnemer en loopt op tot 14,2% (2022: 14,2%) voor een 61-jarige deelnemer.

Indien sprake is van risicodekking bij overlijden, is hierin de verschuldigde risicopremie begrepen. De premie wordt verhoogd met een kostenopslag.

Grondslagen voor de financiële verslaggeving

Algemeen

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en in overeenstemming met de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, in het bijzonder Richtlijn 610 Pensioenfonds (RJ 610).

De jaarrekening is opgesteld uitgaande van de continuïteitsveronderstelling, dat wil zeggen de veronderstelling dat de continuïteit gewaarborgd is en de activiteiten in de afzienbare toekomst zullen worden voortgezet.

Deze jaarrekening heeft betrekking op het verslagjaar 2023, dat is geëindigd op 31 december 2023.

De jaarrekening wordt gepresenteerd in euro's, wat tevens de functionele valuta is.

Vergelijking met vorig jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaande jaar.

Met ingang van het verslagjaar 2023 worden de toelichtingen ten aanzien van de beleggingen die in de risicoparagraaf zijn opgenomen met toepassing van het doorkijkprincipe (look-through) gepresenteerd, tenzij anders is aangegeven. Als gevolg van de toepassing van het doorkijkprincipe in de risicoparagraaf zijn vergelijkende cijfers van het verslagjaar 2022 aangepast voor de vergelijkbaarheid.

De derivaten en vorderingen zijn aangepast in de vergelijkende cijfers 2022. Dit betreft een verschuiving als gevolg van onderpand dat nu onder vorderingen en schulden in plaats van derivaten wordt gepresenteerd. Voor een nadere toelichting zie note 1 op pagina beleggingen voor risico pensioenfonds.

Schattingen en veronderstellingen

Bij het opstellen van de jaarrekening is het maken van schattingen en veronderstellingen noodzakelijk. De schattingen en veronderstellingen hebben invloed op de toepassing van grondslagen en de waardering van activa en verplichtingen. De schattingen en daaraan ten grondslag liggende veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. Vooral de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en (in mindere mate) de waardering van de beleggingen zijn gebaseerd op schattingen en veronderstellingen. De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Ten behoeve van de oordeelsvorming en het maken van schattingen wordt gebruikgemaakt van externe deskundigen. De aard van oordelen en schattingen en de onderliggende veronderstellingen is, voor zover noodzakelijk geacht voor het vereiste inzicht in het vermogen, vermeld in de toelichting bij de jaarrekening. Herzieningen van schattingen worden verwerkt in de periode waarin de schatting wordt herzien. Een herziening van een schatting heeft dikwijls ook gevolgen voor waardering en resultaatbepaling in toekomstige perioden.

Schattingswijzigingen

Op 29 november 2022 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 50 in plaats van looptijd 30. Vanaf looptijd 50 vindt extrapolatie plaats met de constante 30-jaars forward met een looptijd van 20 jaar. DNB heeft besloten dat deze UFR-methode de voorgaande methode vervangt. De wijziging is ultimo 2023 verwerkt. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt EUR 13,4 miljoen (dotatie).

Voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds worden de overlevingsgrondslagen volgens de actuele AG prognosetafels gehanteerd. In 2023 zijn de overlevingsgrondslagen niet gewijzigd. Het effect op de pensioenverplichtingen bedraagt nihil (2022: EUR 49,6 miljoen (dotatie)).

Op de overlevingstafels worden correcties toegepast in verband met afwijkende overlevingskansen van de werkende bevolking ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn in 2023 eveneens ongewijzigd. Het gezamenlijke effect op de pensioenverplichtingen bedraagt nihil (2022: EUR 89,2 miljoen (dotatie)). Het effect van de tafel- en ervaringssterfte heeft een tegenovergesteld effect op het eigen vermogen.

In 2023 is voor de bepaling van de waarde van de derivaten een andere rentestructuur gebruikt dan in 2022. Dit hangt samen met de overgang van de beleggingsadministratie naar Caceis per 1 januari 2023. Het effect op de derivaten bedraagt EUR 5,4 miljoen en is onderdeel van de waardeverandering in 2023.

Verwerking

De belangrijkste activa en verplichtingen van het pensioenfonds zijn de beleggingen en de pensioenverplichtingen. De beleggingen bestaan volledig uit financiële activa en derivaten. Deze worden in de balans opgenomen respectievelijk van de balans verwijderd op transactiedatum (datum van koop of verkoop). Dit is het moment waarop de toekomstige economische voordelen en de risico's verbonden aan het financiële instrument worden overgedragen. Pensioenverplichtingen worden in de balans opgenomen op het moment van toekenning of overdracht van de pensioenrechten. Zij worden van de balans verwijderd op het moment van uitkering of overdracht van de pensioenrechten.

Saldering

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd en als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Presentatie beleggingen en beleggingsresultaat

De beleggingen bestaan nagenoeg geheel uit participaties in beleggingsinstellingen, voor het merendeel Blue Sky beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben de vorm van een besloten fonds voor gemene rekening. De participaties worden in de balans gerubriceerd conform de aard van de onderliggende beleggingen van de beleggingsfondsen. Waardeveranderingen van de participaties worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder indirect beleggingsresultaat. Zij bestaan uit de directe en indirecte opbrengsten van de onderliggende beleggingen en de kosten van vermogensbeheer die ten laste van het beleggingsfonds komen. Door beleggingsfondsen uitgekeerde dividenden worden gepresenteerd onder direct beleggingsresultaat.

Waardering beleggingen

Participaties in beleggingsinstellingen worden op het moment van verkrijging gewaardeerd tegen de verkrijgingsprijs, dat wil zeggen inclusief een eventuele toetreedvergoeding. Vervolgens worden de participaties gewaardeerd tegen de berekende intrinsieke waarde of de meest recent beschikbare intrinsieke waarde. De intrinsieke waarde wordt vastgesteld op basis van de marktwaarde van de onderliggende activa en verplichtingen. Dit is het bedrag waarvoor een actief of een verplichting kan worden afgewikkeld tussen ter zake goed geïnformeerde, tot een transactie bereid zijnde partijen die onafhankelijk zijn. De marktwaarde is gebaseerd op actuele marktprijzen, tenzij anders vermeld.

Waardeveranderingen beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen, inclusief derivaten. Alle waardeveranderingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als opbrengst beleggingen direct in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de intrinsieke waarde van de participaties in de beleggingsfondsen. Transacties in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum. Valutakoersverschillen bij de omrekening van activa en verplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen onder de post waarop de activa en verplichtingen betrekking hebben.

De koers op balansdatum van de euro ten opzichte van de belangrijkste valuta's is:

	2023	2022	2021
Amerikaanse dollar	1,1047	1,0673	1,1372
Canadese dollar	1,4566	1,4461	1,4365
Australische dollar	1,6189	1,5738	1,5642
Japanse yen	155,7335	140,8183	130,9543
Britse pond	0,8666	0,8873	0,8396
Zwitserse frank	0,9297	0,9875	1,0362
Zweedse kroon	11,1325	11,1203	10,2960

Grondslagen voor de waardering van activa en passiva

Vastgoed

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen van vastgoedfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Onderliggende beleggingen in niet-beursgenoteerde participaties worden gewaardeerd tegen de intrinsieke waarde, gebaseerd op de marktwaarde van het onderliggende vastgoed. De marktwaarde van het onderliggende vastgoed is de geschatte waarde bij onderhandse verkoop in verhuurde staat. Directe vastgoedbeleggingen van vastgoedfondsen waarin rechtstreeks wordt geparticipeerd, worden op dezelfde wijze gewaardeerd. De onderliggende vastgoedobjecten worden periodiek getaxeerd door onafhankelijke taxateurs.

Aandelen

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde aandelen en converteerbare obligaties van aandelenfondsen is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum. Indien de koersvorming van beursgenoteerde aandelen niet representatief is, wordt de marktwaarde getaxeerd. De taxatie is gebaseerd op recente marktinformatie. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) wordt getaxeerd door de externe managers op basis van richtlijnen die algemeen worden toegepast in de private equity en venture capital branche.

Vastrentende waarden

De marktwaarde van onderliggende beursgenoteerde vastrentende waarden van beleggingsfondsen (inclusief geldmarktfondsen) is gebaseerd op de beurskoers per balansdatum, verhoogd met de lopende rente. De marktwaarde van onderliggende niet-beursgenoteerde vastrentende beleggingen wordt bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging. De marktwaarde van directe vastrentende beleggingen wordt eveneens bepaald door te ontvangen rente en aflossingen contant te maken op basis van actuele marktrente, rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd van de belegging.

Derivaten

Derivaten zijn afgeleide financiële instrumenten, waarvan de waarde afhankelijk is van één of meer onderliggende primaire financiële instrumenten. Derivaten bevatten rechten en verplichtingen waardoor één of meer van de financiële risico's waaraan de onderliggende primaire financiële instrumenten onderhevig zijn tussen partijen worden overgedragen.

Derivaten leiden bij het aangaan van de transactie niet of tot een relatief gering vermogensbeslag. Basisvormen van derivaten zijn swaps, forwards, futures en opties. Het onderliggende primaire financiële instrument kan onder meer een valutaproduct, een aandelenproduct of een renteproduct zijn.

Het pensioenfonds maakt gebruik van valutatermijncontracten, interest rate swaps en inflation swaps. Dit betreft in alle gevallen onderhands afgesloten ofwel niet beursgenoteerde contracten.

Een valutatermijncontract is een contract waarbij de verplichting wordt aangegaan om een bepaalde valuta te verkopen en een andere valuta te kopen op een vooraf vastgestelde datum en tegen een vooraf vastgestelde (termijn)koers.

Een interest rate swap of renteswap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Bij de meeste renteswaps wordt een variabele rente geruild tegen een vaste rente. De variabele rente is gebaseerd op de geldmarktrente, waarbij als referentie Euribor of Eonia wordt gehanteerd. De vaste rente is meestal gebaseerd op de marktrente van staatsobligaties.

Naast 'non-cleared' derivaten met tegenpartijen maakt het pensioenfonds gebruik van 'centrally-cleared' derivaten. Deze derivaten zijn 'collateralized-to-market' waarbij op dagbasis onafgerond onderpand wordt uitgewisseld in de vorm van cashgeld.

Een inflation swap is een contract waarbij wordt overeengekomen om gedurende een vooraf vastgestelde periode rentestromen in dezelfde valuta te ruilen. Een vaste rente (vergoeding voor de verwachte inflatie) wordt geruild tegen een variabele rente (vergoeding voor de gerealiseerde inflatie), die hier is gebaseerd op een inflatie-index, meestal een consumenten-prijsindex.

Derivaten worden gewaardeerd tegen marktwaarde. Voor beursgenoteerde contracten is dit de beursprijs per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde contracten is de waardering gebaseerd op recente marktinformatie (zoals valutakoersen, rentecurves en indexen), als input voor de gehanteerde gangbare waarderingsmodellen.

Deelnemingen

Kapitaalbelangen die worden gehouden voor duurzame verbondenheid met het pensioenfonds worden gerubriceerd als deelneming. Deelnemingen worden gewaardeerd tegen nettovermogenswaarde.

Vorderingen

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde (inclusief transactiekosten). De vorderingen worden na de eerste verwerking gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de vorderingen, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden opgenomen voor de nominale waarde.

Stichtingskapitaal en reserves

Het stichtingskapitaal en de overige reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle activa en verplichtingen, inclusief voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen zijn verwerkt in de balans.

Binnen het stichtingskapitaal en de overige reserves is een aantal bestemmingsreserves gevormd met een specifieke bestemming. Dit betreffen het toeslagdepot, de kostenegaliseringsreserve en de egalisatie reserve netto pensioen. Een nadere toelichting van deze reserves is opgenomen in toelichting 6 Stichtingskapitaal en reserves op pagina 88. De bestemmingsreserves worden niet meegeteld bij het bepalen van de dekkingsgraad.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen wordt actuariael berekend en wordt vastgesteld op basis van de nominaal verworven pensioenrechten, voor zover zij onvoorwaardelijk zijn. Dit betekent dat de voorwaardelijke toekomstige indexering niet in de voorziening is begrepen, maar de op balansdatum toegezegde indexering wel in de voorziening wordt opgenomen. De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum.

De voorziening met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen is de contante waarde van de beste inschatting van de toekomstige uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de tot balansdatum opgebouwde onvoorwaardelijke pensioenrechten. Daarin is begrepen de toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikten. Bij de bepaling van de voorziening wordt rekening gehouden met de maximale onvoorwaardelijke indexering van de tot 1 januari 2007 opgebouwde pensioenrechten van zowel actieve deelnemers als gewezen deelnemers en pensioengerechtigden tot de leeftijd van 65 jaar van 2,5% (ingebouwde inflatiedekking).

De voorziening met betrekking tot invaliditeitspensioen is de contante waarde van de verwachte uitgaande kasstromen die voortvloeien uit de verplichtingen aan bij het pensioenfonds aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers, nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. De actuariële veronderstelling is dat het effect van de verwachte reactivering van bestaande arbeidsongeschikte deelnemers gelijk is aan het effect van de verwachte nieuwe instroom van nog niet aangemelde arbeidsongeschikte deelnemers en zieke deelnemers.

De belangrijkste actuariële grondslagen en veronderstellingen zijn:

- rekenrente volgens actuele rentetermijnstructuur DNB (gewijzigd);
- levensverwachting volgens prognosetafels AG 2022 (2022: AG 2022) met actuele fondsspecifieke leeftijds- en sekseafhankelijke correctiefactoren gebaseerd op het Willis Towers Watson model 2022 (2022: Willis Towers Watson model 2022) (ongewijzigd);
- partnerfrequentie actieve en gewezen deelnemers 100% (ongewijzigd);
- verschil leeftijd man en vrouw drie jaar (ongewijzigd);
- pensioenuitvoeringskosten EUR 102,5 miljoen (2022: EUR 92,7 miljoen).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2023 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde rekenrente van 2,4% worden afgeleid (2022: 2,6%).

De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 20 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Voor looptijden langer dan 20 jaar wordt de swapcurve per balansdatum aangepast. Vanaf 1 januari 2021 tot 1 januari 2024 is de aanpassing een weging van de oude UFR-methodiek (advies Commissie UFR 2013) en de nieuwe UFR methodiek (advies Commissie Parameters 2019). De weging van de oude UFR-methodiek wordt stapsgewijs afgebouwd (2021: 75%, 2022: 50%, 2023: 25% en 2024: 0%). In de UFR-methodiek wordt de onderliggende éénjaarsforwardrente geëxtrapoleerd naar een lange termijn verwacht renteniveau, de zogenoemde Ultimate Forward Rate (UFR). De UFR wordt vastgesteld als 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 20-jaarsforwardrentes (oude UFR-methodiek) respectievelijk 120-maands voortschrijdend gemiddelde van de werkelijke 1-jaar 30-jaarsforwardrentes (nieuwe UFR-methodiek). In de door DNB gevolgde methodiek beweegt de rente vanaf 21 jaar geleidelijk in de richting van de UFR, doordat de actuele forwardrente wordt gemiddeld met de UFR. De UFR in de oude UFR-methodiek bedraagt ultimo 2022 1,4% en in de nieuwe UFR-methodiek ultimo 2022 1,1%. Vanaf 1 januari 2023 heeft DNB de hiervoor beschreven UFR methodiek laten vervallen. De voor de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde rentetermijnstructuur DNB betreft voor looptijden tot en met 50 jaar de marktrente op de interbancaire swapmarkt. Vanaf looptijd 50 vindt extrapolatie plaats met de constante 30-jaars forward met een looptijd van 20 jaar.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. De voorziening wordt gewaardeerd op de balanswaarde van de daarmee samenhangende beleggingen.

Schulden

Schulden worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen reële waarde, inclusief transactiekosten die bij verwerving direct aan de schulden zijn toe te rekenen. De schulden worden na de eerste verwerking

gewaardeerd tegen geamortiseerde kostprijs. Gezien het korte termijn karakter van de schulden, komt de waardering in het algemeen overeen met de nominale waarde.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Algemeen

De grondslagen voor resultaatbepaling vloeien voort uit de voor de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen gehanteerde waarderingsgrondslagen. Voor een aantal posten worden de grondslagen voor resultaatbepaling hierna (nader) uiteengezet.

Directe beleggingsresultaten

Rente wordt ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarop deze betrekking heeft. Dividend wordt in de rekening van baten en lasten verwerkt op het moment van beschikbaarstelling.

Premies

Premies worden ten gunste van het resultaat gebracht in de periode waarin de daarmee samenhangende pensioenrechten worden opgebouwd. Premiekortingen en extra premies worden verwerkt in de periode waarin aan de voorwaarden volgens de uitvoeringsovereenkomst wordt voldaan. Dit is de periode waarin de premiekorting of extra premie onvoorwaardelijk is geworden.

Waardeoverdrachten

Waardeoverdrachten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw met betrekking tot ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen wordt toegerekend aan de periode waarin de opbouw van de pensioenrechten plaatsvindt. De verplichtingen met betrekking tot invaliditeitspensioen worden opgenomen in de periode waarin deze ontstaan. De toekomstige premievrije pensioenopbouw van arbeidsongeschikte deelnemers wordt ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarin de arbeidsongeschiktheid ontstaat.

Indexering

De toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van indexering wordt in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarin het bestuursbesluit wordt genomen.

Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode. De rentetoevoeging wordt berekend over het gemiddelde van de stand van de voorziening primo periode en de stand van de voorziening ultimo periode, de laatste exclusief het effect van de indexering.

Wijziging rekenrente

Het effect van de verandering van de rekenrente op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Ottrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

De vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen wordt ten gunste van de rekening van baten en lasten gebracht in de periode waarin de lasten bij de berekening van de voorziening waren voorzien.

Pensioenrechten waardeoverdrachten

De met waardeoverdrachten samenhangende toevoeging en onttrekking aan de voorziening pensioenverplichtingen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen op het moment van overdracht van de pensioenverplichtingen.

Wijziging actuariële grondslagen

Het effect van wijzigingen in de actuariële grondslagen op de voorziening pensioenverplichtingen wordt ultimo verslagperiode in de rekening van baten en lasten opgenomen.

Pensioenuitkeringen

Pensioenuitkeringen worden in de rekening van baten en lasten opgenomen in de periode waarop zij betrekking hebben.

Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie in de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers is gelijk aan het saldo van ingelegde premies, ingehouden kosten, beleggingsresultaat, waardeoverdrachten en pensioenuitkeringen.

Kosten

Kosten worden ten laste van het resultaat gebracht in de periode waarop zij betrekking hebben.

Grondslagen voor het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. Dit houdt in dat alle ontvangsten en uitgaven ook als zodanig worden gepresenteerd. Onderscheid wordt gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

Kasstromen in vreemde valuta worden omgerekend tegen de koers op transactiedatum.

Onder liquide middelen worden verstaan banktegoeden die niet het karakter hebben van beleggingen.

Toelichting op de balans

(bedragen in miljoenen euro's)

Activa

1 Beleggingen risico pensioenfonds Beleggingsportefeuille

De totale beleggingsportefeuille voor risico pensioenfonds bedraagt EUR 10.225,9 miljoen (2022: EUR 9.688,1 miljoen) en is als volgt samengesteld:

	2023	2022
Vastgoed	1.792,2	1.928,8
Aandelen	3.045,7	2.989,9
Vastrentende waarden	5.159,9	4.589,6
Derivaten activa	411,1	365,4
Derivaten passiva	-183,0	-185,6
Totaal	10.225,9	9.688,1

De derivaten en vorderingen zijn aangepast in de vergelijkende cijfers 2022. Derivaten passiva zijn vermeerderd met EUR 74,8 miljoen en de vorderingen zijn vermeerderd met EUR 74,8 miljoen. Per saldo zijn de totale beleggingen niet veranderd. Dit betreft een verschuiving als gevolg van onderpand dat nu onder vorderingen in plaats van derivaten wordt gepresenteerd. Dit onderpand heeft betrekking op de interest rate swaps (rentederivaten) die collateralised-to-market in plaats van settled-to-market derivaten zijn.

Het verloopoverzicht van de belegde waarde per beleggingscategorie

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Totaal
2023					
Balanswaarde begin van het jaar	1.928,8	2.989,9	4.589,6	179,8	9.688,1
Aankopen	140,8	391,5	3.241,6	-	3.773,9
Verkopen	-152,2	-703,1	-2.963,2	-60,4	-3.878,9
Waardeveranderingen	-125,2	367,4	291,9	164,7	698,8
Mutatie opgelopen rente	-	-	-	-56,0	-56,0
Balanswaarde eind van het jaar	1.792,2	3.045,7	5.159,9	228,1	10.225,9
2022					
Balanswaarde begin van het jaar	2.179,1	3.507,2	5.453,0	152,5	11.291,8
Aankopen	276,8	218,8	1.337,0	-	1.832,6
Verkopen	-478,4	-470,9	-1.053,9	158,1	-1.845,1
Waardeveranderingen	-48,7	-265,2	-1.135,7	-129,9	-1.579,5
Mutatie deposito's en liquiditeiten	-	-	-10,8	-	-10,8
Mutatie opgelopen rente	-	-	-	-0,9	-0,9
Balanswaarde eind van het jaar	1.928,8	2.989,9	4.589,6	179,8	9.688,1

In de aan- en verkopen van vastrentende waarden zit een bedrag van EUR 1.708 miljoen aan depositos wat gerelateerd is aan liquiditeitenmanagement.

Marktwaaarde beleggingen voor risico pensioenfondsen

De marktwaaarde van de beleggingen wordt vastgesteld op basis van directe marktnoteringen, wordt afgeleid van directe marktnoteringen of wordt benaderd door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken.

Van directe marktnotering is sprake indien beleggingen worden verhandeld op één of meer actieve openbare markten. Hiertoe worden ook gerekend participaties in Blue Sky beleggingspools waarvan de beleggingen een directe marktnotering hebben.

Indien de waardering van beleggingen wordt afgeleid van directe marktnoteringen, worden de beleggingen gewaardeerd op basis van een model, waarbij alle inputvariabelen zijn gebaseerd op marktnoteringen. In geval van over-the-counter derivaten (valutatermijncontracten en interest rate swaps) en inflation swaps betreffen deze variabelen onder meer interbancaire rentecurves, swaprentes en valutakoersen.

Indien de marktwaaarde van beleggingen wordt vastgesteld door middel van waarderingssystemen en waarderingstechnieken, worden de inputvariabelen geschat door externe deskundigen in verband met het ontbreken van openbare marktgegevens. Tot deze categorie worden gerekend alle directe en indirecte beleggingen in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen, private equity fondsen en participaties in hypotheekfondsen.

De beleggingsportefeuille is als volgt ingedeeld naar de drie onderscheiden categorieën:

	Directe markt- notering	Af-geleide markt- notering	Waar- derings modellen en tech- nieken	Totaal
2023				
Vastgoed	282,3	-	1.509,9	1.792,2
Aandelen	2.553,6	-	492,1	3.045,7
Vastrentende waarden	4.040,0	-	1.119,9	5.159,9
Derivaten activa	-	411,1	-	411,1
Derivaten passiva	-	-183,0	-	-183,0
Totaal	6.875,9	228,1	3.121,9	10.225,9
2022				
Vastgoed	265,2	-	1.663,6	1.928,8
Aandelen	2.503,0	-	486,9	2.989,9
Vastrentende waarden	3.504,7	-	1.084,9	4.589,6
Derivaten activa	-	365,4	-	365,4
Derivaten passiva	-	-185,6	-	-185,6
Totaal	6.272,9	179,8	3.235,4	9.688,1

Belegde waarde in vastgoedbeleggingen

De volgende (onderliggende) belegging maakt meer dan 5% uit van de totale vastgoedportefeuille:

	2023	2022
MS Prime Property Fund	129,1	144,6
Lasalle Encore+	99,1	116,8
Prologis Europ. Logistics Fund	179,0	193,6
PGIM PRISA LP	111,5	126,9
CBRE Pan European Core Fund	170,0	186,1
RREEF America REIT II	102,6	124,1
Lion Industrial Trust	109,0	116,2
M&G Asia Property Fund	62,2	110,2

Blue Sky vastgoedfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de portefeuille uitgeleend. Voor dat deel hebben deze vastgoedfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven vastgoedaandelen bedraagt totaal EUR 11,1 miljoen (2022: EUR 3,3 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 11,7 miljoen (2022: EUR 3,5 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

Belegde waarde in aandelen

Het pensioenfonds heeft EUR nihil (2022: nihil) belegd in aandelen Air France-KLM.

Blue Sky aandelenfondsen waarin het pensioenfonds participeert, hebben een deel van de aandelen uitgeleend. Voor dat deel hebben de aandelenfondsen alleen het economisch eigendom. Het aandeel van het pensioenfonds in deze in bruikleen gegeven aandelen bedraagt totaal EUR 36,2 miljoen (2022: EUR 73,0 miljoen). Voor het risico van niet-teruglevering zijn staatsobligaties met ten minste een AA-rating verkregen tot een bedrag van EUR 37,8 miljoen (2022: EUR 76,1 miljoen). Deze zekerheden zijn niet in de balans opgenomen.

Belegde waarde in vastrentende waarden

	2023	2022
Participaties in obligatiefondsen	3.500,2	3.020,5
Participaties in hypotheekfondsen	1.119,9	1.084,9
Participaties in fondsen met onderhandse leningen	379,0	384,7
Participaties in geldmarktfondsen	159,0	97,5
Banktegoeden in rekening-courant	1,8	2,0
Totaal	5.159,9	4.589,6

Het pensioenfonds heeft eind 2023 € 56,7 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten. De verstrekte (staats) obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

De volgende onderliggende beleggingen van de Blue Sky obligatiefondsen maken meer dan 5% uit van de totale obligatieportefeuille:

	2023	2022
Staatsobligaties Duitsland	1.267,5	980,9
Staatsobligaties Frankrijk	622,5	513,5
AeAM DUTCH MORTGAGE FUND 2	648,5	638,5
Nederlands Hypotheken Fonds	398,9	386,6

Het pensioenfonds heeft niet belegd in obligaties KLM of obligaties Air France-KLM.

Belegde waarde in derivaten

Derivaten met een positieve marktwaarde zijn als een actiefpost in de balans opgenomen en derivaten met een negatieve marktwaarde zijn onder de verplichtingen opgenomen.

	2023	2022
Activa	411,1	365,4
Passiva	-183,0	-185,6
Per saldo	228,1	179,8

Het volgende overzicht geeft inzicht in de portefeuille derivaten per balansdatum:

2023

Type contract	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Valutaderivaten	3.387,4	8,8	38,4	-29,6
Interest rate swaps	1.394,4	-124,6	28,8	-153,4
Inflation swaps	1.158,3	343,9	343,9	-
Totaal	5.940,1	228,1	411,1	-183,0

2022

Type contract	Contract- omvang	Saldo waarde	Positieve waarde	Negatieve waarde
Valutaderivaten	760,9	-5,3	-	-5,3
Interest rate swaps	1.394,4	-179,5	6,7	-186,2
Inflation swaps	1.158,3	364,6	364,6	-
Totaal	3.313,6	179,8	371,3	-191,5

De contractwaarden van de derivaten geven een indicatie van de mate waarin van derivaten gebruik wordt gemaakt. Deze contractwaarden geven geen inzicht in het marktrisico aangezien dit mede afhankelijk is van het type contract, de onderliggende waarden en de mate waarin sprake is van risicoafdekking.

Het fonds gebruikt derivaten hoofdzakelijk om marktrisico's af te dekken. Een van de belangrijkste risico's voortvloeiend uit het gebruik van derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen.

Valutatermijncontracten zijn afgesloten met het doel om het valutarisico af te dekken, interest rate swaps verkleinen het rentemismatchrisico en inflation swaps dekken gedeeltelijk het toeslagrisico af, passend binnen het beleidskader van het pensioenfonds.

De valutatermijncontracten, interest rate swaps en de inflation swaps zijn niet-beursgenoteerde contracten. Alle derivaten zijn onderhandse contracten, gesloten met geselecteerde gerenommeerde tegenpartijen.

De valutatermijncontracten hebben een looptijd korter dan een jaar.

De portefeuille gekochte interest rate swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

	2023		2022	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	309,3	9,1	-	-
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	332,0	-5,2	-	-
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	753,1	-128,5	1.394,4	-181,4
Totaal	1.394,4	-124,6	1.394,4	-181,4

De portefeuille gekochte inflation swaps is als volgt samengesteld naar looptijden:

	2023		2022	
	Contract- omvang	Markt- waarde	Contract- omvang	Markt- waarde
Korter dan 10 jaar	321,0	67,2	321,0	71,2
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	502,0	140,2	502,0	147,8
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	335,3	136,5	335,3	145,6
Totaal	1.158,3	343,9	1.158,3	364,6

Het pensioenfonds heeft eind 2023 € 6,9 miljoen aan onderpand ontvangen in de vorm van liquiditeiten, waarvan € 1,6 miljoen als initial margin en € 306,8 miljoen (2022: € 327,5 miljoen) aan onderpand ontvangen in de vorm van (staats)obligaties als gevolg van positieve waardeontwikkeling van de derivaten. Het ontvangen onderpand staat niet ter vrije beschikking.

Het pensioenfonds heeft eind 2023 € 20,2 miljoen aan onderpand verstrekt in de vorm van liquiditeiten, dit betreft initial margin. Het pensioenfonds heeft eind 2023 € 56,7 miljoen (2022: € 58,7 miljoen) aan onderpand verstrekt in de vorm van (staats) obligaties als gevolg van negatieve waardeontwikkeling van derivaten. De verstrekte (staats) obligaties zijn verantwoord onder de vastrentende waarden.

2 Beleggingen voor risico deelnemers

De beleggingen voor risico deelnemers bedragen totaal EUR 175,4 miljoen (2022: EUR 136,0 miljoen):

De overige beleggingen betreffen voor het grootste deel de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd.

	2023	2022
Vastgoed	17,7	13,6
Aandelen	70,9	56,6
Vastrentende waarden	81,9	63,4
Overig	4,9	2,4

	2023	2022
Totaal	175,4	136,0

De beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden bestaan geheel uit participaties in beleggingsinstellingen (Blue Sky beleggingsfondsen). De overige beleggingen betreffen voor het grootste deel de ingelegde premies van de maand december, die begin volgend jaar zijn belegd.

De mutaties in de portefeuilles vastgoed, aandelen en vastrentende waarden zijn als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Totaal
2023				
Balanswaarde begin van het jaar	13,6	56,6	63,4	133,6
Aankopen	17,6	9,7	18,6	45,9
Verkopen	-14,8	-4,7	-5,9	-25,4
Waardeveranderingen	1,3	9,3	5,8	16,4
Balanswaarde eind van het jaar	17,7	70,9	81,9	170,5
2022				
Balanswaarde begin van het jaar	13,8	58,1	62,3	134,2
Aankopen	4,4	8,5	16,3	29,2
Verkopen	-1,4	-3,8	-3,3	-8,5
Waardeveranderingen	-3,2	-6,2	-11,9	-21,3
Balanswaarde eind van het jaar	13,6	56,6	63,4	133,6

3 Deelnemingen

Onder deelnemingen zijn opgenomen het 33,3% belang in Blue Sky Group Holding B.V. en het 100% belang in Eagle Fund Beheer B.V. Beide vennootschappen zijn statutair gevestigd in Amstelveen.

	2023	2022
Blue Sky Group Holding B.V.	7,1	6,9
Eagle Fund Beheer B.V.	-	1,5
Totaal	7,1	8,4

De mutaties zijn als volgt:

	2023	2022
Balanswaarde begin van het jaar	8,4	7,8
Kapitaalstorting	-	0,6
Resultaat correctie 2021	-	0,2
Uitkering Eagle Fund Beheer B.V.	-1,5	-
Resultaat	0,2	-0,2
Balanswaarde eind van het jaar	7,1	8,4

In 2023 heeft Eagle Fund Beheer B.V. een bedrag van EUR 1,5 miljoen uitgekeerd vooruitlopend op de liquidatie welke naar verwachting in 2024 zal plaatsvinden.

4 Vorderingen en overlopende activa

	2023	2022
Werkgever	6,4	2,8
Onderpand	18,6	74,8
Bronbelastingen	3,5	3,5
Overige vorderingen en overlopende activa	0,7	0,6
Totaal	29,2	81,7

De vorderingen hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

5 Liquide middelen

Liquide middelen worden onderscheiden van banktegoeden die het karakter hebben van beleggingen of direct beschikbaar zijn om te worden belegd. Deze posten zijn begrepen in vastrentende waarden.

	2023	2022
Banktegoeden in rekening-courant	4,2	6,7
Totaal	4,2	6,7

Het pensioenfonds heeft een ongebruikte kredietfaciliteit van EUR 150,0 miljoen (2022: EUR 150,0 miljoen) die ter vrije beschikking staat aan het fonds.

Passiva

6 Stichtingskapitaal en reserves

	Bestemmings- reserve	Overige reserves	Totaal
2023			
Stand begin van het jaar	41,4	3.856,8	3.898,2
Resultaat	2,8	-60,5	-57,7
Stand eind van het jaar	44,2	3.796,3	3.840,5
2022			
Stand begin van het jaar	60,5	3.338,6	3.399,1
Resultaat	-19,1	518,2	499,1
Stand eind van het jaar	41,4	3.856,8	3.898,2

Het stichtingskapitaal bedraagt (ongewijzigd) EUR 45,38 en is gestort bij oprichting.

De mutaties in de bestemmingsreserves zijn als volgt:

	Toeslag- depot	Kosten- egalisatie- reserve	Egalisatie- reserve netto- pensioen	Totaal
2023				
Stand begin van het jaar	41,4	-	-	41,4
Resultaat	2,8	-	-	2,8
Stand eind van het jaar	44,2	-	-	44,2
2022				
Stand begin van het jaar	55,3	5,2	-	60,5
Resultaat	-13,9	-5,2	-	-19,1
Stand eind van het jaar	41,4	-	-	41,4

Van het resultaat over 2023 (EUR 57,7 miljoen negatief) is EUR 2,8 miljoen toegevoegd aan het toeslagdepot, EUR 0,0 miljoen onttrokken aan de kostenegalisatiereserve en EUR 60,5 miljoen ten laste gebracht van de overige reserves.

Rendementen die worden behaald uit de beleggingen van het toeslagdepot komen ten bate dan wel ten laste van deze bestemde reserve. Ultimo verslagjaar is hiervoor EUR 2,8 miljoen toegevoegd (2022: EUR 13,9 miljoen onttrokken) aan deze reserve.

De kostenegalisatiereserve is bestemd voor het egaliseren van lasten die vanaf 1 januari 2018 kunnen ontstaan als gevolg van verhogingen van de voorziening ter dekking van toekomstige uitvoeringskosten. Een eventueel positief saldo op administratie- en toekomstige uitvoeringskosten wordt gedoteerd. De reserve is gemaximeerd. Eind 2023 bedraagt het maximum EUR 31,2 miljoen (2022: EUR 31,4 miljoen). Bij herijking van de voorziening ter dekking van toekomstige uitvoeringskosten valt een verlaging van deze voorziening als gevolg van een daling van de verwachte kosten, rekening houdend met wettelijke vereisten, toe aan deze reserve. In deze situatie wordt de maximering van de kostenegalisatiereserve losgelaten.

Het overlijdensrisico met betrekking tot de nettopensioenregeling wordt intern herverzekerd bij de basispensioenregeling. De risicopremie voor de financiering van het nabestaandenpensioen en wezenpensioen wordt vanuit de resultaatbestemming toegevoegd aan de overige reserves. Bij overlijden van een deelnemer wordt de benodigde voorziening voor het nabestaandenpensioen en wezenpensioen vastgesteld, verhoogd met een opslag voor het vereist eigen vermogen. Dit bedrag wordt vanuit de resultaatbestemming ten laste van overige reserves gebracht en toegevoegd aan de algemene reserve voor de nettopensioenregeling. De algemene reserve nettopensioen geeft op deze wijze mede het effect van het cumulatieve resultaat op de risicoverzekering van de nettopensioenregeling op de vermogensbuffer voor de basispensioenregeling weer. De risicopremie wordt zodanig vastgesteld dat dit effect op langere termijn nihil is.

Daarnaast wordt een egalisatiereserve nettopensioen gevormd. Vanaf 1 januari 2018 wordt bij overlijden van de deelnemer het vrijvallende kapitaal eerst aangewend om het verzekerde nettonabestaandenpensioen en wezenpensioen uit de risicoverzekering aan te vullen tot het fiscaal maximum. Als er dan nog een kapitaal resteert dan wordt dit aan de egalisatiereserve nettopensioen toegevoegd. Daarnaast wordt aan deze reserve jaarlijks toegevoegd de vrijval van de voorziening voor ingegaan nettopensioen als gevolg van overlijden van de nabestaande en/of wees. Aan de egalisatiereserve worden onttrokken de voorziening benodigd voor toekenning van wezenpensioen voor de deelnemer van wie geen nabestaande is aangemeld bij het pensioenfonds, inclusief het daarvoor benodigde vereiste eigen vermogen, en de toevoeging aan de voorziening voor ingegaan nettopensioenen in verband met het langlevensrisico. Het saldo van de egalisatiereserve nettopensioen kan negatief worden. Dit betekent dat sprake is van herverzekering bij de basispensioenregeling. Het bestuur besluit over aanwending van een positief saldo van de reserve. Het saldo van de egalisatiereserve bedraagt EUR 0,1 miljoen positief (2022: nihil).

Indien wettelijk toegestaan kan het pensioenfonds in overleg met de arbeidsvoorwaardelijke partijen uit het eigen vermogen (overige reserves) de pensioenen verhogen ter compensatie van maatregelen die zijn bedoeld om de gevolgen van de vergrijzing op te vangen, waaronder mede een eventuele aantasting van de AOW. Na aanwending van het eigen vermogen voor dit specifieke doel zal het hiervoor bedoelde maximaal beschikbare bedrag met een gelijk bedrag worden verminderd en zal het hiervoor genoemde maximale percentage van de voorziening pensioenverplichtingen worden aangepast. Bij samenloop van het recht op AOW-hiaatcompensatie met een AOW-uitkering en verlaagde belasting- en premieheffing, vindt er een verrekening plaats ter grootte van de AOW-hiaatcompensatie. De AOW-datum tot en met 2028 is vastgesteld en leidt jaarlijks bij wettelijke vaststelling van de AOW-datum tot een verrekening.

De voorziening is in 2023 verlaagd met een bedrag van EUR 1,6 miljoen (2022: 1,2 miljoen). Dit bedrag wordt toegevoegd aan het maximaal beschikbare bedrag. Het maximale percentage bedraagt vanaf 2023 6,293% (2022: 6,268%).

De vermogenspositie wordt toegelicht in de paragraaf risicobeheer.

7 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

	2023	2022
Contante waarde nominale pensioenrechten	5.953,1	5.415,6
Ingebouwde inflatiedekking	263,9	274,7
Pensioenuitkeringen basispensioenregeling	6.217,0	5.690,3
Pensioenuitkeringen nettopensioenregeling	2,0	1,7
Totaal pensioenuitkeringen	6.219,0	5.692,0
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)	102,5	92,7
Totaal	6.321,5	5.784,7

De voorziening pensioenverplichtingen is als volgt samengesteld per categorie deelnemers:

	2023	2022
Actieve deelnemers	2.560,5	2.407,8
Arbeidsongeschikte deelnemers		
· Opgebouwde pensioenrechten	103,9	87,2
· Toekomstige premievrije opbouw pensioenrechten	13,9	12,7
Gewezen deelnemers	53,1	50,4
Ingegaan ouderdomspensioen	3.087,2	2.757,3
Ingegaan nabestaandenpensioen	313,2	299,2
Ingegaan wezenpensioen	4,5	4,3
Ingegaan invaliditeitspensioen	82,7	73,1
Totaal pensioenuitkeringen	6.219,0	5.692,0
Pensioenuitvoeringskosten (excassokosten)	102,5	92,7
Totaal	6.321,5	5.784,7

De voorziening pensioenverplichtingen (exclusief excassokosten) kan als volgt verder worden gespecificeerd per beroepsgroep:

	2023		2022	
	Aantal	Bedrag	Aantal	Bedrag
Actieve deelnemers				
Vliegers	3.228	2.560,5	3.118	2.407,8
Totaal	3.228	2.560,5	3.118	2.407,8
Arbeidsongeschikte deelnemers				

		2023		2022
Vliegers	79	200,5	74	173,0
Totaal	79	200,5	74	173,0
Gewezen deelnemers				
Vliegers	84	47,9	80	45,8
Boordwerktuigkundigen	3	5,2	3	4,6
Totaal	87	53,1	83	50,4
Pensioengerechtigden ouderdomspensioen, nabestaandenpensioen en wezenpensioen				
Vliegers	1.709	2.967,6	1.674	2.636,3
Boordwerktuigkundigen	229	193,8	246	187,5
Pursers	393	242,0	416	235,0
Radiotelegrafisten	24	1,5	32	2,0
Totaal	2.355	3.404,9	2.368	3.060,8

De waarde van de voorziening pensioenverplichtingen naar resterende looptijd is als volgt:

	2023	2022
Korter dan 1 jaar	267,1	250,8
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	1.033,1	943,5
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	1.191,7	1.063,1
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.832,3	1.632,0
Vanaf 20 jaar tot 30 jaar	1.174,4	1.084,8
Vanaf 30 jaar tot 40 jaar	587,1	573,4
Langer dan 40 jaar	235,8	237,1
Totaal	6.321,5	5.784,7

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2023	2022
Stand begin van het jaar	5.784,7	7.974,7
Pensioenopbouw actieve deelnemers	73,8	94,8
Opslag pensioenuitvoeringskosten	2,7	3,3
Inkomende waardeoverdrachten	1,0	6,6
Uitgaande waardeoverdrachten	-	-0,1
Rentetoevoeging	186,2	-38,5
Wijziging rekenrente	208,1	-2.327,0
Indexering	353,2	207,9

	2023	2022
Vrijval ingebouwde inflatiedekking	-47,1	-66,7
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-239,1	-233,9
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-2,8	-2,1
Wijziging actuariële grondslagen	13,4	171,3
Actuariële resultaten	-11,0	-4,4
Overige mutaties	-1,6	-1,2
Stand eind van het jaar	6.321,5	5.784,7

De uitgaande waardeoverdrachten bedragen nihil (2022: EUR 56 duizend).

Uit de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo 2023 kan voor het pensioenfonds een gemiddelde afgeleide rekenrente van 2,4% worden afgeleid. Ultimo 2022 was de afgeleide rekenrente 2,6%.

8 Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling.

	2023	2022
Pensioenverplichtingen opbouwfase	158,1	123,7
Pensioenverplichtingen uitkeringsfase	17,3	12,3
Totaal	175,4	136,0

Het aantal actieve deelnemers aan de nettopensioenregeling is 1.843 (2022: 1.758). Het aantal gewezen deelnemers is 434 (2022: 416). Het aantal pensioengerechtigden is 177 (2022: 159).

De mutaties in de voorziening pensioenverplichtingen zijn als volgt:

	2023	2022
Stand begin van het jaar	136,0	136,0
Inleg premies	24,6	22,5
Uitgaande waardeoverdrachten	-0,5	-
Beleggingsresultaat	16,0	-23,5
Pensioenuitkeringen	-0,7	-0,5
Overige mutaties	-	1,5
Stand eind van het jaar	175,4	136,0

9 Schulden en overlopende passiva

	2023	2022
Waardeoverdrachten	0,1	0,1
Pensioenuitkeringen	0,5	0,5
Belastingen en premies sociale verzekeringen	7,1	7,0
Overige schulden en overlopende passiva beleggingen	96,7	94,4
Totaal	104,4	102,0

De overlopende schulden en overlopende beleggingen hebben voor een bedrag van EUR 93,1 miljoen (2022: EUR 93,1 miljoen) betrekking op repurchase agreements. De schulden hebben een resterende looptijd korter dan een jaar.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Niet in de balans opgenomen activa

Vanaf 1 januari 2017 dienen BSG Pension Management B.V. en BSG Asset Management B.V. over hun dienstverlening aan het pensioenfonds omzetbelasting te berekenen. De voordruk omzetbelasting op deze kosten kan niet worden teruggevorderd of verrekend. Dit geldt vanaf 1 januari 2017 ook voor de op andere kosten drukkende omzetbelasting. Het bestuur van het pensioenfonds is van mening dat omzetbelasting geen kostenpost mag zijn. Het pensioenfonds voert een pensioenregeling uit van KLM N.V., een onderneming die in beginsel omzetbelasting op bedrijfskosten kan verrekenen. Pensioenuitvoeringskosten zijn de facto bedrijfskosten van de onderneming. Het Europese Hof van Justitie heeft in de zogenoemde PPG-zaak bevestigd dat op kosten van pensioenuitvoering voor ondernemingen zoals KLM N.V. geen omzetbelasting mag drukken. Het pensioenfonds tracht door middel van een bezwaarprocedure de als voordruk in rekening gebrachte omzetbelasting terug te vorderen. De Belastingdienst is echter van mening dat geen recht op verrekening of teruggaaf van omzetbelasting bestaat. Het pensioenfonds voert de procedure na zorgvuldige voorbereiding en na overleg met de Belastingdienst. De uit de bezwaarprocedure voortvloeiende, niet in de balans opgenomen, vordering omzetbelasting bedraagt EUR 3,6 miljoen (2022: EUR 2,9 miljoen).

Investerings- en stortingsverplichtingen

	2023	2022	Maximale looptijd
Vastgoed	69,3	104,0	2 jaar
Private equity	117,9	146,2	8 jaar
Totaal	187,2	250,2	

Risicobeheer

In het bestuursverslag worden de belangrijke risico's die het pensioenfonds loopt besproken en wordt ingegaan op het beleid dat wordt gevoerd om deze risico's te beheersen. In deze paragraaf van de jaarrekening worden voornamelijk de financiële risico's beschreven en gekwantificeerd.

De totale beleggingsportefeuille op basis van doorkijk bedraagt EUR 10.153,1 miljoen (2022: EUR 9.672,7 miljoen) en is volgt samengesteld.

	2023	2022
Vastgoed	1.966,3	1.989,0
Aandelen	2.941,3	2.887,7
Vastrentende waarden	5.207,1	4.589,0
Derivaten activa	413,6	372,7
Derivaten passiva	-185,5	-192,8
Overige	-116,9	40,5
Totaal exclusief vorderingen en schulden	10.225,9	9.686,1
Vorderingen	23,7	80,1
Schulden	-96,5	-93,5
Totaal	10.153,1	9.672,7

Het belangrijkste risico van het pensioenfonds is het solvabiliteitsrisico. Dit is het risico dat het fonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. De solvabiliteit wordt gemeten aan de hand van het verschil tussen het aanwezig eigen vermogen en het vereist eigen vermogen. Daarnaast wordt de dekkingsgraad als solvabiliteitsratio gehanteerd.

Het vereist eigen vermogen wordt in beginsel berekend op basis van een scenarioanalyse zoals gebruikt in de standaardmethode voor de solvabiliteitstoets van DNB. Het standaardmodel is aangevuld met een intern model voor financiële instrumenten die niet goed passen in het standaardmodel.

Het surplus van het aanwezig eigen vermogen ten opzichte van het vereist eigen vermogen bedraagt EUR 2.434,3 miljoen (2022: EUR 2.600,4 miljoen):

Vereiste buffers	2023	2022
· Rentemismatchrisico	251,5	247,7
· Vastgoedrisico en aandelenrisico	990,0	906,2
· Valutarisico	175,2	203,2
· Commodityrisico	-	-
· Kredietrisico	341,4	300,9
· Verzekeringstechnisch risico	241,2	225,8
· Liquiditeitsrisico	-	-
· Concentratierisico	-	-
· Operationeel risico	-	-
· Actief risico	18,2	34,6
Totaal	2.017,5	1.918,4
Diversificatie van risico's	-655,5	-662,0
Totaal vereist eigen vermogen	1.362,0	1.256,4
Aanwezig eigen vermogen	3.796,3	3.856,8
Surplus	2.434,3	2.600,4

Het aanwezig eigen vermogen ten behoeve van de solvabiliteitstoets van DNB is als volgt berekend:

	2023	2022
Totaal stichtingskapitaal en reserves	3.840,5	3.898,2
Af: bestemmingsreserve toeslagdepot en kostenegalisatiereserve	-44,2	-41,4
Aanwezig eigen vermogen FTK	3.796,3	3.856,8

Het vereist eigen vermogen van EUR 1.362,0 miljoen (2022: EUR 1.256,4 miljoen) is gebaseerd op de strategische beleggingsportefeuille ultimo verslagjaar (zonder doorkijk). De hiermee overeenkomende nominale dekkingsgraad bedraagt 121,0% (2022: 121,2%). De actuele nominale dekkingsgraad bedraagt 158,4% (2022: 165,1%). De nominale dekkingsgraad is de verhouding tussen de nettoactiva en de totale pensioenverplichtingen (risico pensioenfonds en risico deelnemers).

Het vereist eigen vermogen, berekend op basis van de feitelijke beleggingsportefeuille, bedraagt EUR 1.357,8 miljoen (2022: EUR 1.436,7 miljoen). De hiermee overeenkomende dekkingsgraad bedraagt 120,9% (2022: 124,3%). Het surplus op basis van de feitelijke portefeuille bedraagt EUR 2.438,5 miljoen (2022: EUR 2.420,1 miljoen).

Het minimaal vereist eigen vermogen bedraagt EUR 271,7 miljoen (2022: EUR 247,8 miljoen). Dit komt overeen met een nominale dekkingsgraad van 104,2% (2022: 104,2%).

De beleidsdekkingsgraad bedraagt 169,4% (2022: 160,0%). De beleidsdekkingsgraad is de (voortschrijdend) gemiddelde nominale dekkingsgraad van de laatste 12 maanden.

De beleidsdekkingsgraad is bepalend voor:

- de toetsing aan het (strategisch) vereist eigen vermogen;

- het toepassen van eventuele kortingen;
- het indexeringsbeleid.

Op basis van de toetsing van de beleidsdekkingsgraad aan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad wordt vastgesteld of het pensioenfonds in een tekortsituatie verkeert en een herstelplan moet indienen bij DNB. Het pensioenfonds heeft per eind 2023 geen reservetekort.

De beleidsdekkingsgraad is 48,4 procentpunten hoger (2022: 38,8 procentpunten hoger) dan de met het (strategisch) vereist vermogen overeenkomende dekkingsgraad.

Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De als basis voor de reële rentecurve gehanteerde nominale rentecurve is daarmee gelijk aan de rentetermijnstructuur DNB. De geschatte inflatiecomponent (break-even inflatie) wordt herleid uit de Europese inflatieswapcurve. De geschatte inflatiecomponent wordt verhoogd met een verondersteld verschil tussen looninflatie en prijsinflatie van 0,4 procentpunt (2022: 0,4 procentpunt).

De reële dekkingsgraad bedraagt 104,6% (2022: 103,7%) en is gebaseerd op een afgeleide reële rekenrente van (negatief) 0,5% (2022: negatief 0,5%).

De ontwikkeling van de reële dekkingsgraad kan als volgt worden geanalyseerd:

	2023	2022
Reële dekkingsgraad begin van het jaar	103,7%	92,3%
Premies	-1,0%	-0,6%
Pensioenuitkeringen	0,1%	-0,2%
Indexering pensioenrechten	-1,2%	0,9%
Wijziging rekenrente rentedeel	-2,3%	53,1%
Wijziging rekenrente inflatiedeel	3,0%	-8,6%
Resultaat beleggingen en verplichtingen	3,2%	-12,3%
Wijziging actuariële grondslagen	-0,5%	-3,3%
Overige oorzaken	-0,4%	-17,6%
Reële dekkingsgraad eind van het jaar	104,6%	103,7%

De reële dekkingsgraad geeft een indicatie van het vermogen van het pensioenfonds om in de toekomst de pensioenuitkeringen te verhogen (indexeren) ter compensatie van de inflatie.

De wettelijke reële dekkingsgraad van het pensioenfonds bedraagt 134,5% (2022: 130,4%). De wettelijke reële dekkingsgraad zoals bedoeld in artikel 133b Pensioenwet is gelijk aan de actuele beleidsdekkingsgraad gedeeld door de beleidsdekkingsgraad die ingevolge artikel 137 lid 2b Pensioenwet is vereist voor voorwaardelijke toeslagverlening (indexering) ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer, bedoeld in artikel 23a lid 1a en lid 2 Besluit financieel toetsingskader (FTK) pensioenfondsen. De aldus gedefinieerde wettelijke reële dekkingsgraad komt 29,9 procentpunten (2022: 26,7 procentpunten) hoger uit dan de hiervoor vermelde zuivere reële dekkingsgraad.

Het solvabiliteitsrisico wordt hierna toegelicht aan de hand van de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's. Met uitzondering van het operationele risico, worden deze risico's aangemerkt als financiële risico's.

Rentemismatchrisico

Rentemismatchrisico is het verschil in rentegevoeligheid tussen de portefeuille vastrentende waarden (voornamelijk obligaties) en de pensioenverplichtingen. De rentegevoeligheid van de verplichtingen is als gevolg van de langere looptijden hoger dan die van de portefeuille obligaties. Een daling van de marktrente leidt tot een stijging van de waarde van de pensioenverplichtingen, die slechts voor een deel wordt gecompenseerd door een stijging van de waarde van de portefeuille obligaties.

Door afdekking van het rentemismatchrisico is de vermogenspositie van het pensioenfonds minder gevoelig voor de ontwikkeling van de marktrente. Het rentemismatchrisico wordt voor een deel beperkt door belegging in obligaties met een relatief lange rentevaste periode. Het rentemismatchrisico wordt verder afgedekt door middel van interest rate swaps en inflatieswaps.

Het volgende overzicht van de looptijden van de portefeuille vastrentende waarden (nagenoeg alleen obligaties), de technische voorziening en de portefeuille interest rate swaps en inflatieswaps geeft op hoofdlijnen inzicht in het rentemismatchrisico:

	Vast- rentende waarden	Technische voorziening	Positie voor rente- en inflatie- derivaten	Interest rate swaps	Inflatie swaps	Netto positie
2023						
Korter dan 1 jaar	715,8	-267,1	448,7	-	-	448,7
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	739,1	-1.033,1	-294,0	-	-	-294,0
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	955,2	-1.191,7	-236,5	9,0	67,2	-160,3
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.379,0	-1.832,3	-453,3	-5,1	140,2	-318,2
Langer dan 20 jaar	1.329,9	-1.997,3	-667,4	-128,5	136,5	-659,4
Totaal	5.119,0	-6.321,5	-1.202,5	-124,6	343,9	-983,2
2022						
Korter dan 1 jaar	653,7	-250,8	402,9	-	-	402,9
Vanaf 1 jaar tot 5 jaar	859,0	-943,5	-84,5	-	-	-84,5
Vanaf 5 jaar tot 10 jaar	657,9	-1.063,1	-405,2	-	71,2	-334,0
Vanaf 10 jaar tot 20 jaar	1.299,0	-1.632,0	-333,0	-	147,7	-185,3
Langer dan 20 jaar	1.078,2	-1.895,3	-817,1	-96,6	145,5	-768,2
Totaal	4.547,8	-5.784,7	-1.236,9	-96,6	364,4	-969,1

De vastrentende waarden zijn in 2023, evenals in 2022, exclusief het toeslagdepot van in totaal EUR 44,2 miljoen (2022: EUR 41,4 miljoen).

De rentegevoeligheid kan worden gemeten aan de hand van de modified duration. Dit is de met de contante waarde van rente en aflossing gewogen gemiddelde looptijd in jaren. De duration mismatch is het verschil tussen de duration van de pensioenverplichtingen en de naar omvang (ten opzichte van de pensioenverplichtingen) gewogen duration van de vastrentende waarden.

De modified duration van de portefeuille vastrentende waarden, de portefeuille interest rate swaps en inflatieswaps, de pensioenverplichtingen en de duration mismatch zijn als volgt:

	2023	2022
Vastrentende waarden (op basis van marktrente)	12	11
Interest rate swaps (op basis van marktrente)	16	17
Inflatie swaps (op basis van marktrente)	18	20
Pensioenverplichtingen (op basis van rentetermijnstructuur DNB)	15	16
Mismatch bij renteschok van 0,01%	5	5
Mismatch bij renteschok van 1,0%	6	6

Bij de berekening van de modified duration van de vastrentende waarden worden high yield bonds en emerging market debt buiten beschouwing gelaten.

De effectiviteit van de afdekking bedraagt ultimo 2023 ongeveer 70% (2022: ongeveer 68%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de toepassing van de UFR-methode voor de discontering van de pensioenverplichtingen een positief effect heeft op dit percentage. Bij hantering van de marktrente voor zowel de obligaties als de pensioenverplichtingen bedraagt de effectiviteit van de afdekking ultimo 2023 ongeveer 70% (2022: ongeveer 52%).

Als de marktrente met 1,0 procentpunt stijgt, daalt de waarde van de vastrentende waarden ongeveer met de modified duration als percentage. Een stijging van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een stijging van de gemiddelde rekenrente (rentetermijnstructuur DNB) ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 procentpunt. Daardoor daalt de waarde van de pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 maal de modified duration als percentage.

Een daling van de marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een daling van de gemiddelde rekenrente ten behoeve van de bepaling van de pensioenverplichtingen met eveneens ongeveer 1,0 procentpunt. Daardoor stijgt de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen met ongeveer 1,0 maal de modified duration als percentage.

Bij een rentestijging daalt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de voorziening pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verbetert. Bij een rentedaling stijgt de waarde van de beleggingen minder dan de waarde van de pensioenverplichtingen, waardoor de dekkingsgraad verslechtert.

Het effect van een daling van de rekenrente volgens de rentetermijnstructuur van DNB met 1,0 procentpunt op de nominale dekkingsgraad is een verslechtering met ongeveer 14 procentpunten (2022: ongeveer 14 procentpunten). Het effect van een stijging van deze rekenrente met 1,0 procentpunt is een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2022: ongeveer 15 procentpunten).

Een daling van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verslechtering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 14 procentpunten (2022: ongeveer 16 procentpunten). Een

stijging van de nominale marktrente met 1,0 procentpunt resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 15 procentpunten (2022: ongeveer 17 procentpunten).

Hiervoor is ervan uitgegaan dat de marktrente voor alle looptijden in gelijke mate stijgt of daalt. Er kan echter sprake zijn van verschillen in de rentebeweging voor verschillende looptijden. De lange rente kan bijvoorbeeld sterker stijgen of dalen dan de korte rente. Veranderingen in de rentecurve worden niet gemeten aan de hand van de modified duration, maar hebben wel invloed op de rentemismatch.

Vastgoedrisico en aandelenrisico

Vastgoedrisico is het risico dat de waarde van vastgoed en vastgoedaandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastgoed. De portefeuille vastgoed maakt ongeveer 19% (2022: ongeveer 21%) uit van de totale beleggingen.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerd vastgoed van 30% en niet-beursgenoteerd vastgoed gecorrigeerd voor leverage van 20%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale vastgoedbeleggingen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 7 procentpunten (2022: ongeveer 7 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van deze beleggingen daarentegen resulteert in een verbetering van de dekkingsgraad met ongeveer 7 procentpunten (2022: ongeveer 7 procentpunten).

Aandelenrisico is het risico dat de waarde van aandelen verandert als gevolg van veranderingen in de desbetreffende marktprijzen. Informatie over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost aandelen. De aandelenportefeuille maakt ongeveer 29% (2022: ongeveer 30%) uit van de totale beleggingsportefeuille.

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van beursgenoteerde aandelen ontwikkelde markten van 30%, beursgenoteerde aandelen opkomende markten van 40% en niet-beursgenoteerde aandelen (private equity) van eveneens 40%. Een hiermee overeenkomende waardedaling van de totale portefeuille aandelen resulteert in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 13 procentpunten (2022: ongeveer 17 procentpunten). Een hiermee overeenkomende waardestijging van de aandelenportefeuille resulteert in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 13 procentpunten (2022: ongeveer 17 procentpunten).

De samenstelling van de (onderliggende) portefeuille vastgoed per sector is als volgt:

	2023	2022
Kantoren	326,6	367,4
Participaties in vastgoedmaatschappijen	358,8	327,3
Winkels	195,5	202,2
Woningen	372,2	368,0
Overige	713,2	724,1
Totaal	1.966,3	1.989,0

De samenstelling van de vastgoedportefeuille naar regio is als volgt:

	2023	2022
Azie ex Japan	3,6	4,1
Europa EU	1.634,1	1.681,8
Europa niet-EU	18,5	16,2
Midden- en Zuid-Amerika	1,2	1,3
Noord-Amerika	223,3	207,9
Overig	3,0	2,6
Pacific	82,6	75,1
Totaal	1.966,3	1.989,0

De aandelenportefeuille kan als volgt worden gespecificeerd per sector:

	2023	2022
Basismaterialen	82,2	108,1
Communicatie diensten	199,8	166,9
Cyclische consumptiegoederen	263,3	270,9
Defensieve consumptiegoederen	194,8	218,8
Energie	70,7	88,6
Financiële dienstverlening	429,4	414,7
Gezondheidszorg	314,2	330,2
Industrie	245,3	274,9
Nutsbedrijven	76,2	87,6
Overig	498,2	488,7
Technologie	567,2	438,3
Totaal	2.941,3	2.887,7

De samenstelling van de aandelenportefeuille naar regio is als volgt:

	2023	2022
Azie ex Japan	361,1	324,2
Europa EU	287,0	316,5
Europa niet-EU	188,8	188,9
Midden- en Zuid-Amerika	52,8	52,6
Noord-Amerika	1.776,6	1.678,4
Overig	46,7	50,9
Pacific	228,3	276,2
Totaal	2.941,3	2.887,7

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat de waarde van beleggingen verandert als gevolg van veranderingen in valutakoersen. De valutaverdeling van de beleggingen in vastgoed, aandelen en vastrentende waarden (uitgedrukt in euro's) vóór en na afdekking van het valutarisico is als volgt:

	Vastgoed	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overig	Totaal	Valuta- afdekking	Netto positie
2023								
Euro	708,0	221,4	3.881,4	3.659,2	-119,6	8.350,4	3.440,4	11.790,8
Amerikaanse dollar	740,9	1.784,7	1.349,4	-3.030,8	-1,3	842,9	-3.031,0	-2.188,1
Canadese dollar	7,7	77,8	-	0,2	-	85,7	-	85,7
Australische dollar	163,8	38,0	-7,7	-147,8	0,8	47,1	-147,8	-100,7
Japanse yen	143,5	153,3	-28,4	-203,4	1,4	66,4	-203,4	-137,0
Britse pond	56,0	95,6	35,2	-41,0	-0,4	145,4	-	145,4
Zwitserse frank	4,5	62,9	-	-0,1	0,2	67,5	-40,6	26,9
Zweedse kroon	20,9	19,6	-	-	-	40,5	-	40,5
Overige valuta's	121,0	488,0	-22,8	-8,2	2,0	580,0	-8,1	571,9
Totaal	1.966,3	2.941,3	5.207,1	228,1	-116,9	10.225,9	9,5	10.235,4
2022								
Euro	823,1	237,2	3.224,9	898,8	29,0	5.213,0	716,3	5.929,3
Amerikaanse dollar	792,7	1.707,2	1.331,0	-684,4	7,3	3.153,8	-684,9	2.468,9
Canadese dollar	8,1	73,5	-	-0,7	1,0	81,9	-	81,9
Australische dollar	170,8	47,4	-	-0,4	0,4	218,2	-0,3	217,9
Japanse yen	83,2	191,8	-	-	0,2	275,2	-	275,2
Britse pond	52,9	93,3	33,1	-33,3	0,7	146,7	-32,8	113,9
Zwitserse frank	4,6	54,8	-	-0,1	0,2	59,5	-	59,5
Zweedse kroon	15,1	24,6	-	-	0,1	39,8	-	39,8
Overige valuta's	38,5	457,9	-	-	1,6	498,0	0,1	498,1
Totaal	1.989,0	2.887,7	4.589,0	179,9	40,5	9.686,1	-1,6	9.684,5

In de solvabiliteitstoets van DNB wordt uitgegaan van een waardeschok van de na afdekking resterende positie in vreemde valuta's van ontwikkelde markten ten opzichte van de euro van 20%. De positie in vreemde valuta's van opkomende markten wordt geschokt met 35%. Hiermee overeenkomende dalingen van de valutakoersen ten opzichte van de euro resulteren in een daling van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2022: ongeveer 18 procentpunten). Hiermee overeenkomende stijgingen van de valutakoersen resulteren in een verbetering van de nominale dekkingsgraad met ongeveer 6 procentpunten (2022: ongeveer 18 procentpunten).

Commodityrisico

Commodityrisico is het risico dat de waarde van commoditybeleggingen verandert als gevolg van veranderingen in de marktprijzen van desbetreffende (onderliggende) grondstoffen. Het fonds belegt niet in commodities of commodityderivaten, zodat geen sprake is van commodityrisico.

Kredietrisico

Kredietrisico is het risico dat tegenpartijen hun contractuele verplichtingen aan het pensioenfonds of de beleggingsfondsen waarin het pensioenfonds participeert niet nakomen. Informatie over de kredietwaardigheid van de portefeuille op basis van credit ratings en over de spreiding van de portefeuille naar sector en regio is opgenomen in de toelichting op de balanspost vastrentende waarden. Ongeveer 26% (2022: ongeveer 26%) van de totale portefeuille heeft de hoogste rating AAA en ongeveer 27% (2022: ongeveer 36%) van de portefeuille heeft de AA-rating. In de toelichting op de derivatenposities is informatie over de daarvoor verkregen zekerheden vermeld.

De kredietwaardigheid van de portefeuille kan als volgt worden weergegeven:

	2023	2022
AAA-rating	1.311,6	1.596,1
AA-rating	1.396,3	1.228,5
A-rating	166,5	205,3
BBB-rating	447,3	376,2
Lagere rating dan BBB	793,6	837,6
Geen rating	18,6	15,1
Niet gespecificeerd	1.073,2	330,2
Totaal	5.207,1	4.589,0

De onderliggende hypothecaire leningen hebben geen officiële rating. In woninghypotheken wordt belegd door middel van participaties in een viertal beleggingsfondsen. Deze beleggingsfondsen hebben evenmin een officiële rating. Op basis van een intern model van de beheerders van de beleggingsfondsen is de indicatieve rating AA en AAA met een waarde van EUR 739,4 miljoen en EUR 468,1 miljoen.

	2023	2022
Azie ex Japan	140,7	101,1
Europa EU	3.813,8	3.146,8
Europa niet-EU	150,5	180,7
Midden- en Zuid-Amerika	321,4	214,7
Noord-Amerika	669,4	646,6
Overig	117,0	267,1
Pacific	-5,7	32,0
Totaal	5.207,1	4.589,0

Verzekeringstechnisch risico

Het belangrijkste verzekeringstechnisch risico is het langlevensrisico. Dit is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de premie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Door toepassing van de AG-prognosetafels 2022 met correcties voor ervaringssterfte wordt rekening gehouden met een toekomstige verbetering van de levensverwachting.

Dit neemt niet weg dat een grote mate van onzekerheid bestaat met betrekking tot de toekomstige ontwikkeling van de levensverwachting.

Een ander verzekeringstechnisch risico is het kortlevenrisico. Dit is het risico dat (gewezen) deelnemers en/of pensioengerechtigden eerder overlijden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie en de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen. Dit is met andere woorden het risico dat de hiervoor ontvangen risicopremie en de hiervoor opgenomen technische voorziening onvoldoende zijn om de toekomstige uitkeringen nabestaandenpensioen en wezenpensioen te dekken. De hiervoor in de premie begrepen risicopremie en de hiervoor gevormde technische voorziening worden vastgesteld op basis van de actuele AG prognosetafels met correcties voor ervaringssterfte.

Ten slotte wordt het arbeidsongeschiktheidsrisico onderscheiden. Dit is het risico dat meer deelnemers arbeidsongeschikt worden dan gemiddeld verondersteld bij de vaststelling van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid, met andere woorden dat de toekomstige premievrije pensioenopbouw en het toekomstige invaliditeitspensioen hoger zijn dan de hiervoor ontvangen risicopremie.

Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat onvoldoende liquide middelen beschikbaar zijn om op korte termijn aan de verplichtingen (voornamelijk de pensioenuitkeringen) te kunnen voldoen. Dit risico is onder normale omstandigheden nagenoeg afwezig, omdat de pensioenuitkeringen voor een belangrijk deel kunnen worden voldaan uit de ontvangen premies en directe beleggingsresultaten en bovendien verreweg het grootste deel van de beleggingsportefeuille bestaat uit liquide vermogenstitels. Dit neemt niet weg dat ingenomen derivatenposities kunnen leiden tot de contractuele verplichting tot bijstorting.

Feitelijk is het liquiditeitsrisico geen onderdeel van het solvabiliteitsrisico, namelijk het risico dat het pensioenfonds op lange termijn de pensioenverplichtingen niet kan nakomen. Wel is het zo dat een gedwongen verkoop op korte termijn van illiquide beleggingen veelal een ongunstige prijs tot gevolg heeft, waardoor op de verkoop verlies wordt geleden.

Het totaal van de illiquide beleggingen maakt ongeveer 31% (2022: ongeveer 34%) uit van de totale portefeuille beleggingen. Het liquiditeitsrisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Concentratierisico

Concentratierisico kan optreden als een goede spreiding van beleggingen of pensioenverplichtingen ontbreekt. In het standaardmodel van DNB voor de bepaling van het vereist eigen vermogen is het concentratierisico gelijkgesteld aan nihil. Het pensioenfonds voldoet aan deze veronderstelling van een voldoende gediversifieerde beleggingsportefeuille en een voldoende evenwichtige demografische opbouw van de populatie. In de toelichting op de balanspost vastrentende waarden zijn de posten die meer dan 5% uitmaken van de totale portefeuille vermeld. Franse en Duitse staatsleningen en twee hypotheekfondsen maken gezamenlijk ongeveer 60% (2022: ongeveer 53%) uit van de totale portefeuille vastrentende waarden. De actiefpost derivaten heeft volledig betrekking op vier (2022: vier) tegenpartijen. De totale marktwaarde van deze contracten komt overeen met ongeveer 8% (2022: ongeveer 8%) van de marktwaarde van de obligatieportefeuille. Voor de derivatenposities zijn in het algemeen voldoende zekerheden verkregen. Het concentratierisico wordt overeenkomstig het standaardmodel van DNB op nihil gesteld.

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico dat optreedt bij de uitvoering van de activiteiten als gevolg van niet afdoende of falende processen, menselijk gedrag en systemen bij de uitvoeringsorganisaties of als gevolg van externe gebeurtenissen. Het pensioenfonds besteedt de operationele activiteiten grotendeels uit aan

BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V. zodat het operationele risico voornamelijk bestaat uit het risico dat de met de BSG-organisatie gemaakte afspraken niet worden nagekomen. Over de beheersing van de processen wordt verantwoording afgelegd, waarbij jaarlijks een ISAE 3402 type II-rapportage wordt overgelegd. Op grond van de Pensioenwet mag het operationeel risico in de solvabiliteitstoets van DNB op nihil worden gesteld, mits geen sprake is van een verhoogd risico. In 2023 (en 2022) is aan deze voorwaarde voldaan.

Actief risico

Actief risico is het risico dat het rendement van een beleggingsportefeuille afwijkt van de voor deze beleggingsportefeuille gehanteerde benchmark. Op basis van een ALM-studie wordt een strategische beleggingsmix bepaald. Ter beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten wordt voor de afzonderlijke beleggingscategorieën binnen de totale beleggingsportefeuille een benchmark bepaald, die worden geaggregeerd op portefeuilleniveau. Door middel van zowel actief beheer van de onderscheiden afzonderlijke beleggingsportefeuilles per assetcategorie (selectie van individuele vermogenstitels) als actief beheer van de totale portefeuille (afwijking van de strategische mix) wordt actief risico aangegaan. Een belangrijke maatstaf voor het actief risico is de tracking error. Door middel van de tracking error wordt de afwijking van het rendement van een beleggingsportefeuille ten opzichte van een benchmarkportefeuille gemeten. De benchmarkportefeuille dient dus als referentiekader voor de beoordeling van de relatieve beleggingsresultaten. Een hogere tracking error impliceert een hogere mate van actief risico.

De tracking error van de totale portefeuille heeft zich gedurende 2023 rond 0,4% bewogen (2022: rond 0,3%), waarmee binnen de hiervoor gestelde limiet van 1,25% (2022: 1,25%) is gebleven. Het actief risico wordt op maandbasis gemonitord en bewaakt. In de solvabiliteitstoets van DNB wordt alleen rekening gehouden met het actieve risico in de aandelenportefeuille. Het effect hiervan op het vereist eigen vermogen bedraagt 0,0 procentpunt (2022: 0,0 procentpunt).

Naast de in de solvabiliteitstoets van DNB onderkende risico's wordt nog het indexeringsrisico onderscheiden.

Indexeringsrisico

De indexering heeft een voorwaardelijk karakter. Het bestuur van het pensioenfonds stelt jaarlijks de indexering vast met inachtneming van de financiële positie van het pensioenfonds. Voor de opgebouwde pensioenrechten tot 1 januari 2007 van alle (actieve en gewezen) deelnemers en pensioengerechtigden tot de leeftijd van 65 jaar geldt echter een onvoorwaardelijke jaarlijkse indexering gelijk aan de verandering van het loonindexcijfer tot maximaal 2,5%.

Indexering van de vanaf 1 januari 2007 opgebouwde pensioenen onder de basispensioenregeling is tot de verandering van het loonindexcijfer onvoorwaardelijk indien en voor zover deze indexering kan worden gefinancierd uit het bedrag van de vrijval van de voorziening pensioenverplichtingen die is bedoeld voor de financiering van de onvoorwaardelijke indexering van opgebouwde pensioenen tot 1 januari 2007 en deze onvoorwaardelijke indexering lager is dan 2,5%.

Indien de verandering van het loonindexcijfer uitkomt boven 2,5%, is voor het meerdere de indexering voorwaardelijk.

Indexeringsrisico is het risico op tegenvallend rendement op de beleggingen, ten opzichte van de ontwikkeling van marktrente, demografische ontwikkelingen en inflatieverwachtingen.

De reële dekkingsgraad geeft aan in welke mate de volledige geïndexeerde kasstromen worden gedekt door het aanwezig fondsvermogen. Deze definitie sluit nog niet aan op de wettelijke reële dekkingsgraad. In de verzamelbrief pensioenonderwerpen van 24 april 2019 van minister Koolmees is aangegeven dat de wettelijke definitie zal worden aangepast. Feitelijke toekenning van toeslagen gebeurt aan de

hand van de wettelijke toekomstbestendige inflatieregels. Voor het bepalen van de reële dekkingsgraad worden de pensioenverplichtingen contant gemaakt tegen de reële rente. De reële rente wordt berekend door de nominale rente te verminderen met de geschatte inflatiecomponent. De aldus berekende reële dekkingsgraad bedraagt 104,6% (2022: 103,7).

Toelichting op de rekening van baten en lasten

Baten en lasten pensioenactiviteiten

10 Premies

	2023	2022
Werkgeversdeel	29,1	61,8
Werknemersdeel	67,5	60,6
Reguliere premie basispensioenregeling	96,6	122,4
Extra premie werkgever basispensioenregeling/herijking kostenvoorz.	4,7	-
Totaal premie basispensioenregeling	101,3	122,4
Premie nettopensioenregeling	0,3	0,4
Totaal	101,6	122,8

De premie van de basispensioenregeling bedraagt EUR 101,3 (2022: EUR 122,4).

De premie nettopensioenregeling heeft betrekking op de risicoverzekering (het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum) als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige regeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

De feitelijke premie, exclusief de premie voor risico deelnemers (inleg beschikbare-premieregeling), bedraagt EUR 101,6 miljoen (2022: EUR 122,8 miljoen).

De kostendeekkende premie zoals bedoeld in artikel 128 lid 1 Pensioenwet, exclusief de premie voor risico deelnemers, bedraagt EUR 96,9 miljoen (2022: EUR 122,8 miljoen). De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:

	2023	2022
Pensioenopbouw (inclusief excassokosten)	59,3	82,3
Onvoorwaardelijke toekomstige indexering	-	-
Risicopremies overlijden en invaliditeit	17,2	15,8
Opslag voor pensioenuitvoeringskosten (exclusief excassokosten)	4,1	2,9
Solvabiliteitsopslag	16,3	21,8
Voorwaardelijke toekomstige indexering	-	-
Totaal	96,9	122,8

De kostendeekkende premie wordt berekend op basis van de door DNB vastgestelde en gepubliceerde rentetermijnstructuur ultimo vorig verslagjaar. De afgeleide gemiddelde marktrente voor de kostendeekkende premie bedraagt 2,3% (2022: 0,7%).

De feitelijke premie, inclusief de premie voor risico deelnemers van EUR 24,7 miljoen (2022: EUR 22,6 miljoen), bedraagt EUR 126,3 miljoen (2021: EUR 145,4 miljoen).

11 Premies voor risico deelnemers

De premies voor risico deelnemers hebben betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2023	2022
Totaal	24,7	22,6

12 Waardeoverdrachten voor risicopensioenfonds

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds.

	2023	2022
Inkomende waardeoverdrachten	0,8	6,5
Uitgaande waardeoverdrachten	-	-0,1
Saldo	0,8	6,4

13 Waardeoverdrachten voor risico deelnemers

Hieronder is opgenomen het saldo van inkomende bedragen uit hoofde van overgenomen pensioenverplichtingen en uitgaande bedragen uit hoofde van overgedragen pensioenverplichtingen voor risico deelnemers.

	2023	2022
Inkomende waardeoverdrachten	-	-
Uitgaande waardeoverdrachten	-0,5	-
Saldo	-0,5	-

14 Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuair berekende nominale waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen. De pensioenopbouw wordt berekend op basis van de rentetermijnstructuur DNB primo verslagjaar.

	2023	2022
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-73,8	-94,8
Toekomstige pensioenuitvoeringskosten	-2,7	-3,3
Totaal	-76,5	-98,1

15 Indexering

Onder indexering is opgenomen het verschil tussen de toegekende indexering en de vrijval van de ingebouwde inflatiedekking.

	2023	2022
Indexering pensioenrechten	-353,2	-207,9
Vrijval ingebouwde inflatiedekking	47,1	66,7
Saldo	-306,1	-141,2

Pensioenrechten waarop de maximale onvoorwaardelijke indexering van 2,5% (ingebouwde inflatiedekking) van toepassing is, zijn per 1 januari 2024 verhoogd met 6,2% (1 januari 2023 verhoogd met 2,7%). De overige pensioenrechten zijn per 1 januari 2024 verhoogd met 6,2% (1 januari 2023 verhoogd met 2,7%).

16 Rentetoevoeging voorziening pensioenverplichtingen

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de rentetermijnstructuur DNB per balansdatum. Aan de voorziening pensioenverplichtingen wordt rente toegevoegd op basis van de éénjaarsrente volgens deze rentetermijnstructuur primo verslagperiode.

	2023	2022
Totaal	-186,2	38,5

De in het verslagjaar aan de voorziening pensioenverplichtingen toegevoegde rente is gebaseerd op een rekenrente van 3,26% (2022: negatief 0,49%).

17 Wijziging rekenrente

De waarde van de pensioenverplichtingen verandert onder invloed van veranderingen in de rekenrente.

	2023	2022
Totaal	-208,1	2.327,0

De afgeleide rekenrente is in 2023 gedaald van 2,6% tot 2,4% en in 2022 gestegen van 0,5% tot 2,6%.

18 Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Toekomstige pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De hieronder opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen en kosten van de verslagperiode.

	2023	2022
Onttrekking pensioenuitkeringen	239,1	233,9
Onttrekking pensioenuitvoeringskosten	2,8	2,1
Totaal	241,9	236,0

19 Pensioenrechten waardeoverdrachten

Dit betreft de toevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen uit hoofde van pensioenrechten met betrekking tot inkomende waardeoverdrachten.

	2023	2022
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-1,0	-6,6
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	-	0,1
Saldo	-1,0	-6,5

20 Wijziging actuariële grondslagen

De actuariële grondslagen zijn de uitgangspunten en veronderstellingen waarop de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen is gebaseerd. Onder wijziging actuariële grondslagen is het effect van aanpassing van de bestandsgrondslagen, economische grondslagen en kostengrondslagen op de voorziening opgenomen.

	2023	2022
Rekenrente	-13,4	-54,4
Levensverwachting	-	-89,2
Kostenvoorziening	-	-27,7
Totaal	-13,4	-171,3

Op 12 juni 2019 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 30 in plaats van looptijd 20. Daarnaast is de berekening van de UFR zelf gebaseerd op de 30-jaars forward rate in plaats van de 20-jaars forward rate. Tot slot groeit de rentecurve in de nieuwe methode langzamer naar de UFR toe. DNB heeft besloten om de

nieuwe UFR-parameters over een periode van vier jaar stapsgewijs in te voeren. Op deze manier wordt de impact van de nieuwe UFR gespreid over een langere periode. Door middel van deze stapsgewijze invoering zal de nieuwe UFR volledig van kracht zijn begin 2024. In de periode van 2021 tot 2024 is de rentetermijnstructuur gebaseerd op het gewogen gemiddelde van de rentetermijnstructuur op basis van de huidige en de nieuwe UFR methode, waarbij de gewichten jaarlijks op 1 januari met gelijke stappen aangepast worden. In januari 2021 is begonnen met de stapsgewijze transitie van de oude methode naar de nieuwe methode. In 2022 bedraagt deze weging 50% voor de curve onder de oude methode en 50% voor de curve onder de nieuwe methode.

Op 29 november 2022 is het Advies van de Commissie Parameters verschenen, waarin onder meer een aangepaste UFR-methode wordt geadviseerd. De belangrijkste wijziging in de UFR-methode is dat de UFR pas van invloed wordt vanaf looptijd 50 in plaats van looptijd 30. Vanaf looptijd 50 vindt extrapolatie plaats met de constante 30-jaars forward met een looptijd van 20 jaar. Deze UFR-methode vervangt vanaf 2023 de voorgaande UFR-methode.

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2023	2022
Overgang op prognosetafels AG 2022	-	-49,6
Wijziging correctiefactoren	-	-39,6
Totaal	-	-89,2

Ultimo 2022 is overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren zijn eveneens opnieuw vastgesteld.

21 Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen

Onder overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen zijn opgenomen: actuariële resultaten en mutaties in de pensioenverplichtingen die niet onder een ander hoofd zijn opgenomen.

	2023	2022
Actuariële resultaten	11,0	4,4
AOW-compensatie	1,6	1,2
Totaal	12,6	5,6

Bij samenloop van het recht op AOW-hiaatcompensatie met een AOW-uitkering en verlaagde belasting- en premieheffing, vindt er een verrekening plaats ter grootte van de AOW-hiaatcompensatie. De AOW-datum tot en met 2029 is vastgesteld en leidt jaarlijks bij wettelijke vaststelling van de AOW-datum tot een verrekening. De overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen betreft de verlaging van de voorziening met een bedrag van EUR 1,6 miljoen (2022: 1,2 miljoen).

De actuariële resultaten zijn als volgt samengesteld:

	2023	2022
Langlevenrisico	8,4	9,5
Kortlevenrisico	-0,4	-2,9
Resultaat op sterfte	8,0	6,6
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	3,8	-0,9
Resultaat op flexibele keuzemogelijkheden	-0,9	-1,3
Totaal	10,9	4,4

22 Pensioenuitkeringen voor risico pensioenfonds

	2023	2022
Ouderdomspensioen	-192,3	-187,4
Nabestaandenpensioen	-35,5	-36,1
Wezenpensioen	-0,7	-0,7
Invaliditeitspensioen	-10,8	-10,1
Pensioenuitkeringen basispensioenregeling	-239,3	-234,3
Pensioenuitkeringen nettopensioenregeling	-0,1	-0,1
Totaal	-239,4	-234,4

De pensioenuitkeringen nettopensioenregeling hebben betrekking op de risicoverzekering (het risico van overlijden van de deelnemer vóór de pensioendatum) als onderdeel van de nettopensioenregeling. De pensioenuitkeringen bedragen EUR 101 duizend (2022: EUR 71 duizend).

23 Pensioenuitkeringen voor risico deelnemers

Dit betreft de variabele pensioenuitkeringen met betrekking tot de nettopensioenregeling.

	2023	2022
Totaal	-0,6	-0,5

24 Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers heeft betrekking op de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum.

	2023	2022
Inleg premies	-24,6	-22,5
Uitgaande waardeoverdrachten	0,5	-
Beleggingsresultaat	-15,9	23,5
Pensioenuitkeringen	0,6	0,5
Overige mutaties	-	-1,5
Totaal	-39,4	-

25 Pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfondsen

Onder pensioenuitvoeringskosten voor risico pensioenfondsen zijn opgenomen de kosten met betrekking tot de uitvoering van de basispensioenregeling en de risicoverzekering als onderdeel van de nettopensioenregeling. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen. De kosten van bestuur en financieel beheer worden toegerekend aan pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

	2023	2022
Kosten pensioenuitvoering en bestuursondersteuning	-5,6	-4,0
Overige kosten	-3,8	-2,8
Totaal vóór toerekening aan vermogensbeheer	-9,4	-6,8
Toegerekend aan vermogensbeheer	2,5	1,8
Totaal	-6,9	-5,0

Een deel van de kosten van bestuur en financieel beheer kan direct worden toegerekend aan pensioenuitvoering of vermogensbeheer. De kosten die niet direct toerekenbaar zijn, worden in de verhouding 60:40 (2021: 60:40) verdeeld over pensioenuitvoering en vermogensbeheer.

26 Pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers

Dit betreft de kosten met betrekking tot de uitvoering van de beschikbare-premieregeling als onderdeel van de nettopensioenregeling. Dit is een vrijwillige pensioenregeling voor deelnemers met een pensioengevend salaris boven het fiscale maximum. De kosten van vermogensbeheer zijn hierin niet begrepen.

	2023	2022
Totaal	-0,1	-

De pensioenuitvoeringskosten bedragen EUR 58 duizend (2022: EUR 49 duizend).

Baten en lasten beleggingsactiviteiten

27 Beleggingsresultaat

De beleggingsresultaten kunnen als volgt worden weergegeven:

	Direct	Indirect	Totaal
2023			
Vastgoed	-	-125,2	-125,2
Aandelen	0,3	367,4	367,7
Vastrentende waarden	-	291,9	291,9
Rente- en inflatiederivaten	-68,4	92,1	23,7
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	-68,1	626,2	558,1
Valutaderivaten	-	72,6	72,6
Totaal vóór kosten	-68,1	698,8	630,7
Kosten van vermogensbeheer			-12,1
Totaal			618,6
	Direct	Indirect	Totaal
2022			
Vastgoed	-	-48,7	-48,7
Aandelen	-	-265,2	-265,2
Vastrentende waarden	-	-1.135,7	-1.135,7
Rente- en inflatiederivaten	6,2	-84,4	-78,2
Totaal vóór valutaderivaten en kosten	6,2	-1.534,0	-1.527,8
Valutaderivaten	-	-45,4	-45,4
Totaal vóór kosten	6,2	-1.579,4	-1.573,2
Kosten van vermogensbeheer			-10,7
Totaal			-1.583,9

De directe beleggingsresultaten betreffen rente en door beleggingsfondsen uitgekeerd dividend.

De indirecte beleggingsresultaten betreffen waardeveranderingen inclusief valutakoersverschillen en zijn hiervoor verbijzonderd naar prijsveranderingen en valutaveranderingen.

De hiervoor weergegeven kosten van vermogensbeheer betreffen de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten. De kosten die ten laste van beleggingsfondsen komen zijn hierin niet begrepen, maar zijn onderdeel van de waardeveranderingen. De ten laste van de beleggingsfondsen komende kosten kunnen worden onderscheiden in kosten van vermogensbeheer (vergoeding beheer beleggingen, bewaarloon en overige kosten) en transactiekosten. In de waardeveranderingen van derivaten zijn eveneens transactiekosten begrepen.

De kosten van vermogensbeheer die direct ten laste van het pensioenfonds komen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	2023	2022
Beheer beleggingen	3,3	3,6
Advies	5,4	5,0
Overig	0,9	0,5
Totaal vóór toerekening kosten bestuur en financieel beheer	9,6	9,1
Toegerekende kosten bestuur en financieel beheer	2,5	1,6
Totaal	12,1	10,7

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	Kosten vermogens-beheer	Transactie-kosten fondsen	Toe- en uittreed-vergoeding
2023			
Vastgoed	12,9	-	0,2
Aandelen	12,4	1,0	0,5
Vastrentende waarden	10,4	10,1	2,1
Totaal beleggingsfondsen	35,7	11,1	2,8
Inflatie swaps	-	0,5	-
Totaal	35,7	11,6	2,8
2022			
Vastgoed	20,7	0,2	1,0
Aandelen	11,1	2,8	0,7
Vastrentende waarden	10,1	4,9	1,3
Totaal beleggingsfondsen	41,9	7,9	3,0
Inflatie swaps	-	0,7	-
Totaal	41,9	8,6	3,0

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de onderliggende transactiekosten van beleggingsfondsen. Indien de transactiekosten met betrekking tot beleggingsfondsen worden geïnterpreteerd als de aan deze beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

28 Beleggingsresultaat voor risico deelnemers

	Direct	Waarde- verandering	Totaal
2023			
Vastgoed	-	1,3	1,3
Aandelen	-	9,3	9,3
Vastrentende waarden	-	5,8	5,8
Totaal vóór kosten	-	16,4	16,4
Kosten van vermogensbeheer			-
Totaal			16,4
2022			
Vastgoed	-	-3,2	-3,2
Aandelen	-	-6,2	-6,2
Vastrentende waarden	-	-12,0	-12,0
Totaal vóór kosten	-	-21,4	-21,4
Kosten van vermogensbeheer			-0,1
Totaal			-21,5

De niet rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte kosten, die onderdeel zijn van de waardeveranderingen van de beleggingen, kunnen als volgt worden gespecificeerd (in duizenden euro's):

	Kosten vermogens- beheer	Transactie- kosten fondsen	Toe- en uittreed- vergoeding
2023			
Vastgoed	27,0	58,0	15,0
Aandelen	115,0	249,0	60,0
Vastrentende waarden	126,0	303,0	84,0
Totaal	268,0	610,0	159,0
2022			
Vastgoed	16,0	30,0	9,0
Aandelen	118,0	64,0	14,0
Vastrentende waarden	102,0	123,0	59,0
Totaal	236	217	82

Deze kosten kunnen slechts door middel van schattingen worden vastgesteld. Dit geldt vooral voor de transactiekosten. Indien deze worden geïnterpreteerd als de aan de beleggingsfondsen betaalde toe- en uittreedvergoedingen, kunnen deze zonder gebruikmaking van schattingen worden bepaald.

29 Overige baten en lasten beleggingsactiviteiten

	2023	2022
Resultaat deelnemingen	0,2	-
Opslag termijnbetaling	1,9	2,4
Overig inkomen	0,3	-
Income from rebates	0,1	-
Rente onderpand	3,5	-
Totaal overige baten	6,0	2,4
Rente banktegoeden in rekening-courant	-1,9	-
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risico deelnemers	-0,2	0,2
Totaal	3,9	2,6

Actuariële analyse van het resultaat

Het resultaat kan als volgt worden geanalyseerd naar technische winst- en verliesbronnen:

	2023	2022
Resultaat op beleggingen en verplichtingen	228,4	784,6
Resultaat op premies	21,1	21,8
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,2	-0,1
Resultaat op pensioenuitkeringen	-0,3	-0,5
Resultaat op pensioenuitvoeringskosten	-0,1	-
Wijziging actuariële grondslagen	-13,4	-171,3
Actuariële resultaten basispensioenregeling	10,9	4,9
Actuariële resultaten nettopensioenregeling	0,1	-0,5
Resultaat op indexering	-306,1	-141,2
Overige resultaten	1,6	1,2
	-	-
Resultaat voor risico pensioenfondsen	-58,0	498,9
Resultaat voor risico deelnemers	0,3	0,2
Totaal	-57,7	499,1

Resultaat op beleggingen en verplichtingen

	2023	2022
Totaal resultaat beleggingsactiviteiten	622,7	-1.580,7
Resultaat op vermogensbeheerkosten beleggingen voor risico deelnemers	-	-0,2
Resultaat beleggingen voor risico pensioenfonds	622,7	-1.580,9
Benodigde rente voorziening pensioenverplichtingen	-186,2	38,5
Wijziging rekenrente voorziening pensioenverplichtingen	-208,1	2.327,0
Totaal	228,4	784,6

Het resultaat op beleggingen en verplichtingen is gelijk aan het resultaat beleggingsactiviteiten verminderd met de technisch benodigde interest. Het rendement op de totale beleggingsportefeuille over 2023 bedraagt 6,61% tegen -13.31% over 2022. De rentetoevoeging aan de voorziening pensioenverplichtingen is in 2022 gebaseerd op een rekenrente van 3,26% (2022: negatief 0,49%). Dit is de éénjaarsrente volgens de rentetermijnstructuur primo verslagjaar. De afgeleide rekenrente is in 2023 gedaald van 2,6% tot 2,4% en is in 2022 gestegen van 0,5% tot 2,6%.

Resultaat op premies

	2023	2022
Reguliere premies basispensioenregeling	96,6	122,4
Extra premie herijking kostenvoorziening	4,7	-
Premies nettopensioenregeling	0,3	0,4
Totaal premies voor risico pensioenfonds	101,6	122,8
Beschikbaar voor administratiekosten	-4,0	-2,9
Beschikbaar voor excassokosten	-2,7	-3,3
Beschikbaar voor pensioenopbouw	94,9	116,6
Pensioenopbouw actieve deelnemers	-73,8	-94,8
Totaal	21,1	21,8

Resultaat op waardeoverdrachten

	2023	2022
Inkomende waardeoverdrachten	0,8	6,5
Pensioenrechten inkomende waardeoverdrachten	-1,0	-6,6
Resultaat op inkomende waardeoverdrachten	-0,2	-0,1

	2023	2022
Uitgaande waardeoverdrachten	-	-0,1
Pensioenrechten uitgaande waardeoverdrachten	-	0,1
Resultaat op uitgaande waardeoverdrachten	-	-
Totaal	-0,2	-0,1

Resultaat op pensioenuitkeringen

	2023	2022
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen	239,1	233,9
Werkelijke pensioenuitkeringen	-239,4	-234,4
Totaal	-0,3	-0,5

Resultaat op pensioenuitvoeringskosten

	2023	2022
Kostenopslag in premies jaar (administratiekosten en excassokosten)	6,7	6,2
Toevoeging voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	-2,7	-3,3
Beschikbaar uit voorziening pensioenverplichtingen (excassokosten)	2,8	2,1
Totaal beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten	6,8	5,0
Werkelijke pensioenuitvoeringskosten	-6,9	-5,0
Totaal	-0,1	-

Wijziging actuariële grondslagen

	2023	2022
Rekenrente	-13,4	-54,4
Levensverwachting	-	-89,2
Kostenvoorziening	-	-27,7
Totaal	-13,4	-171,3

Wijziging rekenrente heeft betrekking op de aangepaste UFR methode.

Het effect van de wijziging van de levensverwachting is als volgt samengesteld:

	2023	2022
Overgang op prognosetafels AG 2022	-	-49,6
Wijziging correctiefactoren	-	-39,6
Totaal	-	-89,2

Ultimo 2022 was overgegaan op nieuwe generatietafels van het Actuarieel Genootschap. Hierop worden correcties toegepast in verband met hogere overlevingskansen van de populatie van het pensioenfonds ten opzichte van de overlevingskansen van de totale bevolking. Deze correctiefactoren waren eveneens opnieuw vastgesteld.

Actuariële resultaten basispensioenregeling

	2023	2022
Sterfte	8,0	7,1
Arbeidsongeschiktheid	3,8	-0,9
Flexibele keuzemogelijkheden	-0,9	-1,3
Totaal	10,9	4,9

Actuariële resultaten nettopensioenregeling

	2023	2022
Kortlevenrisico	0,1	-0,5
Totaal	0,1	-0,5

Het resultaat op kortlevenrisico heeft betrekking op de risicoverzekering als onderdeel van de nettopensioenregeling.

Resultaat op indexering

	2023	2022
Vrijval ingebouwde inflatiedekking	47,1	66,7
Indexering pensioenrechten	-353,2	-207,9
Totaal	-306,1	-141,2

De indexering van de pensioenrechten van actieve deelnemers en de indexering van de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten worden gefinancierd uit de reserves van het pensioenfonds. Zij vinden hun oorsprong in het overrendement.

Overige resultaten

	2023	2022
AOW-compensatie	1,6	1,2
Totaal	1,6	1,2

Resultaat voor risico deelnemers

	2023	2022
Premies ten behoeve van inleg	24,6	22,5
Kostenopslag	0,1	0,1
Totaal premies	24,7	22,6
Uitgaande waardeoverdrachten	-0,5	-
Pensioenuitkeringen	-0,7	-0,5
Pensioenuitvoeringskosten	-0,1	-
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	-39,4	-
Beschikbaar voor pensioenuitvoeringskosten uit kapitaal en excasso	0,1	-
Beleggingsresultaat	16,0	-23,5
Last/baten voor basisregeling	0,2	0,1
Overige mutaties	-	1,5
Resultaat op risico deelnemer	0,3	0,2
Ten gunste van resultaat voor risico pensioenfonds	-	-
Totaal	0,3	0,2

Het resultaat op pensioenuitvoeringskosten voor risico deelnemers bedraagt EUR 88 duizend (2022: EUR 87 duizend). Dit resultaat bestaat enerzijds uit de kostenopslag in de premies van EUR 107 duizend

(2022: EUR 102 duizend), EUR 25 duizend (2022: EUR 23 duizend) onttrekking uit het kapitaal van gewezen deelnemers ter dekking van kosten en een vrijval van EUR 14 duizend (2022: EUR 10 duizend) uit het vermogen van de variabele uitkeringsfase ter dekking van kosten anderzijds uit de werkelijke kosten van EUR 58 duizend (2022: EUR 48 duizend).

Overige informatie

Verbonden partijen

De volgende rechtspersonen en natuurlijke personen worden aangemerkt als verbonden partijen:

- de bestuursleden van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de technisch voorzitter en diens nauwe verwanten;
- de leden van de raad van toezicht van het pensioenfonds en hun nauwe verwanten;
- de directeur bestuursbureau van het fonds en diens nauwe verwanten
- Blue Sky Group bestaande uit Blue Sky Group Holding B.V., BSG Pension Management B.V., BSG Asset Management B.V. en BSG Fund Management B.V.;
- de aangesloten onderneming KLM N.V. (werkgever);
- Eagle Fund Beheer B.V.;
- elke organisatie waarbij de personen uit hiervoor benoemde punten 1 tot en met 3 in het bestuur zitten;
- elke organisatie waarbij de personen uit hiervoor benoemd punt 1 invloed van betekenis uitoefenen en/of manager op een sleutelfunctie zijn.

Tussen het pensioenfonds en de werkgever is een uitvoeringsovereenkomst inzake de financiering en de uitvoering van de pensioenregeling gesloten. Een samenvatting van de uitvoeringsovereenkomst is opgenomen in de paragraaf Financiering en premie van de algemene toelichting.

Het pensioenfonds heeft geen leningen verstrekt aan bestuursleden en heeft ook anderszins geen vorderingen op bestuursleden. Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de paragraaf Bezoldiging bestuurders hierna.

Het beheer van het pensioenfonds (pensioenuitvoering, bestuursondersteuning en vermogensbeheer) is ondergebracht bij Blue Sky Group. Het pensioenfonds bezit gezamenlijk met Stichting Algemeen Pensioenfonds KLM en Stichting Pensioenfonds KLM-Cabinepersoneel alle aandelen in Blue Sky Group Holding B.V. (elk eenderde deel).

De dienstverlening aan de aandeelhouders maakt ongeveer 70% (2022: ongeveer 70%) uit van de omzet (geconsolideerd) van Blue Sky Group. De overeenkomsten van dienstverlening zijn afgesloten op basis van marktconforme tarieven.

Er zijn geen transacties van betekenis met verbonden partijen die niet onder normale marktvoorwaarden zijn aangegaan.

Medewerkers

Het pensioenfonds heeft per 31 december 2023 3 fte (2022: 4 fte) in dienst. De lonen en sociale lasten bedragen EUR 311 duizend (2022: 268 duizend). De pensioenbijdrage is in totaal EUR 45 duizend (2022: 36 duizend).

Bezoldiging bestuurders

De bezoldiging van de leden van het bestuur (inclusief de technisch voorzitter) en de raad van toezicht bedragen:

	2023	2022
Bestuur	352	249
Raad van Toezicht	69	50
Totaal	421	299

De bezoldiging van bestuurders (inclusief de technisch voorzitter) voor 2023 bevat een bedrag van EUR 56 duizend uit oudere jaren waarvan EUR 41 duizend uit het jaar 2022 en EUR 15 duizend uit het jaar 2021. Dit betreft de bezoldiging van enkele werkgeversleden in verband met latere facturatie of verrekening van deze bezoldiging met de werkgever.

Honorarium accountant

	2023	2022
Controle jaarrekening en jaarstaten DNB	148	124
Fiscaal advieswerk	-	-
Overig advieswerk	-	-
Totaal	148	124

De hierboven genoemde bedragen zijn incl. BTW.

Belastingen

Het pensioenfonds is op grond van de aard van de activiteiten vrijgesteld van belastingheffing voor de vennootschapsbelasting.

Toezichthouder

Evenals voorgaande jaren is geen sprake van door DNB genomen corrigerende maatregelen ingevolge artikel 96 Pensioenwet.

Gebeurtenissen na balansdatum

Voorgenomen verkoop vermogensbeheerbedrijf Blue Sky Group

Blue Sky Group heeft op 7 maart 2024 bekend gemaakt dat zij de focus volledig gaat leggen op pensioenbeheer. Doel van deze nieuwe strategie is het behouden en verder uitbouwen van de positie van Blue Sky Group in de Nederlandse pensioenmarkt. Dit betekent dat Blue Sky Group haar vermogensbeheerbedrijf, dat voor de KLM-pensioenfondsen werkt, bij een andere partij wil onderbrengen.

Het bestuur van het pensioenfonds kan zich ook als aandeelhouder van Blue Sky Group vinden in deze ontwikkelingen. De continuïteit van de dienstverlening van Blue Sky Group is geborgd. Het pensioenfonds had zijn vermogensbeheeractiviteiten reeds volledig uitbesteed en dit blijft zo. Dit zal alleen over naar een andere uitvoeringsorganisatie overgaan.

Amstelveen, 12 juni 2024

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

J.N.M. Bank

A. van den Hudding

A. Balm

J.P. van Breukelen

W.A. Rootliep

V. Vink

G.F.Y. van Wijlick

N.E. Bijlhoft

De Raad van Toezicht van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

W.S. Zeverijn

I.T. van den Doel

J.J.M. Nijland

Overige gegevens

Bestemming van het resultaat

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de wijze waarop het resultaat moet worden verdeeld. Het resultaat wordt jaarlijks geheel ten gunste dan wel ten laste van de reserves gebracht. Overeenkomstig de in de ABTN vastgelegde regeling wordt een deel van het resultaat toegevoegd of onttrokken aan de algemene reserve.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM te Amstelveen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2023.

Onafhankelijkheid

Als waarmederkend actuaaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 70 miljoen. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 3,5 miljoen te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Op grond van overgangsrecht gelden genoemde artikelen, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- toereikende technische voorzieningen zijn vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen;
- het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen conform de wettelijke bepalingen zijn vastgesteld;
- de kostendeekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

Overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten zijn toereikende technische voorzieningen vastgesteld met betrekking tot het geheel van pensioenverplichtingen.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum hoger dan het wettelijk vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. Hierbij merk ik op dat op grond van overgangsrecht de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet gelden, zoals deze tot de inwerkingtreding van de Wet toekomst pensioenen luiden.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is hoger dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen.

De vermogenspositie is naar mijn mening goed.

Daarbij is in aanmerking genomen dat de mogelijkheden tot het realiseren van de beoogde toeslagen toereikend zijn.

Amstelveen, 12 juni 2024

drs. H. Zaghdoudi AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur en de raad van toezicht van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen jaarrekening 2023

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM per 31 december 2023 en van het saldo van baten en lasten over 2023, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we gecontroleerd hebben

Wij hebben de jaarrekening 2023 van Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM ('de Stichting' of 'het fonds') te Amstelveen gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 de balans per 31 december 2023;
- 2 de rekening van baten en lasten over 2023;
- 3 het kasstroomoverzicht over 2023; en
- 4 de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van de Stichting zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij hebben onze controlewerkzaamheden bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel en bij het vormen van ons oordeel hierover. De informatie en onze bevindingen ten aanzien van continuïteit, fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving en de kernpunten van onze controle moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen of conclusies.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Informatie ter ondersteuning van ons oordeel

Samenvatting

Materialiteit

- Materialiteit van EUR 70 miljoen
- 0,7% van het pensioenvermogen

Risico van een afwijking van materieel belang vanwege risico's gerelateerd aan Fraude, NOCLAR en Continuïteit

- Frauderisico's: veronderstelde risico van doorbreken interne beheersing door het bestuur geïdentificeerd en verder uiteengezet in de sectie 'Controleaanpak risico van fraude en het niet naleven van wet- en regelgeving'.
- Risico's in verband met het niet naleven wet- en regelgeving (NOCLAR): geen risico van een afwijking van materieel belang vanwege NOCLAR risico's geïdentificeerd.
- Continuïteitsrisico's: geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd.

Kernpunten

- Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds
- Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op EUR 70 miljoen (2022: EUR 70 miljoen). Voor de bepaling van de materialiteit wordt uitgegaan van het pensioenvermogen (voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds en risico deelnemers plus stichtingskapitaal en reserves exclusief bestemmingsreserves) per 31 december 2023 (0,7%). Wij beschouwen het pensioenvermogen als de meest geschikte benchmark, omdat het pensioenvermogen een bepalende factor is in de berekening van de (beleids)dekkingsgraad die de financiële positie van de Stichting weergeeft. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij hebben met het bestuur en de raad van toezicht afgesproken dat wij tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven EUR 3,5 miljoen rapporteren aan het bestuur en de raad van toezicht alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

Reikwijdte van de controle

Uitbesteding van bedrijfsprocessen aan dienstverleners

De Stichting heeft het beheer van de beleggingen uitbesteed aan BSG Asset Management B.V. Sinds 2023 heeft BSG Asset Management B.V. een deel van haar beheeractiviteiten (waaronder mid- en back-office) onder-uitbesteed aan CACEIS Bank, Netherlands Branch. De pensioenadministratie is uitbesteed aan BSG Pension Management B.V. BSG Asset Management B.V. en BSG Pension Management B.V. worden hierna gezamenlijk aangeduid als BSG.

De jaarrekening wordt opgesteld op basis van informatie over de beleggingen en beleggingsresultaten die is verstrekt door CACEIS Bank, Netherlands Branch en informatie over de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen, pensioenuitkeringen en overige financiële posten die is verstrekt door BSG Pension Management B.V.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor het verwerven van inzicht in de aard en de significantie van de door de dienstverleners verleende diensten en in het effect ervan op de voor de controle relevante interne beheersing van de Stichting. Op basis hiervan identificeren wij de risico's op een afwijking van materieel belang en zetten wij controlewerkzaamheden op en voeren wij deze uit om op deze risico's in te spelen.

Bij de uitvoering van onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden en bevindingen van andere onafhankelijke accountants inzake de voor de Stichting relevante interne beheersingsmaatregelen van BSG en CACEIS Bank, Netherlands Branch, zoals weergegeven in de specifiek daarvoor opgestelde (Standaard 3402 type II-) rapportages.

Onze controlewerkzaamheden bestaan uit het bepalen van de minimaal verwachte interne beheersingsmaatregelen. Op basis daarvan evalueren wij de in de Standaard 3402-rapportage beschreven interne beheersingsmaatregelen, de verrichte werkzaamheden ter toetsing van de effectieve werking gedurende 2023 en de uitkomsten daarvan. Ook beoordelen wij de evaluatie door het bestuur van de kwaliteit van de uitbesteding aan BSG (inclusief onder-uitbesteding aan CACEIS Bank, Netherlands Branch).

Wij hebben eigen gegevensgerichte analyses ten aanzien van premiebijdragen en pensioenuitkeringen uitgevoerd, waarbij wij de uitkomsten hebben getoetst op basis van verwachtingen die wij zelf hiervoor hebben ontwikkeld. Wij hebben door middel van deelwaarnemingen beleggingen, beleggingsstromen, mutaties in de pensioenadministratie, premiebijdragen en pensioenuitkeringen aan de hand van brondocumentatie bij de dienstverlener onderzocht.

Door bovengenoemde werkzaamheden op de uitbestede bedrijfsprocessen en aanvullende eigen werkzaamheden hebben wij voldoende en geschikte controle-informatie met betrekking tot de beleggingen, beleggingsstromen en -resultaten, (mutaties in) deelnemergegevens en aanspraken die resulteren in (wijzigingen in) de voorziening pensioenverplichtingen, premiebijdragen en pensioenuitkeringen verkregen.

Controleaanpak ten aanzien van risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving

In hoofdstuk 6.3 Risicomanagementproces en 6.8 Compliance en privacy van het bestuursverslag beschrijft het bestuur de procedures ten aanzien van de risico's op fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving en neemt de raad van toezicht deze beschrijving in beschouwing.

In het kader van onze controle hebben wij inzicht verkregen in de Stichting en haar bedrijfsomgeving, en van het risicomanagement van de Stichting met betrekking tot fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving.

Onze werkzaamheden omvatten onder andere het evalueren van de SIRA, de gedragscode, de klokkenluidersregeling, het incidentenregister, het lezen van notulen van relevante vergaderingen en de procedures van de Stichting om aanwijzingen van mogelijke fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving te onderzoeken. Bovendien hebben wij inlichtingen ter zake ingewonnen bij het bestuur, de raad van toezicht en de sleutelfunctiehouders en hebben wij correspondentie met relevante toezichthoudende autoriteiten en regelgevers in onze evaluatie betrokken. We hebben elementen van onvoorspelbaarheid in onze controleaanpak opgenomen met betrekking tot de onkostenvergoedingen van het bestuur.

Op basis van onze risicoanalyse werkzaamheden hebben wij de volgende rechtsgebieden geïdentificeerd die de meest waarschijnlijke oorzaak zouden kunnen zijn voor een materieel effect op de jaarrekening in het geval van het niet-voldoen aan deze regelgeving:

- Pensioenwet (Pw);
- Besluit Financieel toetsingskader pensioenfondsen (Bftp);
- Algemene verordening gegevensbescherming (AVG);
- Sanctiewetgeving.

Wij beoordelen het veronderstelde frauderisico met betrekking tot de opbrengstverantwoording (waaronder premieopbrengsten, directe beleggingsresultaten en indirecte beleggingsresultaten) als niet significant gezien de aard van de opbrengsten, de aanwezige uitbestedingsrelaties en de beperkte mogelijkheden tot het materieel beïnvloeden van de opbrengstverantwoording.

De premieopbrengsten en directe beleggingsresultaten betreffen homogene en niet-complexe opbrengstenstromen, zonder aanwezige significante schattingselementen.

Ten aanzien van de indirecte beleggingsresultaten hebben wij het veronderstelde frauderisico weerlegd omdat er geen verhoogde druk is op het bestuur van het pensioenfonds om de opbrengstverantwoording te sturen en de gelegenheid om de opbrengstverantwoording materieel te beïnvloeden zeer beperkt is, mede door de aanwezige uitbestedingsrelaties.

In overeenstemming met het bovenstaande en met de controlestandaarden hebben wij het volgende risico geïdentificeerd ten aanzien van fraude dat relevant is voor onze controle (dit betreft het relevante veronderstelde risico zoals vastgelegd in de controlestandaarden). Wij hebben hierop als volgt ingespeeld:

Doorbreken van interne beheersing door het bestuur (een verondersteld risico)

Risico:

- Het bestuur is in een unieke positie om fraude te plegen door de mogelijkheid het proces van financiële verslaggeving en resultaten te manipuleren door middel van het doorbreken van de interne beheersing die anderszins effectief lijkt te werken, zoals schattingen gerelateerd aan de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen.

Controleaanpak:

- Wij hebben de opzet en de implementatie geëvalueerd en, waar passend geacht, de werking getoetst van de interne beheersingsmaatregelen die het frauderisico dienen te

mitigeren, inclusief de interne beheersingsmaatregelen die aanwezig zijn bij de dienstverleners waaraan de Stichting bedrijfsprocessen heeft uitbesteed.

- Wij hebben een analyse uitgevoerd om te identificeren of er sprake is van (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico. De uitkomst van deze evaluatie is dat wij geen (administratieve) journaalposten met een hoger frauderisico hebben geïdentificeerd.
- Wij hebben significante schattingen alsook oordeelsvormingen en veronderstellingen van het bestuur met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van de beleggingen geëvalueerd. Voor een omschrijving van onze werkzaamheden hieromtrent, verwijzen wij naar de kernpunten met betrekking tot de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen en de waardering van beleggingen.

Onze evaluatie van uitgevoerde procedures ten aanzien van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving heeft niet geleid tot een kernpunt van de controle.

Wij hebben onze risico-inschatting en controleaanpak en resultaten gecommuniceerd aan het bestuur en aan de raad van toezicht.

Onze controlewerkzaamheden leidden niet tot aanwijzingen en/of andere redelijke vermoedens van fraude en niet-naleving van wet- en regelgeving die van materieel belang zijn voor onze controle.

Controleaanpak continuïteit

Het bestuur van de Stichting heeft zijn continuïteitsbeoordeling uitgevoerd en geen continuïteitsrisico's geïdentificeerd. Onze procedures om de continuïteitsbeoordeling van het bestuur te beoordelen omvatten onder andere:

- overwegen of de continuïteitsrisicoanalyse door het bestuur alle relevante informatie bevat waarvan wij als gevolg van de controle kennis hebben;
- overwegen of actuariële ontwikkelingen (inclusief de voorzienbare trend in overlevingskansen) en de ontwikkelingen op financiële markten (inclusief ontwikkeling in de rentetermijnstructuur) aanleiding geven tot een significant continuïteitsrisico;
- analyse van de ontwikkeling van de financiële positie van de Stichting gedurende het boekjaar ten opzichte van wettelijke solvabiliteitseisen op indicatoren die kunnen duiden op continuïteitsrisico's en het evalueren van de toelichting in de jaarrekening hieromtrent.

De resultaten van onze risicobeoordelingsprocedures hebben geen aanleiding gegeven om additionele controlewerkzaamheden op de continuïteitsbeoordeling uit te voeren.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het belangrijkste waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij aan het bestuur en de raad van toezicht gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Waardering van beleggingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De beleggingen voor risico pensioenfonds (hierna: 'de beleggingen') vormen een significante post op de balans van de Stichting. De beleggingen van de Stichting bedragen

circa 96% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen conform de Pensioenwet te worden gewaardeerd op reële waarde (marktwaaarde). Uit noot '1 Beleggingen risico pensioenfonds' van de toelichting op de jaarrekening blijkt dat voor EUR 6.875,9 miljoen (67%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op directe marktnoteringen en dat voor EUR 228,1 miljoen (2%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op afgeleide marktnoteringen en dat voor EUR 3.121,9 miljoen (31%) van de beleggingen van de Stichting de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken. Het bepalen van de marktwaaarde voor deze laatste beleggingscategorie is complex(er) en bevat subjectieve schattingselementen.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming van het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van modellen. Gezien de invloed hiervan op de waardering van de beleggingen, het saldo van baten en lasten, het eigen vermogen en de (beleids)dekkingsgraad vormde de waardering van de beleggingen een kernpunt van onze controle.

In de paragrafen 'Grondslagen voor de financiële verslaggeving' en 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' geeft de Stichting de gehanteerde waarderingsgrondslagen weer. In noot '1 Beleggingen risico pensioenfonds' zijn de gehanteerde waarderingsmethoden en belangrijke veronderstellingen voor de waardering van deze beleggingscategorie uiteengezet.

Het evalueren van de waarderingsgrondslagen en het vaststellen van de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen vormden onderdeel van onze werkzaamheden.

Onze aanpak

Wij maken gebruik van de beheersmaatregelen die zijn ingericht bij de vermogensbeheerder en die onderdeel zijn van de Standaard 3402 type II-rapportage (waarbij een goedkeurend assurancerapport van de accountant is afgegeven). Deze relevante beheersmaatregelen zijn gericht op de aanstelling van betrouwbare fondsmanagers enerzijds en de betrouwbare aanlevering en toereikende evaluatie van periodieke performancecijfers anderzijds. Daarnaast hebben wij de aansluiting vastgesteld tussen de financiële administratie en de actuele financiële rapportages van fondsmanagers, indien nodig gecorrigeerd voor kasstromen tot aan balansdatum. Vervolgens hebben wij de waardering van beleggingen gebaseerd op directe marktnoteringen, afgeleide marktnoteringen en waarderingsmodellen en -technieken onderzocht.

De waardering van participaties in Blue Sky beleggingspools, waarvan de onderliggende beleggingen deels een directe marktnotering hebben en deels worden gewaardeerd op basis van taxaties, hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de Blue Sky beleggingspools.

Ten aanzien van participaties in Blue Sky beleggingspools waarvoor geen gecontroleerde jaarrekeningen beschikbaar zijn, hebben wij de door de Blue Sky beleggingspools gehouden beleggingen getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant, gecontroleerde jaarrekeningen van de onderliggende fondsbeleggingen in de beleggingspools. De waardering van andere fondsbeleggingen hebben wij getoetst aan de hand van recente, door een andere onafhankelijke accountant gecontroleerde jaarrekeningen. Dit betreffen beleggingen waarvan de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken.

Bij het gebruik van de gecontroleerde jaarrekening van de Blue Sky beleggingspools of de (onderliggende) fondsbeleggingen hebben wij onder meer aandacht besteed aan consistentie met de waarderingsgrondslagen van de Stichting ten opzichte van die van de

beleggingspools of de onderliggende beleggingen in de beleggingspools, alsmede de strekking van de verklaring van de andere onafhankelijke accountant. Bovendien hebben wij de monitoring van de Stichting op recente financiële informatie van de beleggingen na balansdatum in onze werkzaamheden betrokken.

Tot aan de datum van onze controleverklaring hebben wij voor EUR 243,9 miljoen (8%) van de beleggingen van de Stichting, waarvan de waardering gebaseerd is op waarderingsmodellen en -technieken, de waardering niet kunnen toetsen aan door een accountant gecontroleerde jaarrekeningen voorzien van een goedkeurende controleverklaring. Wanneer geen jaarrekening die is voorzien van een goedkeurende controleverklaring beschikbaar is, hebben wij de betrouwbaarheid van de marktwaardering zoals door de fondsmanager afgegeven, vastgesteld door de inschatting van deze fondsmanagers uit voorgaande jaren te toetsen aan de hand van de later in het jaar beschikbaar gekomen gecontroleerde jaarrekeningen. In aanvulling hierop hebben we diverse gesprekken gevoerd met betrokken medewerkers van de vermogensbeheerder, waarbij wij significante gebeurtenissen na balansdatum, mogelijke risico's en andere relevante aspecten die van invloed zijn op de waardering van deze fondsen hebben besproken en getoetst aan brondocumentatie.

De waardering van beleggingen gebaseerd op afgeleide marktnoteringen hebben wij onderzocht met gebruikmaking van een eigen waarderingsspecialist. Wij hebben ook de monitoring van de uitvoeringsorganisatie op financiële informatie verkregen na balansdatum betrokken. Onze waarderingsspecialist heeft de gehanteerde waarderingen vergeleken met zelfstandig bepaalde waarderingen op basis van in de markt waarneembare prijzen.

Onze observatie

Wij hebben geconstateerd dat de gehanteerde waarderingsgrondslagen en gehanteerde waarderingsmethodieken voor de beleggingen in overeenstemming zijn met de geldende verslaggevingsregels en geschikt zijn om te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen.

Wij vinden dat de waardering van de beleggingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de beleggingen is toereikend.

Waardering van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

Omschrijving

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds (hierna: 'de voorziening pensioenverplichtingen') is een significante post op de balans van de Stichting die wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De waardering van de voorziening pensioenverplichtingen komt tot stand door middel van een berekening waarin aanspraakgegevens van deelnemers met behulp van belangrijke schattingen over levensverwachtingen, kostenniveaus en arbeidsongeschiktheid worden vertaald naar verwachte toekomstige kasstromen (uitkeringen). De kasstromen worden contant gemaakt met gebruikmaking van de rentetermijnstructuur ultimo boekjaar zoals gepubliceerd door De Nederlandsche Bank.

Het maken van de schattingen vergt een hoge mate van oordeelsvorming door het bestuur, waarbij gebruik wordt gemaakt van actuariële modellen en het bestuur zich laat adviseren door actuariële deskundigen. Gezien de complexiteit en de invloed hiervan op de hoogte van de voorziening pensioenverplichtingen, het saldo van baten en lasten, het

eigen vermogen en de beleidsdekkingsgraad vormt de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen een kernpunt van onze controle.

Het bestuur heeft in de paragraaf 'Grondslagen voor de waardering van activa en passiva' de waarderingsgrondslagen en veronderstellingen voor de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen. Uit paragraaf 'Grondslagen voor de financiële verslaggeving' blijkt dat schattingswijzigingen hebben plaatsgevonden. In de paragraaf 'Risicobeheer' is de gevoeligheid van de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor schattingen uiteengezet.

Onze aanpak

Bij onze controle maken wij gebruik van de werkzaamheden van de certificerend actuaris die door de Stichting is aangesteld. Wij hebben bij aanvang van de controle en bij afronding ervan afstemming gehad met de certificerend actuaris over de te volgen aanpak, de attentiepunten en de uitkomsten.

Wij hebben de door het bestuur gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen geëvalueerd. Hierbij hebben wij de consistentie, prudentie en actualiteit van de schattingsmethode en veronderstellingen betrokken. Wij hebben de onderbouwing van de veronderstellingen door het bestuur geëvalueerd aan de hand van een toetsing van de historische betrouwbaarheid daarvan en algemeen geactualiseerde uitgangspunten zoals overlevingskansen. De gehanteerde schattingsmethoden en veronderstellingen hebben wij besproken met de certificerend actuaris. Wij hebben de actuariële verklaring zoals opgenomen in de overige gegevens en de werkzaamheden in het dossier van de certificerend actuaris geëvalueerd.

Onze werkzaamheden omvatten verder het evalueren van de uitkomst van de actuariële analyse van het saldo van baten en lasten in relatie tot eerder gemaakte schattingen en kasstroomprojecties. Bij de uitvoering van deze werkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van een eigen actuaris. Tevens hebben wij de waarderingsgrondslagen en de juistheid en toereikendheid van de toelichtingen in de jaarrekening geëvalueerd.

Onze observatie

Wij vinden dat de waardering van de voorziening pensioenverplichtingen in de jaarrekening op aanvaardbare wijze is bepaald. De toelichting op de samenstelling en het verloop van de voorziening pensioenverplichtingen is toereikend.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist voor het bestuursverslag en de overige gegevens.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben een mindere diepgang dan onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de informatie die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Verklaring betreffende overige door wet- of regelgeving gestelde vereisten

Benoeming

De Stichting is sinds 1 januari 2022 een Organisatie van Openbaar Belang. Wij zijn door het bestuur vóór 2022 benoemd als accountant van de Stichting en zijn sindsdien de externe accountant.

Geen verboden diensten

Wij hebben geen verboden diensten als bedoeld in artikel 5, lid 1 van de Europese verordening betreffende specifieke eisen voor de wettelijke controles van financiële overzichten van Organisaties van Openbaar Belang geleverd.

Verleende diensten

Wij hebben in de periode waarover onze wettelijke controle van de jaarrekening betrekking heeft, naast deze controle, de volgende diensten geleverd aan de Stichting:

- controle van de Pw staten; en
- assuranceopdracht bij de administratie basisgegevens ten behoeve van de certificerend actuaaris in het kader van de controle van de jaarrekening.

Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude. Daarbij is het bestuur, onder toezicht van de raad van toezicht, verantwoordelijk voor het voorkomen en ontdekken van fraude en de niet-naleving van wet- en regelgeving en het nemen van maatregelen om de gevolgen, voor zover mogelijk, ongedaan te maken en herhaling te voorkomen.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de Stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de Stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de Stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de Stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze doelstelling is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een verdere beschrijving van onze verantwoordelijkheden ten aanzien van een jaarrekeningcontrole is te vinden op de website van de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA) op: [nl_oob_01.pdf \(nba.nl\)](#). Deze beschrijving is onderdeel van onze controleverklaring.

Amstelveen, 12 juni 2024

KPMG Accountants N.V.

J.N. Vos RA

Pensioenfonds
Vliegend Personeel KLM

bijlagen

Bijlagen

Personalia (stand per 31 december 2023)

Bestuur

J.N.M. Bank

Functie:	Bestuurslid (vanaf november 2019) Vicevoorzitter (vanaf september 2021) PH Bestuursondersteuning/ Dagelijkse gang van zaken
Vertegenwoordiger namens:	Pensioengerechtigden
Relevante nevenfuncties:	Director VZM Management Services
Laatste functie bij KLM:	Vice President Engineering & Maintenance KLM N.V. Boordwerktuigkundige DC-10 en B747

A. van den Hudding

Functie:	Bestuurslid (vanaf september 2019) Vicevoorzitter (vanaf juli 2022) PH Governance/ strategie/ stakeholders
Vertegenwoordiger namens:	Werknemers, kandidaat gesteld door Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)
Relevante nevenfuncties:	Gezagvoerder B777/B787 Bestuurslid Stichting Pilot Real Estate (tot 19 april 2023) Safeaero SDI220 de-icing operator KLM N.V. (tot aug. 2023)

A. Balm

Functie:	Bestuurslid (vanaf april 2017) PH Uitbesteding & jaarwerk PH Pensioen, wet- en regelgeving en actuariaat a.i. (tot maart 2023)
Vertegenwoordiger namens:	Werknemers, kandidaat gesteld door Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)
Relevante nevenfuncties:	Eerste officier B777/B787 Lid RvT BSG FM 'Eagle Fund'

J.P. van Breukelen

Functie:	Bestuurslid (vanaf juli 2022) PH IT, privacy, integriteit en gedragscode
Vertegenwoordiger namens:	Pensioengerechtigden
Relevante nevenfuncties:	-
Laatste functie bij KLM:	Gezagvoerder B747-400

W.A. Rootliep

Functie:	Bestuurslid (vanaf juli 2022) PH Communicatie
Voorgedragen/ benoemd door:	KLM N.V.
Relevante nevenfuncties:	VP Internal Audit

V. Vink

Functie:	Bestuurslid (vanaf september 2019) PH Balans & Vermogensbeheer PH Pensioen, wet- en regelgeving en actuariaat a.i. (tot maart 2023)
Vertegenwoordiger namens:	Werknemers, kandidaat gesteld door Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)
Relevante nevenfuncties:	Gezagvoerder Embraer 190/175 Lid RvT BSG FM 'Eagle Fund'

G.F.Y. Van Wijlick

Functie:	Bestuurslid (vanaf juli 2022) PH Risicobeheer
Vertegenwoordiger namens:	Werknemers, kandidaat gesteld door Vereniging van Nederlandse Verkeersvliegers (VNV)
Relevante nevenfuncties:	Eerste officier B777/B787 Penningmeester Stichting Loss of License Fonds

N.E. Bijlholt

Functie:	Bestuurslid (vanaf april 2023) PH Pensioen, wet- en regelgeving en actuariaat
Voorgedragen/benoemd door:	KLM N.V.
Relevante nevenfuncties:	Voorzitter bestuur Stichting Pensioenfonds Notariaat Consultant in de zorgsector Abaud B.V. (25% mede-eigenaar) Trusted Advisor voor ondernemers FCN Trusted Advisor voor zorginstellingen en toezichthouders NVTZ

Raad van toezicht**drs. M.W. Gout-van Sinderen**

Functie:	Voorzitter RvT (vanaf januari 2019 tot juli 2023)
Relevante nevenfuncties:	Voorzitter RvT Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Tandheelkunde (KNMT) Voorzitter bestuur D66 Wassenaar Voorzitter Tafel van Borging Havenbedrijf Rotterdam

drs. W.S. Zeverijn MBA

Functie:	Voorzitter RvT (vanaf juli 2023)
Relevante nevenfuncties:	Bestuursvoorzitter Pensioenfonds ATOS Voorzitter RvT Pensioenfonds Betonproductenindustrie Lid RvT Pensioenfonds DNB Lid Auditcommissie Pensioenfonds Particuliere beveiliging Trainer DNB Geschiktheidstrainingen Mens en Kennis

drs. J.J.M. Nijland RA

Functie:	Lid RvT (vanaf januari 2019)
Relevante nevenfuncties:	Directeur Risk & Compliance APG N.V. Lid RvT Algemeen Pensioenfonds KLM

dr. I.T. van den Doel

Functie:	Lid RvT (vanaf januari 2023)
Relevante nevenfuncties:	Directeur Pensioenfonds Metaal & Techniek
	Lid RvT Netspar
	Bestuursvoorzitter CFA Society Netherlands (vanaf oktober 2023)
	Lid RvC NLV (vanaf 6 juni 2023)

Verantwoordingsorgaan

Leden benoemd door de werknemers

L. van Schagen
S. Rana
M. Dubbeldam
E.S. Land-van Laer

Leden benoemd door KLM N.V.

M.J. Besseling RA (voorzitter)
D. Nijssen

Leden benoemd door de pensioengerechtigden

V. Smit (lid tot 21 september 2023)
E.F. Cevat (lid tot 22 september 2023)
H. Romkes
J. Koppes (lid vanaf 14 november 2023)
R. Mennes (lid vanaf 14 november 2023)

Sleutelfunctiehouders

Sleutelfunctiehouder actuariële functie
drs. H. Zaghdoudi AAG

Sleutelfunctiehouder interne auditfunctie
drs. A. Laning RA RC

Sleutelfunctiehouder risicobeheerfunctie
drs. A. Aalders

Overige functies

Technisch voorzitter

P.A.M. Loven

Compliance officer

Holland van Gijzen Law LLP

Privacy officer

mr. G. Somaroo (Blue Sky Group)

Externe partijen

Adviserend actuaris

Blue Sky Group

Certificerend actuaaris

Towers Watson Netherlands B.V.

Controlerend accountant

KPMG Accountants N.V.

Uitvoeringsorganisatie(s)

Blue Sky Group Holding B.V., Amstelveen

(BSG Asset Management B.V., BSG Fund Management B.V., BSG Pension Management B.V.)

Deelnemersbestand

Personen met aanspraak op nog niet ingegaan pensioen

		Deelnemers	Gewezen deelnemers
Aantal per einde vorig boekjaar		3.118	83
bij wegens			
(her)indiensttreding		187	
uitdiensttreding			6
toekennen van een pensioen			
revalidatie		3	
overige oorzaken			3
af wegens			
invaliditeit		13	
overlijden		1	
toekennen van een ouderdomspensioen		60	5
uitdiensttreding		6	
beeindiging van een wezenpensioen			
revalidatie			
herindiensttreding			
afkoop/overdracht			
overige oorzaken			
Aantal per einde boekjaar		3.228	87
verdeling naar beroepsgroep			
Vliegers op vleugelvliegtuigen	M	3.031	42
	V	191	30
Vliegers op hefschroefvliegtuigen	M	0	0
	V	0	0
Vliegers bij KLM-Cityhopper	M	6	11
	V	0	1
Boordwerktuigkundigen	M	0	3
	V	0	0
Pursers en Assistent-pursers	M	0	0
	V	0	0
Radiotelegrafisten	M	0	0
	V	0	0
Totaal		3.228	87

Pensioengerechtigden

	Ouder- doms- pensioen	Na- bestaan- den- pensioen	Wezen- pensioen	Invalidi- teits- pensioen	Totaal pensioen- gerechtig- den
Aantal per einde vorig boekjaar	1.745	588	35	74	2.442
bij wegens					
(her)indiensttreding					0
uitdiensttreding					0
toekennen van een pensioen	69	29	2	13	113
revalidatie					0
overige oorzaken			2		2
af wegens					
invaliditeit					0
overlijden	53	58		1	112
toekennen van een ouderdomspensioen				4	4
uitdiensttreding					0
beeindiging van een wezenpensioen			4		4
revalidatie				3	3
herindiensttreding					0
afkoop/overdracht					0
overige oorzaken					0
Aantal per einde boekjaar	1.761	559	35	79	2.434
verdeling naar beroepsgroep					
Vliegers op vleugelvliegtuigen	1.249	3	17	62	1.331
	23	289	18	17	347
Vliegers op hefschroefvliegtuigen	21	0	0	0	21
	0	11	0	0	11
Vliegers bij KLM-Cityhopper	69	0	0	0	69
	0	9	0	0	9
Boordwerktuigkundigen	152	0	0	0	152
	2	75	0	0	77
Pursers en Assistent-pursers	68	6	0	0	74
	173	146	0	0	319
Radiotelegrafisten	4	0	0	0	4
	0	20	0	0	20
Totaal	1.761	559	35	79	2.434

Code Pensioenfondsen

De wetgever heeft de Code Pensioenfondsen aangewezen als de principes voor goed pensioenfondsbestuur, zoals bedoeld in artikel 33, lid twee van de Pensioenwet. De Code Pensioenfondsen gaat uit van het zogenoemde ‘pas toe of leg uit’-beginsel. Dat betekent dat het pensioenfonds kan afwijken van de normen in de Code, maar deze afwijking dan moet motiveren en toelichten aan belanghebbenden. Het bestuur van het pensioenfonds onderschrijft de Code, maar het ‘afvinken’ van normen is geen doel op zich.

Voor het boekjaar 2023 geldt de Code Pensioenfondsen uit 2018. Inmiddels is er een nieuwe Code Pensioenfondsen: hierover moeten pensioenfondsen vanaf het boekjaar 2024 rapporteren. Het pensioenfonds rapporteert, vooruitlopend op de nieuwe Code Pensioenfondsen, in dit bestuursverslag over *beide* Codes. Aangezien de normen van de huidige en de nieuwe Code Pensioenfondsen niet geheel gelijk zijn, zal de verantwoording ook niet exact gelijk zijn. In beide situaties wordt enerzijds gerapporteerd over de normen waarover verplicht gerapporteerd moet worden en vervolgens over de overige normen indien daar (deels) niet aan wordt voldaan.

Verantwoording over huidige Code Pensioenfondsen

Hieronder staan de normen uit de huidige Code Pensioenfondsen waarover het fonds verplicht moet rapporteren.

Rapportagenorm	Voldoet het pensioenfonds aan de norm?	Vindplaats toelichting jaarverslag of website
Norm 5 Het bestuur legt verantwoording af over het beleid dat het voert, de gerealiseerde uitkomsten van dit beleid en de beleidskeuzes die het eventueel voor de toekomst maakt. Het bestuur weegt daarbij de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Ook geeft het bestuur inzicht in de risico's van de belanghebbenden op korte en lange termijn, gerelateerd aan het overeengekomen ambitieniveau.	Ja	Het bestuur rapporteert in het bestuursverslag over het beleid dat het in 2023 voerde, de gerealiseerde uitkomsten van dat beleid en de beleidskeuzes die het bestuur maakte t.a.v. het beleggings-, financieel- en communicatiebeleid.
Norm 31 De samenstelling van fondsorganen is wat betreft geschiktheid, complementariteit, diversiteit, afspiegeling van belanghebbenden en continuïteit, vastgelegd in beleid. Zowel bij de aanvang van een termijn, als ook tussentijds bij de zelfevaluatie vindt een check plaats.	Ja	Dit is het geval. Daarnaast rapporteert het bestuur in dit bestuursverslag over de governancestructuur, de samenstelling van de pensioenfondsorganen en de geschiktheid van de leden.
Norm 33 In zowel het bestuur als in het VO	Nee	Het bestuur heeft de doelen ten aanzien van diversiteit helder en bevordert diversiteit. Er is

Rapportagenorm	Voldoet het pensioenfonds aan de norm?	Vindplaats toelichting jaarverslag of website
of het BO is er tenminste één vrouw en één man. Er zitten zowel mensen van boven als van onder de 40 jaar in. Het bestuur stelt een stappenplan op om diversiteit in het bestuur te bevorderen.		evenwel geen formeel stappenplan om diversiteit te bevorderen. Het bestuur wil hier in 2024 aandacht aan besteden.
Norm 47 Het intern toezicht betreft deze Code bij de uitoefening van zijn taak.	Ja	De RvT betreft de Code bij de uitoefening van zijn taak en rapporteert hierover in zijn rapportage intern toezicht.
Norm 58 Het bestuur geeft publiekelijk inzicht in missie, visie en strategie.	Ja	In hoofdstuk 11 beschrijft het bestuur de missie, visie en strategie van het pensioenfonds.
Norm 62 Het bestuur legt zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vast en zorgt ervoor dat deze beschikbaar zijn voor belanghebbenden.	Ja	Het bestuur licht in paragraaf 5.5 de overwegingen toe om maatschappelijk verantwoord te beleggen. Daarnaast publiceert het bestuur hierover op de website (o.a. SFDR).
Norm 64 Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de naleving van de interne gedragscode (zoals bedoeld in de normen 15 en 16) en deze Code, net als over de evaluatie van het functioneren van het bestuur.	Ja	In paragraaf 6.8 rapporteert het bestuur over de naleving van de gedragscode. In paragraaf 2.5 wordt ingegaan op de evaluatie van het functioneren van het bestuur.
Norm 65 Het bestuur zorgt voor een adequate klachten- en geschillenprocedure die voor belanghebbenden eenvoudig toegankelijk is. In het jaarverslag rapporteert het bestuur over de afhandeling van klachten en de veranderingen in regelingen of processen die daaruit voortvloeien.	Ja	Het bestuur rapporteert in paragraaf 6.5 over de behandeling van klachten en geschillen.

Hieronder staan de normen uit de huidige Code Pensioenfondsen die hiervoor niet genoemd zijn en waar het pensioenfonds (deels) niet aan voldoet.

Norm 23 (voorzitter)

Norm 23 schrijft voor dat de voorzitter het eerste aanspreekpunt is. Aangezien het pensioenfonds een technisch voorzitter kent die geen lid is van het bestuur en geen stemrecht heeft, heeft het pensioenfonds deze taak bij de vicevoorzitters belegd. Om dit te formaliseren is één en ander inmiddels vastgelegd

in de RASCI van het bestuur en is een reglement technisch voorzitter opgesteld om de taken en verantwoordelijkheden nader te expliciteren.

Norm 39 (benoeming bestuur en verantwoordingsorgaan)

Norm 39 schrijft voor dat een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het bestuur. Voorheen was dat bij het pensioenfonds anders ingericht: werkgever-bestuursleden werden benoemd door de werkgever en deze benoeming werd vervolgens bekrachtigd door het bestuur. Inmiddels zijn de statuten op dit punt in lijn gebracht met de Code en draagt de werkgever de werkgever-bestuursleden voor en worden deze bestuursleden benoemd door het bestuur. Hetzelfde geldt voor de werkgeverleden van het verantwoordingsorgaan.

Verantwoording over nieuwe Code Pensioenfondsen

Hieronder staan de normen uit de nieuwe Code Pensioenfondsen waarover het fonds verplicht moet rapporteren. Formeel moet dit in verhalende vorm en dat zal over het boekjaar 2024 ook gebeuren; ter bevordering van de leesbaarheid is er voor het boekjaar 2023 echter voor gekozen om op gelijke wijze over beide Codes te rapporteren.

Hieronder staan de normen uit de huidige Code Pensioenfondsen waarover het fonds verplicht moet rapporteren.

Rapportagenorm	Voldoet het pensioenfonds aan de norm?	Vindplaats toelichting jaarverslag of website
Norm 1 Het pensioenfonds heeft een missie, visie en strategie. Daarin beschrijft het pensioenfonds wat het pensioenfonds wil betekenen en bereiken voor zijn belanghebbenden, rekening houdend met hun voorkeuren en belangen. Op deze wijze bepaalt het pensioenfonds wat zijn strategische doelstellingen en beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding, zijn. Het pensioenfonds evalueert zijn missie, visie en strategie periodiek en rapporteert hierover in zijn bestuursverslag.	Ja	In 2023 heeft het bestuur de missie, visie en strategie die was vastgesteld voor de periode tot 2025 herijkt op het onderdeel MVB. Daarbij is nadrukkelijk rekening gehouden met de uitkomsten van het deelnemersonderzoek.
Norm 4 Het pensioenfonds verdiept zich in de voorkeuren van de bij het pensioenfonds betrokken belanghebbenden en betreft deze voorkeuren bij het bepalen van zijn strategische doelstellingen en beleidsuitgangspunten en gaat daarover met de belanghebbenden in gesprek. Het pensioenfonds rapporteert hierover jaarlijks in het bestuursverslag.	Ja	Het bestuur heeft in 2023 een risicopreferentieonderzoek en een deelnemersonderzoek uitgevoerd. Daarnaast worden de voorkeuren van belanghebbenden tussentijds opgehaald, bijvoorbeeld bij webinars, en neemt het bestuur deze mee bij de formulering van beleid.

Rapportagenorm	Voldoet het pensioenfonds aan de norm?	Vindplaats toelichting jaarverslag of website
Norm 34 Het pensioenfonds heeft een schriftelijk beleid vastgesteld om de diversiteit en inclusie in zijn fondsorganen te vergroten of in stand te houden. Dit beleid stelt passende doelen op ten aanzien van de mate van diversiteit op alle voor het pensioenfonds relevante maatschappelijke aspecten, waaronder tenminste geslacht of genderidentiteit, leeftijd en sociaal-culturele achtergrond. Op basis van dit beleid heeft het pensioenfonds een planmatige aanpak gericht op het bereiken van deze doelen. Het bestuur herijkt dit beleid periodiek en rapporteert jaarlijks in het bestuursverslag over de resultaten van dit beleid.	Nee	Het bestuur heeft de doelen ten aanzien van diversiteit helder en bevordert diversiteit. Er is evenwel geen formeel stappenplan om diversiteit te bevorderen. Het bestuur wil hier in 2024 aandacht aan besteden.
Norm 34 Ten aanzien van leeftijdsdiversiteit geldt als minimum dat er tenminste één persoon zitting heeft in het bestuur en het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan die jonger is dan 40 jaar. Ten aanzien van genderdiversiteit geldt als minimum dat er in de genoemde organen variatie is in geslacht of genderidentiteit.	Ja	Zowel in het bestuur als het verantwoordingsorgaan hebben leden van verschillend geslacht zitting en is er diversiteit in leeftijd boven en onder de 40. Ook kennen beide gremia diversiteit voor wat betreft achtergrond.

Vooruitlopend op de nieuwe Code Pensioenfonds en staan hieronder de normen uit de nieuwe Code Pensioenfonds die hiervoor niet genoemd zijn en waar het pensioenfonds (deels) niet aan voldoet.

Norm 5 (keuzebegeleiding)

Deze norm schrijft voor dat het pensioenfonds een beleid heeft inzake keuzebegeleiding voor wat betreft keuzes binnen de pensioenregeling. Het fonds biedt uiteraard keuzebegeleiding aan, maar dit is nog niet verankerd in een algemeen beleid. Het pensioenfonds hecht aan grote klanttevredenheid en wil dit daarom zeer zorgvuldig doen. Het beleid inzake keuzebegeleiding wordt in 2024 nader uitgewerkt.

Norm 13 (voorzitter)

Norm 13 schrijft voor dat de voorzitter het eerste aanspreekpunt is en als eerste verantwoordelijk is voor zorgvuldige besluitvorming en procedures waarin ruimte en aandacht is voor de inbreng van diverse perspectieven van alle leden van het bestuur. Aangezien het pensioenfonds een technisch voorzitter kent

die geen lid is van het bestuur en geen stemrecht heeft, heeft het pensioenfonds deze taken bij de vicevoorzitters belegd. Om dit te formaliseren is één en ander inmiddels vastgelegd in de RASCI van het bestuur en is een reglement technisch voorzitter opgesteld om de taken en verantwoordelijkheden nader te expliciteren.

Norm 17 en 18 (intern toezicht)

In deze nieuwe normen is onder andere opgenomen dat de raad van toezicht werkt met een toezichtsvisie en een normenkader. De raad van toezicht zal in 2024 beoordelen of en op welke wijze de raad van toezicht invulling geeft aan deze normen, zodat hier tijdig aan kan worden voldaan.

Norm 37 (zittingstermijnen)

Deze norm kent een beperking voor wat betreft de herbenoeming van leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan ten opzichte van de huidige Code Pensioenfondsen. In de nieuwe Code Pensioenfondsen worden leden van het bestuur en verantwoordingorgaan in beginsel eenmaal herbenoemd en is herbenoeming voor een tweede maal mogelijk indien daartoe aanleiding bestaat. Deze wijziging is eind 2023 verwerkt in de statuten.

Norm 47 (voorzitter)

Norm 47 schrijft voor dat de voorzitter samen met het bestuur verantwoordelijk is voor het bevorderen van een open cultuur en een lerende omgeving waarin ruimte en aandacht is voor de inbreng en diverse perspectieven van alle leden van het bestuur. Aangezien het pensioenfonds een technisch voorzitter kent die geen lid is van het bestuur en geen stemrecht heeft, heeft het pensioenfonds deze taken bij de vicevoorzitters belegd. Om dit te formaliseren is één en ander inmiddels vastgelegd in de RASCI van het bestuur en is een reglement technisch voorzitter opgesteld om de taken en verantwoordelijkheden nader te expliciteren.

Ontwikkelingen 2014-2023

Ontwikkelingen laatste 10 jaar Vliegend

	2023	2022	2021	2020	2019
Aantal deelnemers	3.228	3.118	3.068	3.126	3.265
Mannen	3.037	2.934	2.892	2.945	3.077
Vrouwen	191	184	176	181	188
Aantal gewezen deelnemers	87	83	100	109	103
Mannen	56	56	72	81	78
Vrouwen	31	27	28	28	25
Aantal pensioengerechtigden	2.434	2.442	2.448	2.448	2.382
Ouderdomspensioen	1.761	1.745	1.754	1.745	1.657
Mannen	1.563	1.546	1.555	1.548	1.462
Vrouwen	198	199	199	197	195
Nabestaandenpensioen	559	588	596	608	632
Wezenpensioen	35	35	31	31	29
Invaliditeitspensioen	79	74	67	64	64
Mannen	62	60	53	53	54
Vrouwen	17	14	14	11	10
Premies					
Reguliere premie voor risico pensioenfonds	102	123	118	106	86
Extra premie voor risico pensioenfonds	-	-	-	-	-
Premie voor risico deelnemers	25	23	14	18	15
Kostendekkende premie	126	145	133	122	98
Gedempte kostendekkende premie	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Pensioenuitkeringen en afkopen	240	235	232	220	214
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer	1.238	910	764	613	581
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	6.322	5.785	7.975	8.622	7.809
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	175	136	136	106	85
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Vastgoed	1.792	1.929	2.179	1.762	1.429
Aandelen	3.046	2.990	3.507	3.172	2.947
Vastrentende waarden (inclusief toeslagdepot)	5.160	4.490	5.453	4.872	5.318

**Ontwikkelingen laatste 10
jaar Vliegend**

	2023	2022	2021	2020	2019
Overig	155	264	232	108	24-
Totaal	10.153	9.673	11.371	9.914	9.670

**Beleggingen voor
risico deelnemers**

Vastgoed	18	14	14	10	8
Aandelen	71	57	58	46	37
Vastrentende waarden	83	63	62	48	38
Overig	3	2	2	2	2
Totaal	175	136	136	106	85

**Rendement beleggingen voor
risico pensioenfondsen**

Vastgoed	-6,5%	-2,8%	20,2%	-5,0%	8,6%
Aandelen	13,2%	-7,5%	29,8%	5,8%	24,9%
Vastrentende waarden	6,3%	-20,8%	2,6%	4,4%	12,1%
Totaalrendement	6,6%	-13,2%	16,2%	4,3%	13,7%

**Ontwikkelingen laatste 10
jaar Vliegend**

	2023	2022	2021	2020	2019
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	7,2%	-22,7%	30,3%	-14,6%	25,9%
Aandelen	15,8%	-10,3%	26,7%	5,1%	27,3%
Vastrentende waarden	7,5%	-17,4%	2,3%	3,8%	12,9%
Totaalrendement	11,0%	-14,9%	15,1%	2,7%	20,6%
nominale dekkingsgraad	158,4%	165,1%	141,2%	114,1%	121,0%
Beleidsdekkingsgraad	169,4%	160,0%	129,1%	108,5%	119,7%
vereiste dekkingsgraad volgens feitelijke mix vereiste dekkingsgraad volgens strategische mix	114,0%	121,2%	122,1%	122,3%	123,0%
Reële dekkingsgraad wettelijke	104,6%	103,7%	92,3%	87,2%	92,8%
reële dekkingsgraad	134,5%	130,4%	113,7%	97,5%	106,3%
loonindex (maatstaf)	6,2%	2,7%	1,8%	2,9%	2,4%
toegekende index* (bruto- regeling) voorwaardelijk	6,2%	2,7%	1,8%	2,9%	2,4%
toegekende index* (bruto- regeling) onvoorwaardelijk	6,2%	2,7%	1,8%	2,9%	2,4%
toegekende index* (netto- regeling)	6,2%	2,7%	1,8%	0,0%	1,4%
* toeslagen per 1 januari volgend op verslagjaar					
Resultaat variabele uitkering**	2,7%	11,8%	22,7%	-5,6%	5,6%
** wijziging uitkering per 1 juli volgend op verslagjaar, uitgesmeerd over 3 jaar daarnaast daalt de uitkering jaarlijks nog met 1% (vaste daling)					

Ontwikkelingen laatste 10 jaar Vliegend

	2018	2017	2016	2015	2014
Aantal deelnemers	2.958	2.837	2.767	2.831	2.830
Mannen	2.787	2.687	2.627	2.686	2.688
Vrouwen	171	150	140	145	142
Aantal gewezen deelnemers	103	109	116	137	141
Mannen	83	92	98	120	124
Vrouwen	20	17	18	17	17
Aantal pensioengerechtigden	2.376	2.366	2.341	2.326	2.303
Ouderdomspensioen	1.651	1.644	1.625	1.604	1.571
Mannen	1.458	1.454	1.438	1.420	1.389
Vrouwen	193	190	187	184	182
Nabestaandenpensioen	640	644	638	644	657
Wezenpensioen	27	26	28	31	27
Invaliditeitspensioen	58	52	50	47	48
Mannen	49	42	41	39	41
Vrouwen	9	10	9	8	7
Premies					
Reguliere premie voor risico pensioenfonds	75	61	61	58	172
Extra premie voor risico pensioenfonds	100	-	94		
Premie voor risico deelnemers	14	13	13	19	
Feitelijke premie		74	74	77	172
Kostendekkende premie	87	93	85	84	155
Gedempte kostendekkende premie	n.v.t.	66	67	68	-
Pensioenuitkeringen en afkopen	211	208	203	199	192
Pensioenuitvoeringskosten per deelnemer	619	912	789	506	504
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	6.884	6.765	6.971	6.463	6.242
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	58	47	32	18	-
Beleggingen voor risico pensioenfonds					
Vastgoed	1.327	1.298	1.271	1.253	1.303
Aandelen	2.394	2.644	2.689	2.087	2.404
Vastrentende waarden (inclusief toeslagdepot)	4.987	4.611	4.566	4.583	4.384
Overig	77-	220	174-	40-	258-

**Ontwikkelingen laatste 10
jaar Vliegend**

	2018	2017	2016	2015	2014
--	------	------	------	------	------

Totaal	8.630	8.773	8.352	7.883	7.833
---------------	--------------	--------------	--------------	--------------	--------------

**Beleggingen voor
risico deelnemers**

Vastgoed	6	5	2	1	-
-----------------	---	---	---	---	---

Aandelen	25	21	12	7	-
-----------------	----	----	----	---	---

Vastrentende waarden	26	20	17	9	-
-----------------------------	----	----	----	---	---

Overig	1	1	1	1	-
---------------	---	---	---	---	---

Totaal	58	47	32	18	-
---------------	-----------	-----------	-----------	-----------	----------

**Rendement beleggingen voor
risico pensioenfondsen**

Vastgoed	4,5%	8,7%	5,9%	9,6%	15,3%
----------	------	------	------	------	-------

Aandelen	-6,9%	14,7%	8,9%	4,2%	11,8%
----------	-------	-------	------	------	-------

Vastrentende waarden	-1,5%	2,5%	7,2%	-0,9%	9,4%
----------------------	-------	------	------	-------	------

Totaalrendement	-2,1%	7,0%	7,9%	2,4%	10,9%
------------------------	--------------	-------------	-------------	-------------	--------------

Ontwikkelingen laatste 10 jaar Vliegend

	2018	2017	2016	2015	2014
Rendement beleggingen voor risico deelnemers					
Vastgoed	-2,1%	1,8%	5,8%	0,4%	
Aandelen	-8,7%	12,2%	9,5%	-8,5%	
Vastrentende waarden	-0,4%	-2,5%	11,2%	-5,2%	
Totaalrendement	-4,2%	4,1%	10,1%	-6,0%	
nominale dekkingsgraad	122,3%	129,5%	119,7%	121,9%	125,8%
Beleidsdekkingsgraad	128,7%	127,1%	114,6%	122,9%	
vereiste dekkingsgraad volgens feitelijke mix		122,9%	123,8%	122,3%	119,2%
vereiste dekkingsgraad volgens strategische mix	123,4%	123,2%	122,6%	123,3%	118,2%
Reële dekkingsgraad wettelijke	92,8%	93,9%	87,1%	93,9%	88,6%
reële dekkingsgraad	116,0%	114,6%	104,3%	112,0%	
loonindex (maatstaf)	2,1%	1,4%	1,7%	1,3%	1,0%
toegekende index* (bruto-regeling)	2,1%	1,4%	1,5%	1,3%	1,0%
toegekende index* (bruto-regeling) onvoorwaardelijk	2,1%	1,4%	1,7%	1,3%	1,0%
toegekende index* (netto-regeling)	2,1%	1,4%	0,7%	1,1%	
* toeslagen per 1 januari volgend op verslagjaar					
Resultaat variabele uitkering**	-4,0%	3,9%			
** wijziging uitkering per 1 juli volgend op verslagjaar, uitgesmeerd over 3 jaar daarnaast daalt de uitkering jaarlijks nog met 1% (vaste daling)					

**Pensioenfonds
Vliegend Personeel KLM**

Stichting Pensioenfonds Vliegend Personeel KLM Prof.
E.M. Meijerslaan 1, 1183 AV Amstelveen
Postbus 123, 1180 AC Amstelveen
(020) 426 62 20 | pensioenservice@klmvliegendfonds.nl
www.klmvliegendfonds.nl